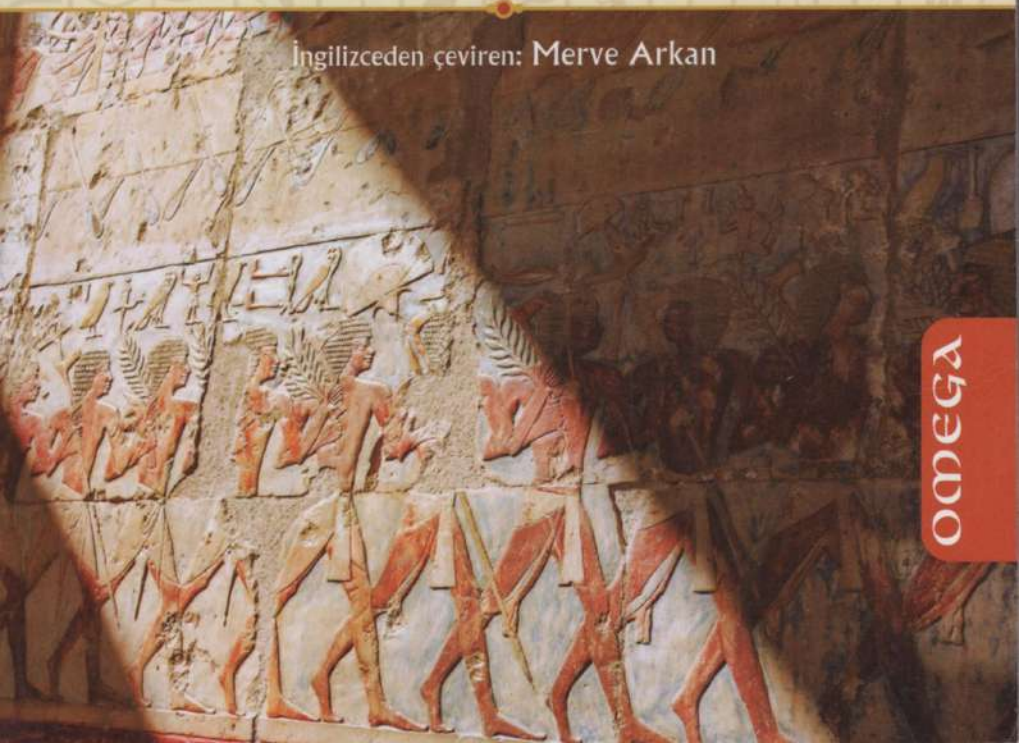
AHMED OSMAN

KRALLAR VADİSİ'NDEKİ YABANCI

Firavun'un Veziri Yuya İbranilerin Atası Yusuf Peygamber'e Nasıl Dönüştü?

İngilizceden çeviren: Merve Arkan

OMEGA

OMEGA

Ahmed Osman

Ahmed Osman Kahire'de Mısırlı Müslüman bir ailede doğdu. Kahire Üniversitesi'nde Hukuk okuduktan sonra, gazeteci ve oyun yazarı oldu. 1965 yılından beri Britanya'da yaşıyor. Bir yandan çevirmen ve öğretmen olarak çalışırken bir yandan da bu kitap için İncil'le ilgili ve arkeolojik kaynakları araştıran Osman'ın bu projesi, dört yıllık yazım aşamasıyla beraber 22 yıl sürdü.

Omega Yayınları'ndan çıkan diğer eserleri:

- *Kayıp Şehir*
- *Musa ve Akhenaton*

Merve Arkan

1983 Antalya doğumlu. Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Çevribilim Bölümü'nde tamamladı, İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Bölümü'nde yüksek lisans yaptı. Cumhuriyet, Radikal ve Hürriyet gazetelerinin dış haberler servislerinde editör olarak çalıştı. Gazetecilik ve çevirmenlik faaliyetlerini sürdürmektedir.

Diğer çevirileri:

- Andrey Gromiko, *Anılarım*, Yazılama Yayınevi, 2008
- Zak Cope, *Bölünmüş Dünya Bölünmüş Sınıf*, Patika Kitap, 2016

KRALLAR VADİSİ'NDEKİ YABANCI

Firavun'un Veziri Yuya İbranilerin Atası
Yusuf Peygamber'e Nasıl Dönüştü?

AHMED OSMAN

İngilizceden çeviren:
Merve Arkan

1. baskı: Omega Yayınları, 2017

KRALLAR VADİSİ'NDEKİ YABANCI:
Firavun'un Veziri Yuya İbranilerin Atası Yusuf Peygamber'e Nasıl Dönüştü? / Ahmed Osman

Özgün adı: *Stranger in the Valley of the Kings: The Identification of Yuya as the Patriarch Joseph*

Copyright © 2015 Ahmed Osman

Türkçe yayın hakları © Omega Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-605-02-0561-9
Sertifika no: 10962

İngilizceden çeviren: Merve Arkan
Yayın koordinatörü: Levent Çeviker
Editör: Orhan Gökdemir
Kapak ve sayfa tasarımı: Artemis İren

Baskı: Lord Matbaacılık ve Kâğıtçılık
Topkapı–İstanbul
Tel.: (0212) 674 93 54
Matbaa sertifika no: 22858

Omega Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.omegayayincilik.com • e-posta: omega@omegayayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

Genel dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

Yayıncının Notu 7
Teşekkür 9
Giriş 11

BİRİNCİ KİTAP: FİRAVUN'UN BABASI

1. Yuya'nın Mezarı 21
2. Geçmişten Gelen Sesler 39
3. Özel Bir Aile 45
4. Özel Bir Oğul 59
5. Kuran'da Yusuf 71
6. Yuya'nın Dönemi 79
7. Çölden Gelen Krallar 97
8. Savaşın ya da Barışın Arabaları 105
9. Yusuf'un Mısır'ı 117
10. Kayıp Kentler 137
11. Geçici Misafirlik 155
12. Tıpatıp Aynısı 163
13. Tanrıların Ölümü 185

İKİNCİ KİTAP: NOTLAR VE KAYNAKLAR

1. İbrahim'ın Kurbanı 203
2. İncil Kaynakları 213
3. Tuya Kimdi? 223
4. Yusuf'un Adı 225

Kaynakça 237

YAYINCININ NOTU

Bu kitap, 20 yılı aşkın özenli bir araştırma ve çalışma sonucunda yayımlandı. Yazarın bu kitabı yazarken ilk baştaki temel amacı, İsrail kavmi ile Firavunların Mısır'ı arasında kurulan eski bağlantılarla ilgili kabul edilen düşüncelerin bir bölümünün temelsiz olduğu konusunda İncil uzmanlarını ve yetkin Mısır bilimcilerini ikna etmeye yönelik bir dizi kanıtı bir araya getirmekti.

Ancak bu teorilerin sadece tartışma yaratmaya yönelik olmadığını ve daha geniş bir okuyucu kitlesinin ilgisini hak ettiğini hissettik. Büyük bölümü kaynaklara ve dipnotlara yapılan referanslarla kesintiye uğramayan Birinci Kitap, doğrudan, yazarın bir kış gecesi ateşin yanında Eski Ahit'i okurken hissettiği önsezilerin hayal ürünü bir rüyanın ürünü olmadığını ortaya koyma girişiminin bir ürünüdür. İkinci Kitap ise, kaynak ve notların büyük bölümünün yanı sıra akademik bilgileri de kapsamaktadır ve uzmanlara hitap ederken genel okuyucu için biraz daha karmaşık olabilecek bir içeriğe sahip gibi görünmektedir.

TEŞEKKÜR

Yazar, aşağıdaki kişi ve kurumlara telif hakkı bulunan kaynaklardan alıntı yapmasına izin verdikleri için teşekkür eder:

The Journal of Egyptian Archaeology, Cilt 5, 1918 dergisinde yayımlanan Alan Gardiner'ın "A New Rendering of Egyptian Texts" makalesinden ve Henri Naville'in 1884 yılında topluluğun ilk yıllık genel toplantısına sunduğu rapordan yapılan alıntılar için Mısır Keşif Topluluğu Komitesi; Alan Gardiner'ın *Egypt of the Pharaohs* (1961) kitabından *ve* A. S Yahuda'nın *The Language of the Pentateuch in its Relation to Egyptian* (1933) kitabından yapılan alıntılar için Oxford University Press; Kuran'ın A. Yusuf Ali tarafından yapılan İngilizce çevirisinden alıntılar için Ta Ha Publishers Limited; Donald B Redford'un *A Study of the Biblical Story of Joseph (*1970) kitabından yapılan alıntılar için E. J. Bril; Grafton Eliot Smith'in *Catalogue general des antiquities egyptiennes du Musee du Caire* (1908) eserinde yayımlanan raporundan yapılan alıntılar için Kahire Müzesi Müdürü; John van Setters'ın *The Hyksos* (1966) kitabından yapılan alıntılar için Yale University Press; Cyrus H. Gordon'ın *The World of the Old Testament* (1988) kitabından yapılan alıntılar için Doubleday & Co, Inc.; William Foxwell Albright'ın *The Archaeology of Palestine* kitabından yapılan alıntılar için Peter Smith Publishers (Gloucester, MA); Abdul Muhsen Bakir'in *Slavery in Pharaonic Egypt* eserinden ve *Annales du service des antiauites de l'Egypte*, Cilt. 18, 1952 eserin-

den yapılan alıntılar için Mısır Eski Eserler Kurumu; A. R. Schuman'ın 1963 tarihli *Journal*, Cilt 2'de yayınlanan bir makalesinden yapılan alıntılar için Mısır'daki Amerikan Araştırma Merkezi; Intervarsity Press, Illinois (1966) tarafından basılan kitabı *Ancient Orient and the Old Testament*'dan yapılan alıntılar için Bay K. A Kitchen.

Birleşik Krallık'ta hakları Krallık'a ait olan İncil'in Onaylı Kral James Versiyonu'ndan alınan bölümler, Eyre & Spottiswoode (Publishers) Limited, Her Majesty's Printers, Londra'nın izni ile kullanılmıştır.

Yazar bu kitapta kullanılan fotoğrafların büyük bölümü için Kahire Müzesi Müdürü'ne teşekkür eder. Teb'den III. Amenhotep'in başını ve Belzon tarafından Teb'de çıkarılan II. Ramses'nin büstünü gösteren fotoğraflar, British Museum Vakfı'nın izniyle kullanılmıştır. Anen'in heykelinin fotoğrafı, Torino'daki Museo Egizio yönetiminin izniyle, Sitamun'un kabartmasının fotoğrafı Petrie Museum, University College London (IC14373) izniyle kullanılmıştır. Sitamun'un sürme kutusunun fotoğrafları Edward S.. Harkness'ın hediyesi olan 1926 (26.7.910) Carnarvon Koleksiyonu'ndan alınmıştır. Tutankamon'un başı Rogers Fund'ın 1950 (23.10.1); Bay ve Bayan V. Everit Macy'nin hediyesi olan Memphis'ten gelen Horemheb heykeli 1923 (50.6) Metropolitan Museum of Art, New York Vakfı'nın izniyle kullanılmıştır.

Yazar, yayının yazılmasıyla ilgili yardımlarından dolayı Bay H. J. Weaver'a müteşekkir olduğunu ifade eder. Ayrıca büyük ilgisi ve geniş bilgi birikimi sayesinde bu kitabın ortaya çıkmasını sağlayan Bayan Tessa Harrow'a özel olarak teşekkürlerini sunar.

A. O.

GİRİŞ

İsrail kavmini Mısır'a taşıyan İbranilerin atası Yusuf'un hayatıyla ilgili verili bilgiler, birçok açıdan tatmin edici değildir. Bize tuhaf kehanetler ve dramatik olaylarla ilgili anlatılan hikâyeler, mantıklı bir neden-sonuç çerçevesi içinde bir bütünlüğe sahip olmaktan uzaktır. İlginç olayları okuyoruz, ancak söz konusu karakterlerin neden o şekilde davrandığı konusu karanlıkta kalıyor. Bilim insanları, bu heyecan verici olayların tarihin belirli bir döneminde yaşandığından eminken, hem İncil'de hem de diğer yerlerde bu olayların tümüyle farklı bir dönemde yaşandığını gösteren yeterli sayıda kaynak bulunuyor.

Bu aşamada Yusuf'un kişisel öyküsünü kısaca özetlemek gerekirse, Mısır'ın Firavunlarıyla olan bağının, kıskanç üvey kardeşleri tarafından 17 yaşındayken köle olarak satılmasıyla başladığı söylenir. Bu talihsiz başlangıca rağmen, zamanla kralın hükümdarlığı altındaki asıl yönetici olan vezirlik makamına yükselir ve ardından da tüm ailesini, yani İsrail kavmini, kendisine katılmak üzere Mısır'a çağırır. Bu olayların genel olarak, MÖ 1659 yılı civarında Mısır'ı işgal eden ve yüzyıldan uzun süre iktidarını koruyan, Sami, Amori ve diğer halkların da aralarında bulunduğu Asyalı önderler olan Hiksos kralları döneminin başlarında yaşandığı düşünülmektedir. Yusuf, Mısır'dan Çıkış'ın yaşanacağını önceden haber verdikten ve kemiklerinin bir gün yeniden vatanında gömüleceği konu-

sunda söz aldıktan sonra Mısır'da öldü. İsrail kavminin 430 yıl daha Mısır'da kaldıktan sonra Mısır'ın zulmüne uğradığı ve Vaat Edilen Topraklar'a doğru Mısır'dan Çıkış'a öncülük eden Musa'nın Yusuf'un kemiklerini yeniden gömmek üzere yanına aldığı söylenir. Çağdaş tarihçilerin çoğu, Mısır'dan Çıkış'ın 19. Hanedanlığın üçüncü kralı olan II. Ramses'in uzun süreli iktidarının sonlarına doğru ya da oğlu Merneptah'ın iktidarının başlarında, MÖ 1200 civarında yaşandığını belirtir.

Benim görüşüme göre, bu klasik görüş ciddi hatalar ve eksiklikler içermektedir. Ben Yusuf'un son İbrani din adamı olmasının yanı sıra kalıtımsal olarak bir Mısır prensi olduğuna ve genelde kabul edilenden iki yüzyıl sonra köle olarak satıldığına inanıyorum. Onu vezirliğe getiren Firavun, henüz 20'lerinin ortasındayken 18. Hanedanlığın genç yaşta ölen sekizinci hükümdarı IV. Thutmose (MÖ 1413-1405) idi. Yerine oğlu III. Amenhotep iktidara geldi.

Mısır'da akrabalık ilişkisi, en büyük kız ile ailede Firavun unvanını korumak için onunla evlenen en büyük oğul üzerinden kuruluyordu. III. Amenhotep, tahttaki unvanını bebek olan kız kardeşi Sitamun'la evlenerek elde etti.* Ancak iktidarının ikinci yılı gelmeden Mısır geleneğini çiğnedi. İncil'den öğrendiğimiz iki oğlunun yanı sıra, Yusuf'un bir de kızı olduğuna dair göstergeler vardır. Rahiplerden gelen tavsiyelerin aksine, III. Amenhotep'in bu kızla evlendiğine ve Sitamun yerine onu Yüce Karısı (kraliçe) yaptığına inanıyorum. Ardından gelen dört Firavun olan IV. Amenhotep (Akhenaton),

* Bilim insanları, Sitamun'un aslında Amenhotep III'ün kız kardeşi değil kızı olduğu konusunda hemfikirdir. Amenhotep III'ün üç kız kardeşinden birinin adının Sitamun olduğu bilinmektedir, ama henüz bebekken öldüğü söylenir. Ancak burada yazar bu görüşü kabul etmiyor (*bkz.* Bölüm 6). Dahası, Firavunların kendi kızlarıyla evlenmesi Mısır geleneklerine aykırıydı.

Smenkare, Tutankamon ve Aye'nin birbirleriyle ilişkileri de tartışma konusudur. Akhenaton'in III. Amenhotep'in oğlu olduğu bilinmektedir. Smenkare'nin iskeleti, öldüğünde 19 ya da 20 yaşında olduğunu göstermektedir. Buna göre o dönem 34 yaşında olan Akhenaton'la üç yıl boyunca saltanatı paylaşmıştır ve Akhenaton'un oğlu mu yoksa erkek kardeşi mi olduğu yönünde farklı görüşler vardır. Akhenaton'dan dokuz yıl sonra 19 yaşında ölen Tutankamon'un da Akhenaton'ın üçüncü erkek kardeşi mi, yoksa oğlu mu olduğu konusunda şüpheler bulunmaktadır. Ben Akhenaton ile Smenkare'nin kardeş olmaları ihtimalini daha olası görüyorum. Buna göre Yusuf, ikisinin de anne tarafından büyükbabasıydı ve Tutankamon Akhenaton'in oğlu olduğu için Yusuf onun büyük büyükbabasıydı. Gerçek ilişki ne olursa olsun, üçü de Yusuf'un torunlarıydı. Sonuç olarak Tutankamon'un yerine, yeterince kanıt olmamasına rağmen Yusuf'un ikinci oğlu olduğunu düşündüğüm Aye geldi.

İsraillilerin Mısır'daki misafirliğinin 430 yıl sürdüğünü kabul etmiyorum. Bu süre yüzyıldan uzun olamaz ve Zulüm ile Mısır'dan Çıkış döneminin genelde kabul edilenden çok daha önce olduğunu düşünüyorum. Zulüm dönemi 18. Hanedanlığın son hükümdarı Horemheb'in (MÖ 1335-1308) iktidarı sırasında, Mısır'dan Çıkış ise 19. Hanedanlığın ilk hükümdarı I. Ramses'in (MÖ 1308-1307) kısa süreli iktidarı sırasında yaşandı. Sonuç olarak da, Mısır'dan Çıkış döneminde Musa'nın Yusuf'un kemiklerini Filistin'de yeniden gömmek üzere Mısır'dan getirdiğine inanmıyorum. Benim görüşüme göre, İbrani din adamının kemikleri asla Mısır'dan dışarı çıkmadı ve bugün Kahire Müzesi'nin birinci katında Yuya isimli unutulmuş ve önemsenmeyen bir mumya olarak bulunmayı bekliyor.

Burada hemen şunu söylemek isterim ki, olayları bu şekilde yorumlayarak kimsenin dini inancını sarsmayı hedeflemi-

yorum. Ayrıca burada İncil ve Kuran'daki temel doğrulara yönelik bir saldırı da yok. Tersine, mantıklı bir çerçeveye yerleştirildiğinde mit ya da kinaye olarak görülebilecek ve genelde öyle görülen Eski Ahit'teki ve Kuran'daki belirli hikâyelerin gerçekte tarihi olaylar olduğunu göstermeyi umuyorum. Ancak öncelikle bu kitabın nasıl yazıldığı konusunda kısa bir açıklama yapayım.

Bu kitabın doğuş tarihi, Mısır ile yeni İsrail devleti arasındaki ilk düşmanlıkların patlak verdiği 1947 yılı olarak görülebilir. O dönemde 13 yaşındaydım, dua eden ve her sabah Kuran okuyan inançlı bir Müslüman'dım. Allah'ım için savaşmaktan ve gerekirse ölmekten mutlu olurdum. Bu bir Kutsal Savaş'tı ve Kutsal Savaş'ta ölmek Cennet'e gitmek demekti. Hatta savaşta gönüllü olmak için kampa bile gittim, ancak çok genç olduğum için geri çevrildim.

1960'ların başında yeni düşmanlıklar ortaya çıktığında, görüşlerim belirgin şekilde değişti.

Arada geçen yıllarda askeri görevimi yerine getirmiş, hukuk okumuş ve bir gazeteci olmuştum. Biri yayımlanmış dört oyun yazdım (diğer üç oyun, siyaset, din ve seksin kamusal olarak tartışılmasını onaylamayan ve yaratıcı yazıma pek de alan bırakmayan sansür nedeniyle yasaklandı). Ayrıca Mısır ve İsrail arasında açıkça mantıksız olan düşmanlıkla da fazlaca ilgilendim. Neden barış içinde yaşama konusunda anlaşamıyorlardı? Neden savaşmak yerine konuşarak aralarındaki sorunları çözemiyorlardı? Sonuçta Yahudiler sadece atalarının anavatanına dönmüşlerdi ve Fransızlar ile Britanyalılar gibi yabancı işgalciler olarak görülemezlerdi. Bu bizim Kutsal Topraklarımız olduğu kadar onların da Kutsal Topraklarıydı. İki halk arasındaki bu düşmanlık, unutulmuş ortak tarihimizde derinlere işlemiş köklere sahip uzun bir kan davası olarak beni çok sarstı.

Bu kökenlere inmeye çalışmak, devam eden 20 yılı aşkın sürede hayatımın önemli bir bölümünü işgal etti. Bu süreçte, askeri görevimi yaptıktan sonra orduya katılmakla yükümlü olduğumda, her iki tarafında da oldukça mantıklı sebeplerden Kutsal Savaş olarak gördüğü bir mücadelesinin parçası olmak istemediğimi hissettim. Londra'ya kaçtım ve ziyaretler dışında bir daha ülkeme geri dönmedim.

Londra'da Arapça öğreterek geçimimi sağladığım Mısır Keşif Topluluğu'na katıldım ve anavatanımın tarihiyle ilgili üç yıllık bir akşam kursuna kaydoldum. Daha sonra üç yıl hiyeroglifler üzerine çalıştım. Ayrıca İbranice öğrendim, ancak Arapça gibi Sami dili olduğu için bu çok zor olmadı. Tüm bu bilgiler eski kaynakları derinlemesine araştırmamı sağladı. Ancak bu kitabı yazma konusunda bana ilham veren, uzun süredir aşina olduğum bir metin oldu. Yaklaşık dört yıl önce bir kış gecesi, erkenden uyandım ve uyuyamadığımı fark edip kendime çay yaptım. Ateşin yanına oturup o zamanlar ve bugün de sık yaptığım üzere Eski Ahit'te Yusuf'un hikâyesini yeniden okudum. O anda, Yaratılış Kitabı'nda o güne kadar birçok kez okuduğum ancak özel bir önem atfetmediğim bir bölüm aniden dikkatimi çekti.

Bu bölüm, kuraklık döneminde Yusuf'un üvey kardeşlerinin mısır almak için Mısır'a yaptıkları iki ziyaretten ikincisinde geçer. İlk seferinde Yusuf, kendisini köle olarak satan yakınlarından gerçek kimliğini gizler. Bu sefer ise onlara kimliğini açıklar ancak onları rahatlatarak şöyle der: "O zaman beni buraya gönderen siz değil Tanrı'ydı ve beni Firavun'un babası yaptı..." Firavun'un Babası! Bu satırları daha önce hiçbir önem atfetmeden defalarca okumuş olduğuma inanmak zordu.

Bu satırlar sadece bir başlık olabilirdi. Yine de Yusuf ne anlamda Firavun'un babası olabilirdi? Firavun'un kendisi

yaşından bağımsız olarak tüm halkının babası olarak görülüyordu. Yusuf vezirliğe yükselmesinden dolayı metaforik bir unvan kullanıyor gibi de görünmüyordu. Örneğin Tutankamon henüz daha 19 yaşında bile değilken 80'li yaşlardaki veziri, aralarındaki büyük yaş farkına rağmen "Kush'daki kralın oğlu" olarak görülüyordu. İçgüdüsel olarak bu kelimelerin tam olarak anlamına uygun şekilde kullanıldığını düşündüm ve bir anda Yuya aklıma geldi. Hiksos hükümdarları döneminden itibaren ve ondan sonra gelen Yeni Krallık boyunca Yuya, Mısır tarihinde "Firavun'un babası" unvanına sahip tek kişiydi. Görünürde Kraliyet kanı taşımamasına rağmen, Yuya'nın mumyası bu yüzyılın başlarında Krallar Vadisi'nde, iki Firavunun mezarları arasındaki bir mezarda bulunmuştu. Din adamı Yusuf ile Krallar Vadisi'ndeki bu yabancı aynı kişi olabilir miydi?

Bu düşünceyi, ya da önsezi daha uygun bir kelime olur, neredeyse korkutucu buldum. İki ya da üç yüzyıl boyunca bilim insanları Eski Ahit'teki kişiler ile Mısır tarihi arasında tarihsel bir bağ kurmak için uğraşmış, kişilerin hangi dönemde yaşadığını, İncil'deki diğer karakterlerin ve olayların belirlenebileceği bir çerçevenin köşe taşlarını bulmaya çalışmıştı. Bu görev iki nedenle çok zordu: Birincisi MÖ 1. yüzyılda yaklaşık yarım milyon elyazması bulunduğu düşünülen İskenderiye Kütüphanesi önce Romalıların kente saldırısı sırasında çıkan yangın felaketi; ikincisiyse tüm eski belgelerin Allah'a hakaret olarak gören Kuran'la silahlandırılmış İslamcı işgalciler tarafından talan edilmesi. Bunlar Mısır'ın geçmişine dair anıların çok büyük bir bölümünü kaybetmesine yol açmıştı. Bilimsel çabalarla geçen bu yüzyılların sonucunda, Mısır'daki Kalış ve Zulüm ile bağlantılı bazı yerlerin keşfi ve Mısır'dan Çıkış zamanının anlaşılmasına yönelik bazı küçük ipuçları bulunmuştu. Ancak Yusuf neredeydi? Kraliyet Sara-

yı'nda yaşadığı söylenen Musa neredeydi? Bu zeki insanların hiçbiri neden isimleri bu kadar benzer olan Yusuf (İncil'de Joseph) ile Yuya arasında bir bağlantı kurmamıştı? Ben de İncil ve Eski Mısır tarihi üzerine çalışırken bunu yapmamıştım. Birçok saygın akademisyenin aklına gelmemişken bu sezgi neden beni bulmuştu? Belki de Yuya'nın mezarındaki *uşabti*'nin* üzerinde beliren ve onun *Ölüler Kitabı*'nda birçok yerde adı geçen unvan beni yanıltıyor muydu?

O kadar heyecanlandım ki uyuyamadım. Şafak söktü ve güneş doğdu, o sabah Mısır Keşif Topluluğu açıldığında kapıda bekliyordum. İlk olarak Eski Ahit'in İbranice baskısını inceledim. Oldukça açıktı: *wa-yasim-ni lab-ab la-Phar'a*, yani tam olarak çevrildiğinde "Ve o beni Firavun'un babası yaptı." Daha sonra iki kitabı incelemeye başladım: Yuya'nın mezarının keşfedilmesini sağlayan araştırmayı finanse eden zengin Amerikalı Theodore M. Davis'in *The Tomb of Iouiya and Touiyou* kitabı ile saygın İsveçli Mısır Bilimcisi Henri Naville'in *Funerary Papyrus of Iouiya* kitabı. Davis, *it ntr n nb tawi*, yani İki Diyarın Hükümdarı'nın kutsal babası (İki Diyarın Hükümdarı Firavunun resmi unvanıydı) unvanının Yuya'nın uşabti'lerinden (Kahire Müzesi kataloğunda Kraliyet cenaze heykelciği No. 51028) birinde görüldüğünü belirtirken, Naville de bu unvanın onun cenaze papirüsünde 20'den fazla yerde geçtiğini doğrular.

Yusuf ve Yuya'nın aynı kişi olduğunu kanıtlamak, İsrail kavminin Mısır'da 430 yıl geçirdiğini kabul eden geleneksel bilimsel görüşlere ve Musa'nın Mısır'dan Çıkış'a öncülük ederken Yusuf'un kemiklerini yeniden gömmek üzere yanında getirdiğini ısrarla belirten İncil'e meydan okumak anlamı-

* Ölen kişinin mumyasına benzeyen, ancak baş ve boyunun açıkta bırakıldığı bu küçük figürler, ölen kişinin yeraltında geçirdiği zaman boyunca onun yerine geçmesi için mezara yerleştiriliyordu.

na gelecek ve açıkça zorlu bir görev olacaktı. Yine de soğuk bir kış gecesi o kısa zaman içinde içimde doğan sezginin gerçek çıkacağını ve belki de Mısır ve İsrail arasındaki ilişkileri yaralayan düşmanlığın neredeyse mistik niteliğe sahip yönünü açıklayabileceğini hissettim.

Ahmed Osman
Londra, 1987

BİRİNCİ KİTAP
Firavun'un Babası

1

YUYA'NIN MEZARI

Yuya ve karısı Tuya'nın mezarı, 1905 yılında Theodore M. Davis'in Teb'in batısındaki Biban el Muluk'ta, yani Krallar Vadisi'nde kazı yapma izni almasından üç yıl sonra bulundu. Yaşlılık yıllarında kış aylarını Yukarı Mısır'daki Luksor'da geçirmeye başlayan Davis, çalışmaları için para sağladı. Asıl işi yapanlar ise, Mısır'da kazı yapan ilk İngiliz olan ve sonraki 42 yılda burada yaptığı çalışmalarla modern arkeolojide önemli bir isim haline gelen Flinders Petrie tarafından eğitilen ve tümü Britanyalı olan Howard Carter, James Quibell, Arthur Weigall ve Edward Ayrton gibi Tarihi Eserler Hizmetleri yetkilisi arkeologlardı.

Krallar Vadisi'nde dağa giden yaklaşık bir kilometre uzunluğunda dar bir yan vadi vardır. Yuya'nın mezarı bulunmadan önce, bu vadinin hemen girişinde, III. Ramses'in (MÖ 1151-1132) bir prensinin ve XI. Ramses'in (MÖ 1114-1087) bir tepenin 20 metre yüksekliğindeki yamacına gömülmüş mezarları bulundu. 1902 yılında Yukarı Mısır Tarihi Eserler Başmüfettişi olarak yeni kazıların sorumluluğunu üstlenen Howard Carter, bu vadide keşif başlattı ve XI. Ramses'in mezarından başlayarak dağa giden yol boyunca çalışma yürüttü. Bu keşif çalışması, bir yıl sonra, yani Carter'ın III. Amen-

hotep'in (MÖ 1405-1367) babası IV. Thutmose'un mezarını bulduğu 1903 yılında meyve verdi. Çalışma kapsamındaki 12 aylık dönemde, MÖ 1490'dan 1468 yılına kadar hüküm süren 18. Hanedanın bir diğer figürü Kraliçe Hatşepsut'un mezarı ortaya çıkarıldı, ancak sonrasında çalışmalar sonuçsuz kaldı.

1904 yılı Noel'inden sekiz gün önce, Quibell vadideki incelemelere devam etmek üzere Carter'ın yerine yeni bir isim atadı. Tepelerin etekleri, işçiler tarafından doğal ya da yapay olan dış yüzey ortaya çıkana ve kayalar görünene kadar kazılmıştı. Bir ay sonra Davis bölgeye ulaştığında tüm bu çalışmaların hiçbir sonuç getirmediğini öğrendi. Quibell'in tavsiyesini dinleyerek bölgeden ayrılmaya ve çalışanları daha fazla bir şeyin keşfedilemeyeceği bir başka bölge gibi görünse bile vadinin girişine geri göndermeye karar verdi. Davis, 1907 yılında yayınlanan *The Tomb of Iouiya and Touiyou* isimli kitabında şöyle yazmıştır: "Ramses mezarları (III. Ramses'in bir prensi ve XI. Ramses) arasında uzanan ve yıllar boyunca çok sayıda kişinin çalışmak zorunda kalacağı bölge, hiçbir şey vaat etmiyordu. Bu nedenle bu kadar dar bir alanda bir mezarın keşfedilmeden var olması mümkün görünmüyordu. İlk baştaki plana göre burayı keşfedemezdim ve başkalarının parasıyla keşif yapan hiçbir Mısır bilimcisi de zamanı ve parayı bu şekilde tehlikeye atmayı kesinlikle düşünmezdi. Ancak bu bölge dışında vadinin yan tarafındaki her alanı biliyordum ve sonuçta iyi bir keşfin araştırmayı meşru kıldığına, hiçbir sonuç getirmese bile tüm vadiyi bilmenin tatmin edici olacağına karar verdim."

Vadinin girişinde işçiler iki Ramses mezarı arasındaki tepenin yan tarafında, 10 metre yüksekliğindeki geniş bir alanda çalışmaya başladı. 10 gün sonra, üçüncü bir mezarın ilk belirtisi olarak, bir mezar yoluna inen yolculuğun başlangı-

cı olabilecek iyi yontulmuş taştan bir basamağa ulaştılar. 11 Şubat'a kadar, merdiven boşluğunun önünü kapatan kireçtaşı ve kum birikintisinden dışarı çıkan mühürlü bir kapının üst bölümünü gün yüzüne çıkarmışlardı. Bu arada Quibell bölgeden ayrılmak zorunda kaldı ve yerini Arthur Weigall aldı. 24 saat içinde sert kayadan yapılmış kapı tümüyle ortaya çıkarıldı. Ancak kapının üst kısmında 12 santimetreye 4 santimetre genişliğinde bir bölüm, Nil çamurundan yapılmış sıvayla kapatılmıştı ve bu mezara daha önce bir hırsızın girdiğinin göstergesiydi.

Weigall'ın ekibi de hırsızın yaptığını tekrarlamaya karar verdi. İçeride ne olduğuna dair bir ipucu yakalamak amacıyla kapının üstündeki mührü kırdılar. Karanlıkta görebildikleri tek şey, yaklaşık iki metre genişliğinde dik eğimli bir koridordu. Bu koridorun sonunda ne vardı? Kırılmış mührün ortaya çıkardığı boşluk, bir yetişkinin geçemeyeceği kadar dardı. Bu nedenle küçük bir Mısırlı çocuğun hizmetine başvurarak onu bu dar boşluktan aşağıya sarkıttılar. Çocuk kapıdan birkaç metre ötede yerde bulduğu birkaç küçük objeyi dışarı getirdi. Objeler arasında bir at arabasının altın kaplama koşumu, ahşap bir asa ve ilk bakışta som altın gibi görünen ama daha yakından incelendiğinde bir tür altın yaldızla kaplanmış bir taş olduğu görülen bir bokböceği (kutsal böcek) vardı.

Ertesi sabah mezarın girişindeki çalışmalarda Weigall ve Davis'e Kahire Müzesi Genel Müdürü Gaston Maspero da katıldı. İşçilerin kapıyı sökmelerinin ardından, her biri birer mum taşıyan üç adam içeri girdi. Dik koridorda ikinci bir kapı bulmak amacıyla ilerlediler. En tepede, ilkine benzer ikinci bir kapı vardı ve tepeden tırnağa kadar mezarlık mühürleriyle kaplanmıştı. Kapının dibinde, eski işçilerin mezarı sıkıca kapatmak için son kalan alçıyla karıştırarak hazırladığı

iki çömlek taş vardı. Maspero ve Davis çıplak elleriyle duvarın üstündeki taşları temizleyerek delikten içeriye baktılar. Karanlıkta ne olduğunu anlayamadıkları bir tür mobilyayı kaplayan parlak altını görebildiler. İşçilerin kapıyı sökmesini beklemeden sabırsızlıkla ikinci kapının üzerinden güçlükle geçerek kendilerini mezar odasının karanlığının ortasında buldular. Doğal olarak ilk önce mezarın sahibinin ismini öğrenmek istediler.

Davis, kitabının ilerleyen sayfalarında o anları şöyle anlatır:

> Mumlarımızı kaldırdık ama o kadar az ışık vardı ki hiçbir şey göremiyorduk. Sadece altının parıltısından gözlerimiz kamaşmıştı. Sonra bir anda ölen kişinin tüm tabutları ile mumyasını taşıyan ve onları bu mezara getiren çok büyük bir cenaze arabası fark ettim. Katranla kaplı tahtadan yapılmış, 2 metre yüksekliğindeki ve 2,4 metre uzunluğundaki araba, yapıldığı günkü kadar parlaktı. Tabutun üst bölümünde hiyerogliflerle kaplı 15 santimetre genişliğinde altın sırlı bir şerit vardı. Monsenyör Maspero'ya bu şeridi gösterdim ve bana hemen elindeki mumu verdi. Okuyabilmesi için kendi mumumla beraber iki mumun ışığını yazılara yaklaştırdım ve bir anda ağzından şu söz döküldü: "Iouiya". Doğal olarak bu ismin yarattığı heyecanla ve mumların ışığıyla adeta kör olmuş bir şekilde bilinçsizce mumları tabuta fazlaca yaklaştırdım. Monsenyör Maspero "Dikkat et," diye bağırarak ellerimi çekti. O anda mum ateşinin katrana değdiğini fark ettik. O kadar tehlikeli bir şekilde yaklaşmıştım ki, neredeyse tabut tutuşacaktı.

Davis'in vadinin girişinde, iki Ramses mezarı arasında hiçbir şey vaat etmeyen alanı keşfetmeye devam etmemiz yönündeki cömert kararı, Mısır'ın tarihi eserleri arasından zengin bir hazinenin ortaya çıkmasını sağladı. Mezarın içerisine elektrik ışığı yerleştirildiğinde, mezarda Yuya'nın karısı Tuya'nın lahdinin de olduğu görüldü. Bulunan kalıntılar arasında şunlar vardı:

- Bir kızağın üzerinde, siyah ziftle kaplı ve yazılar bulunan Yuya'nın ahşap lahdi
- Üç tabutun içinde Yuya'nın mumyası (Tutankamon'unki gibi)
- Bir kızağa yerleştirilmiş, üzerinde tanrı Amon-Re'nin ikinci peygamberi olan oğlu Anen'den bahsedilen Tuya'nın ahşap lahdi.*
- Tuya'nın mumyasının bulunduğu iki tabut
- Her biri tabutlarda yatanlara ait iki yaldızlı maske (bu maske doğrudan mumyanın başına yerleştirilmişti).
- Her biri dört bölüme ayrılmış ve içlerinde ölenlerin iç organlarının bulunduğu dörder kanopik kabın yerleşmiş olduğu iki kanopik vazo
- Ahşap kutuların içinde çok sayıda *uşabti*
- Yuya'nın asası ve kırbacının başı
- Tuya'nın ölüler tanrısı Osiris'in karısı Isis'in ayinlerinde ve özellikle Amara'da yeni dinin tanrısı Aton'in ibadetinde kullanılan, çıngırak ya da takırtı sesi çıkaran bir enstrüman olan *sistrum*'unun ucu (*bkz.* Bölüm 13)
- Su mermerinden yapılan vazolar.
- Üzerinde ölen kişinin hayatının amaçlarını anlatan *Ölüler Kitabı*'ndan bölümlerin ve yeraltındaki seyahatinde ona yardım edecek büyülerin de bulunduğu ahşap bir tabut
- Sitamun'a ait, farklı büyüklüklerde üç güzel ahşap sandalye
- III. Amenhotep'in mücevher kutusu
- İki yatak
- III. Amenhotep ve kraliçesi Tiye'ye ait bir sandık
- Kral ve kraliçeye ait bir su mermeri vazo

---

* Amon-Re 18. Hanedanlıkta en büyük tanrı, tüm ülkede tanınan Teb tanrısıydı. Rahiplik unvanına sahip üç peygamberi vardı. Bu nedenle ilk peygamber Baş Rahip'ti.

- Üzerinde III. Amenhotep'in isminin yazılı olduğu bir sürme kutusu
- Çömlek kaplar
- Kumaş üzerinde III. Ramses'e* ait olduğu düşünülen kilden mühür
- Yuya'nın büyük altın boncuklarla ve lapis lazuli taşlarıyla süslü kolyesi
- Çeşitli türlerde makyaj malzemesi
- Ölen kişinin yeraltındaki yolculuğunda ona yardım etmek amacıyla çok sayıda mumyalanmış et
- Papirüs peruk kutusu ve muhtemelen insan saçından yapılmış bir peruk
- Uzunluğu 18 ve 30 santimetre arasında değişen iki farklı büyükteki sandaletler
- *Ölüler Kitabı*'ndan bölümlerin bulunduğu, 2 metre uzunluğunda bir papirüs
- Eski Mısır'dan kaldığı bilinen ikinci tekerlekli araba olan, mükemmel durumda bir at arabası

Tutankamon'un mezarı 17 yıl sonra bulununcaya dek, Yuya'nın mezarı Mısır'da neredeyse hiç zarar görmemiş halde bulunan ilk mezar oldu. İki mumya tabutlarında yatıyordu. İlk başta Yuya'nın mumyası üç tabuta, Tuya'nınki ise iki tabuta yerleştirilmişti; ancak belli ki daha önce mezara giren kişi içerideki tabutları çıkarmış ve kapaklarını açmıştı. Altın süslemeleri ve mücevherleri aramak için, mumyanın üzerine dökülen ve kuruyan sıvıdan dolayı sert ve katı olan kıyafetlerini tırnaklarıyla yırtmış, her iki mezarda da çok sayıda kumaş parçası bırakmıştı.

---

* *Topographical Bibliography of Ancient Egyptian Hieroglyphic Texts, Reliefs and Paintings,* Bertha Porter ve Rosalind Moss.

Yuya'nın bedeni kaldırıldığında mumyanın boynunda, kıyafetlerini yırtarken kırıldığı belli olan, büyük bir zincire dizilmiş, altın ve lapis lazuliden yapılan büyük boncuklarla süslü bir kolye bulundu. Mezarı soyan kişi, avuç içi büyüklüğündeki altın levhayı da görmemişti. Ölüyü mumyalayan kişi, Tuya'nın kalbini özel bir mumyalama işlemi için çıkarırken açtığı kesiği bu plaka ile gizlemişti. Her iki mumya da o kadar iyi korunmuştu ki, Arthur Weigall'a gözlerini açıp konuşabileceklermiş gibi göründüler.

Mezar, resmi olarak 13 Şubat 1905'te açıldı. Açılışa o dönemde Mısır'ı ziyaret eden İngiltere Kralı'nın kardeşi Connaught Dükü ve Düşesi katıldı. Quibell'in denetimindeki mezarda bulunan eşyaları taşıma, arşivleme ve paketleme işlemi üç hafta sürdü. Gösterilen tüm özene rağmen, paketleri yapan bazı kişiler mezardan bazı objeler çalmayı başardı, ancak bu eşyaların tümünün satıcılardan geri alındığına inanılıyor.* 3 Mart'ta 120 işçi, paketlenmiş kutuları ertesi gün Kahire'ye ve Yuya'nın bugünkü ebedi mekânı olan Mısır'ın başkentindeki müzeye giden özel korumalı bir trene yerleştirilmeden önce bir gece kaldıkları nehir kenarına taşıdı.

Yuya ve Tuya'nın mezarı, Tutankamon'dan önce bulunan en eksiksiz mezar olsa da, hiç kimse Yuya'nın kişisel olarak çok önemli olduğunu düşünmedi. Davis, 1907'de, keşifle ilgili kendi görüşlerini kaleme aldı (Maspero'nun önsözüyle): Naville, Yuya'nın *Ölüler Kitabı* ile ilgili çalışmasını bir yıl sonra yayımladı. O dönemden bu yana, farklı cenaze eşyaları ve metinleriyle ilgili bazı çalışmalar dışında pek fazla bir şey yapılmadı. Ancak Yuya'nın durumunda, eşyalarının o dönemde ya da arada geçem 8 yılda daha ayrıntılı olarak incelen-

* *Catalogue general des antiquites egptiennes du Musée du Caire*, James E. Quinbell.

memesini şaşırtıcı hale getirecek kadar çok sayıda ilgi çekici özellik bulunmaktadır.

Şimdiye kadar gördüğümüz üzere Yuya, Hiksos kralları zamanında İki Diyarın Hükümdarı'nın (Firavun) Kutsal Babasının sahibi anlamına gelen *it ntr n nb tawi* unvanına sahip olan tanıdığımız tek kişiydi. Yusuf da bu unvan üzerinde hak iddia etmişti; açık bir şekilde kraliyet kanını taşımamasına rağmen, Asiller Vadisi yerine Şeyh Abdul Kurna Köyü yakınındaki Krallar Vadisi'ne gömüldü. Dahası, diğer asillerin aksine Yuya'nın mezarı dekore edilmemiş ve üzerine isim yazılmamıştı. Lahdinin üzerinde, üç tabutta ve diğer cenaze eşyalarında bulunan adı, Mısır dilinden değildi ve o dönemden önce Mısır'da keşfedilmemişti. Yeni Krallıktaki çoğu Krallık mumyasının aksine, Yuya'nın kulakları delinmemişti ve çenesinin altında avuç içleri boynuna dönük şekildeki kollarının duruşu, ölen kişinin kollarının göğsünde çapraz olduğu yaygın Osiris tarzından farklıydı. Bilindiği kadarıyla Yuya, elleri bu şekilde bulunan tek Mısır mumyasıdır.

Yuya'nın "İki Diyarın Hükümdarının kutsal babası" dışındaki unvanlarının listesi etkileyicidir:

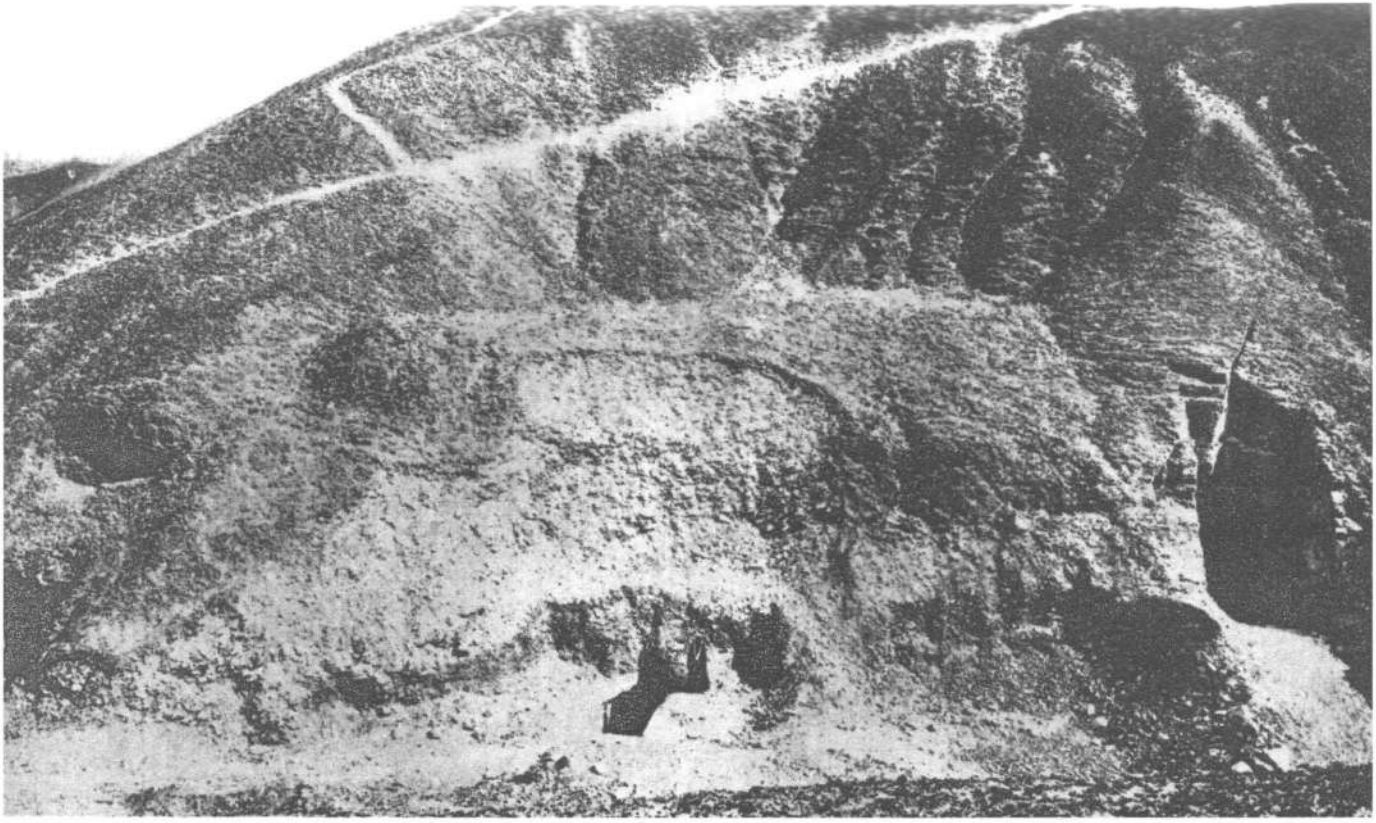
- Tanrı'nın Babası ya da Kutsal Baba (Bu Roma Katolik Kilisesi'nin ve İngiltere Baş Kilisesi'nin 'Papazı' ya da silahlı kuvvetlerin 'Papazı' olarak düşünülebilecek yaygın bir dini unvandı),
- Atların Ustası,
- Atlı Birliklerde Hükümdarın Görkeminin Temsilcisi,
- Aşağı Mısır Kralı'nın Yüzüğünün Taşıyıcısı,
- Aşağı Mısır Kralı'nın Mühürdarı,
- Asil Kandan Bir Yönetici
- Ahmim Hâkimi Min'in Sürüsünün Koruyucusu,
- Amon'un Sürüsünün Koruyucusu,

- İyi Tanrı'nın (Firavun) En Sevdiği,
- Kral'ın Sırdaşı,
- İyi Tanrı'nın Sırdaşı,
- Yukarı Mısır Kralı'nın Ağzı,
- Aşağı Mısır Kralı'nın Kulakları,
- İyi Min'in Peygamberi,
- Tek Dost (Eşsiz Dost),
- Dostların İlki,
- Yüce Prens,
- Sevginin Babası,
- Kral'ın Evi'nde Lütufların Bereketi,
- Hükümdarının Korumasında Lütufların Bereketi
- Hükümdarının Korumasında Sonsuz Sevgi,
- Yukarı Mısır Kralı'nın Sevgilisi,
- Aşağı Mısır Kralı'nın Sevgilisi,
- İki Diyarda Hükümdarların Sevgilisi
- Tanrı'nın Sevgilisi,
- İki Diyarda Hükümdarların Lütfunun Sahibi,
- İyi Tanrı'nın Övgüsünün Sahibi,
- Tanrının Övgüsünün Sahibi,
- Hükümdarı Amon'un Övgüsünün Sahibi,
- Kral'ın Övgüsünün Sahibi,
- İki Diyarın Hükümdarlarının Övgüsünün Sahibi,
- Övülen Bedenden Çıkan Kişi,
- Aşağı Mısır Kralı'nın Zengin Kıldığı,
- Aşağı Mısır Kralı'nın Yücelttiği,
- Yaratan Hükümdar'ın Yücelttiği,
- Kral'ın Yoldaşları Arasında Birinci,
- Bilge Olan,
- Kral'ın Ulu Ve Bilge Yaptığı, Kral'ın İkizi Haline Getirdiği.

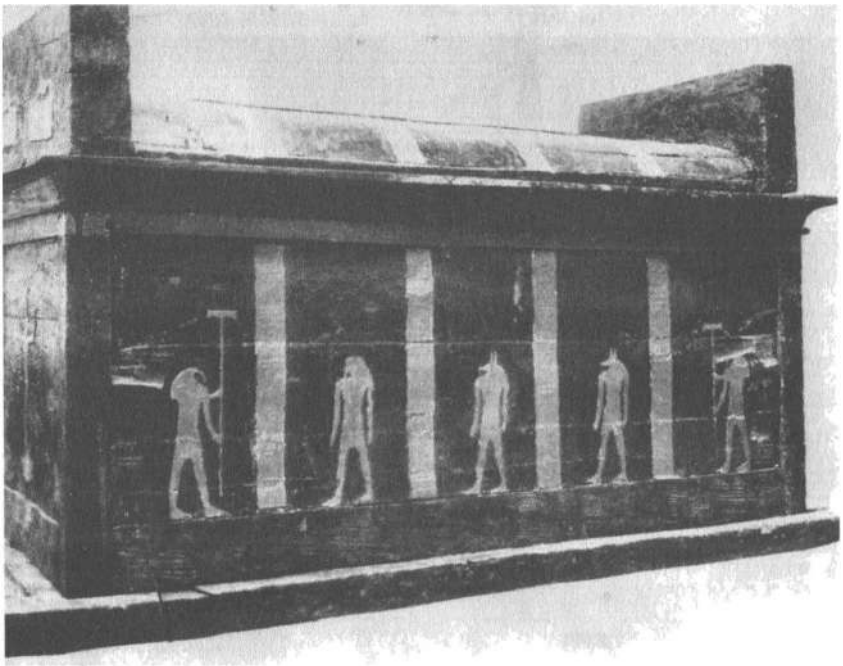
Klasik bir Mısırlı gibi görünen karısı Tuya'nın aksine, Yuya dış görünüş itibariyle dikkat çekici ölçüde yabancıydı. Arthur Weigall, 1910'da yayımlanan kitabı *The Life and the Times of Akhnaten*'de şöyle yazmıştır:

> Karakterinin gücü yüzüne yansıyan etkili bir kişiydi. İnsan şimdi onu uzun boylu, güzel beyaz saçları ve Suriyeliler gibi büyük kancalı burnu, büyük ve güçlü dudakları, öne doğru kararlı bir biçimde uzanan çenesi olan biri olarak resmetmek zorunda. Onda bir papazın yüzü var ve ağzı son Papalardan XIII. Leo'yu anımsatıyor. Bu iyi korunmuş özelliklerine bakan biri, kızının ve torununun yönettiği büyük dini hareketin bir fikir babası olabileceğini hissediyor.

Burada, III. Amenhotep'in Yüce Kraliyet Eşi yaptığı Yuya ve Tuya'nın kızı Tiye'den ve tapınakları kapatacak, Mısır tanrılarını yok edecek, onların yerine İsrail'in tanrısı gibi monoteisttik Tanrı'yı getirecek olan oğulları IV. Amenhotep'ten (Akhenaton) bahsedilmektedir.

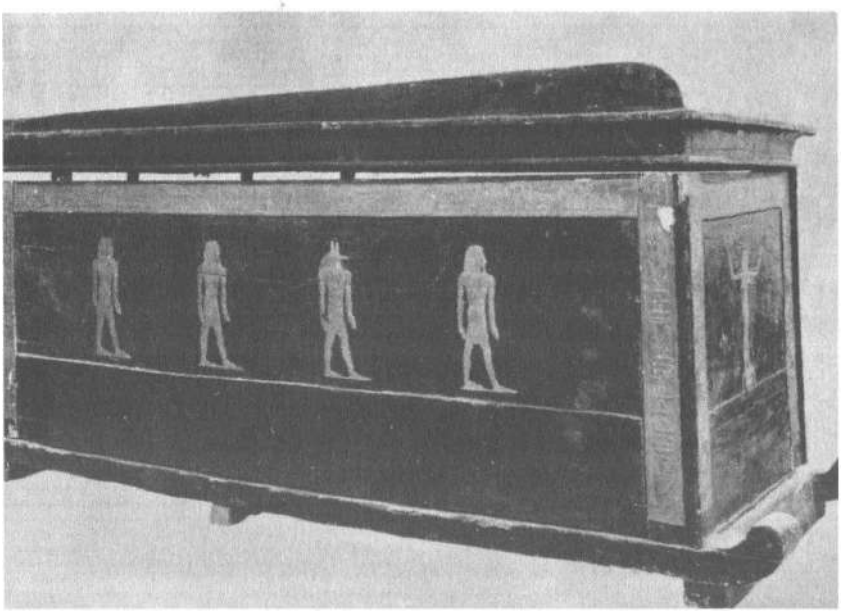

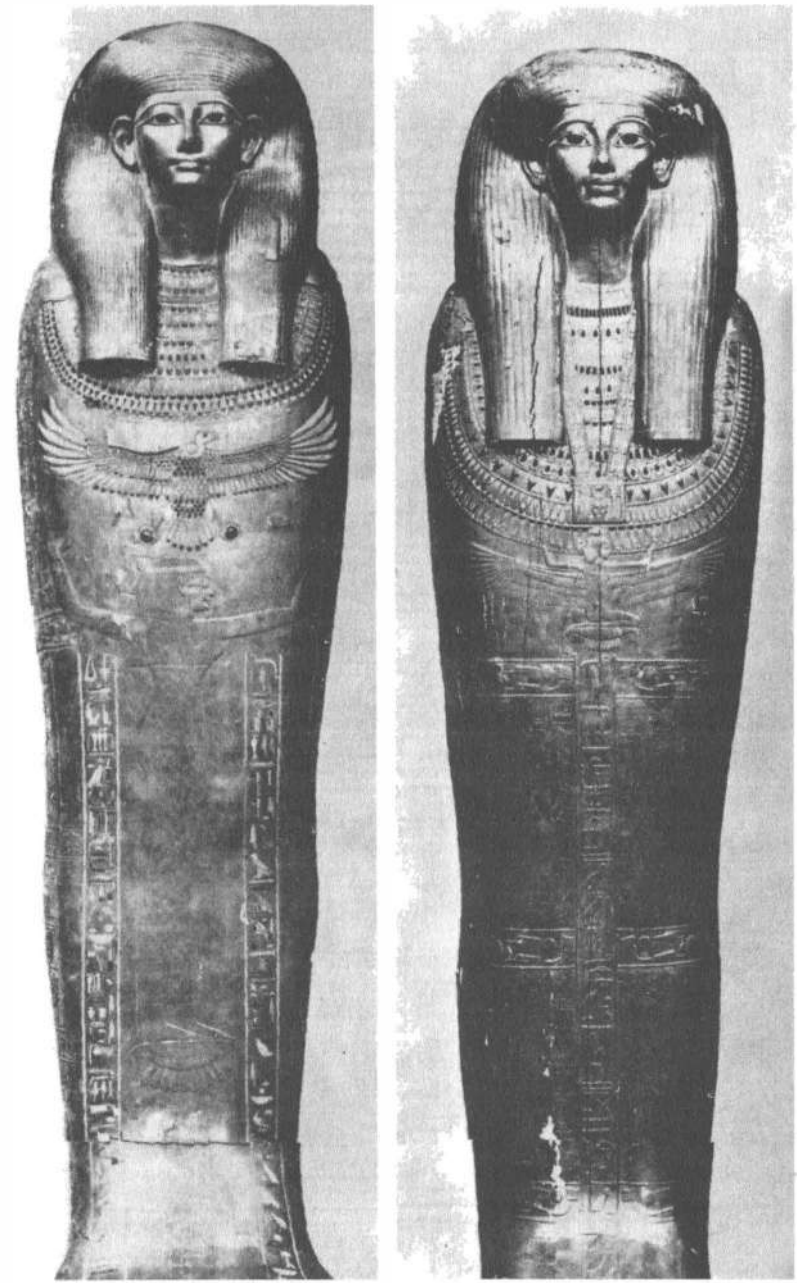
Yuya'nın, 1905 yılında James Quibell ve Theodore Davis tarafından bulunan, Krallar Vadisi'nde III. Ramses ve XI. Ramses'in mezarlarının ortasındaki mezarının girişi.

Yuya'nın aynı dönemde diğerleri gibi süslemeleri bulunmayan lahdi.
Fotoğraf: Kahire Müzesi

Yuya'nın karısı Tuya'nın lahdi. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

(Solda) Yuya'nın mumyasının bulunduğu üçüncü ve en içerideki tabut
Fotoğraf: Kahire Müzesi

(Sağda) Tuya'nın içerideki tabutu. Kocasının aksine sadece iki tabutu vardı.
Fotoğraf: Kahire Müzesi

Tuya'nın dışarıdaki *(solda)* ve içerideki tabutlarının üst bölümündeki ayrıntılar. *Fotoğraflar: Kahire Müzesi*

Tuya'nın altın maskesi. Bu maske doğrudan mumyanın kafasının üzerine yerleştirilmişti. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

Yuya'nın inanılmaz şekilde iyi korunmuş mumyası. Avuç içleri çenesinin altında, aşağı doğru bakan ellerinin duruşu Eski Mısır'da tektir. Normalde görülenin aksine kulakları delik değildir. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

Yuya'nın mumyasının önden ve profilden görüntüsü. Güçlü ve kemikli yüzü ile burnu, mumyayı inceleyenlere ilk bakışta onun yabancı ve muhtemelen Sami ailesinden geldiğini anlatmaktadır. Beyaz saçları ve yaşlanmış görüntüsü, öldüğünde en az 60 yaşında olduğunu gösterir.
Fotoğraflar: Kahire Müzesi

Tuya'nın mumyasının iki görüntüsü. Kocasının aksine özellikleri tipik bir Mısırlıya aittir ve kulakları delinmiştir.
Fotoğraflar: Kahire Müzesi

2

GEÇMİŞTEN GELEN SESLER

Yusuf'un hikâyesinin iki temel kaynağı, Eski Ahit ve Kuran'dır. Yahudiler, Müslümanlar ve Hıristiyanlarda ortak olan bu hikâye benzerdir çünkü her iki kitabın içeriği de peygamberlere vahiy olarak inen Tanrı'nın sözlerini kaynak almaktadır. Eski Ahit'in nasıl bize ulaştığı, 2 bin yıldır devam eden bir tartışma konusudur. Tartışma alanları arasında, orijinal kaynakların sayısı, Eski Ahit'in ilk defa ne zaman ve kim tarafından yazıldığı, yüzyıllar boyunca ne ölçüde değişime uğradığı ve ne ölçüde gerçek tarihi olayları anlattığı gibi konular vardır.

Bu aşamada konuya ayrıntılı olarak girmeden önce (*bkz.* Kitap 2, Bölüm 1), İncil'in eleştirisinde dönüm noktasının XV. Louis'nin doktoru Jean Astruc'un (1684-1766) 1753'te yayımladığı Yaratılış Kitabı'na dair bilimsel incelemesi olduğunu belirtmek gerekir. Jean Astruc kitabında, Musa'nın Tevrat'ı (Eski Ahit'in ilk beş kitabı) birkaç yüzyıl boyunca sözlü ya da yazılı olarak aktarılan ve sürekli bir anlatı ortaya çıkarmak için eski anıları yeniden bir araya getiren belge niteliğindeki iki kaynaktan derlediğini öne sürer. Astruc, Yaratılış Kitabı'nda iki farklı Yaratılış hikâyesi bulunduğunu ve Tufan'ın iki farklı anlatının bir hikâyede birleştiğine dair kanıtlar ortaya

koyduğunu vurgular. Eski Ahit'e yönelik yeni bir yaklaşıma ilham veren ise, onun hem Yaratılış Kitabı hem de Mısır'dan Çıkış'ın ilk bölümlerinde Tanrı'nın iki farklı isimle, yanı Elohim ve Yehova (Yhwh) isimleriyle anıldığına dair gözlemidir.

Astruc'un Eski Ahit uzmanları tarafından geliştirilen fikirleri, çoğunlukla 19. yüzyılın ilk yarısında Almanya'ya dayanmaktadır ve Eski Ahit'in içeriğinin dört farklı kaynağa bağlanmasına neden olmuştur. Bu uzmanlar, 1865'te Elohim isminin kullanıldığı ve o dönemde en eski kaynaklar olduğu varsayılan bölümlerin, aslında daha sonraki döneme ait olduğunu ve Yahudi bilimcilerin Kenan Ülkesi'nin Babiller tarafından istilası sonrasında yüzyıldan uzun süren zorunlu sürgünün ardından geri döndükleri Ezra döneminin belgeleri olduğunu öne süren K. H. Graf'ın ardından gitmişlerdir. Graf'ın tarihleri farklı belgelere dayandırma girişiminin bir sonucu olarak yeni bir araştırma dalı olan tarihsel eleştiri ortaya çıkmıştır. Alman ekolünün çalışmalarının nihai olarak geliştirilmesi işi ise, Darwin'in biyoloji alanında çalışmalarına benzer bir biçimde, parlak ve kıvrak zekâsıyla Eski Ahit'in eleştirisinde saygın bir konuma yükselen, geniş bir manevi bakış açısına sahip Julius Wellhausen'a (1844-1918) bırakılmıştır. Darwin gibi Wellhausen da Hegelci evrim fikrini benimsemiş ve Graf'ın teorilerinin doğal sonucu olduğunu düşündüğü noktaya taşımıştır. Wellhausen, Tevrat'ın ilk beş kitabını temelde çeşitli kaynakların bir birleşimi olarak değerlendirmiştir. Bu kaynaklar şöyledir:

1. MÖ 9. yüzyıla dayanan Yehovist bir kaynak (J).
2. MÖ 8. yüzyıla dayanan Elohist bir kaynak (E).
3. MÖ 7. yüzyıla dayanan ve farklı bir kaynak olarak görülen Tesniye (Deuteronomy) (D).
4. MÖ 5. yüzyıla dayanan bir Papaza ait kaynak (P).

5. MÖ 2. yüzyıl civarında tüm koleksiyonu gözden geçiren ve düzenleyen bir editörün çalışması.

Daha yakın dönemde Toronto Üniversitesi'nden Profesör Donald B. Redford, *A Study of the Biblical Story of Joseph* isimli kitabında, Mısır ve Mısır isimleri, yerleri ve unvanları dâhil Yusuf ve soyunun Mısır'a gelişi ile ilgili tüm tarihi göstergelerin, tümüyle Yusuf ve İsraillileri Mısır'a getirerek Mısır'dan Çıkış'ı haklı göstermek isteyen İncil'in editörü tarafından yaratıldığı sonucuna ulaşmıştır. Vardığı sonuçlar, tanığımız haliyle Yusuf'un asla var olmadığı anlamına gelir. Bazı çağdaş bilim insanları da herhangi bir alternatif önermeden Wellhausen'ın Tevrat'ın ardından gelen kitaplarda uyguladığı kaynak analizi yöntemine itiraz etmiştir. Ancak Tevrat'ın kendisinde bile, çağdaş İncil eleştirmenlerinin temel söylemlerini kapsayan yine Wellhausen'ın görüşleridir ve bu görüşler bugün İncil'le ilgili çalışmaların temelini oluşturur.

İncil'in kendisinde Yusuf'un hikâyesinin iki paralel belge niteliğindeki kaynağa dayandığının göstergelerinden biri, babası Yakup'tan 15 defa bu ismiyle ve bir kere de Tanrı'nın verdiği yeni ismi olan İsrail olarak bahsedilmesidir. Benzer olarak, Yusuf'u ölümden koruyan ve bunun yerine Mısır'a köle olarak satılmasını sağlayan baskın karakterdeki "iyi erkek kardeşin" ismi sadece Ruben ve Judah arasında değişmekle kalmaz; Ruben ismi Yakup ismi ile birlikte, Judah ismi ise İsrail'den bahseden her bölümde kullanılmıştır. Eski Ahit'in ve hatta tamamlanmış nihai versiyonunun birden fazla şekilde var olduğuna dair daha fazla kanıt, Eski Ahit kitaplarındaki bölümlerden ve bazen de tamamlanmış taslaklardan oluşan MÖ 2. yüzyıla ait Ölü Deniz Yazmaları'nın 1947 yılında Kumran'da bulunmasıyla elde edilmiştir. Büyük bölümü İbrani yazı geleneğine uygun olsa da Ölü Deniz Yazmaları'ndaki

bazı unsurların Yunan metinlerine (İbrani Masoretik metinlerinden daha eski olan Septuagint) destek niteliğinde olduğunu, bazı bölümlerin de her ikisinden farklı olduğunu ve buna göre MÖ 2. ve 3. yüzyılda Filistin'deki Yahudiler arasında Eski Ahit'in ikiden fazla versiyonunun olduğunu gösterdiğini keşfetmek, bilim insanları için büyük bir sürpriz olmuştu.

İncil eleştirisinin gelişimine dair bu kısa özet, sanıyorum ki Eski Ahit'e ve özellikle de bizim asıl olarak ilgilendiğimiz Tevrat'ın ilk beş kitabına dikkat ve sağduyuyla yaklaşılması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Yahudi ya da Hıristiyan olmamama rağmen, bir Müslüman olarak Eski Ahit'in Tanrı'dan vahiy olarak indiğini ve buradaki her hikâyenin önemsiz olsalardı orada olamayacaklarını kabul ediyorum. Aynı zamanda bu hikâyelerin aslen yüzyıllar boyunca kaçınılmaz olarak bazı değişikliklerle ve olası eklemelerle ağızdan ağza aktarıldığını, papazların ve editörlerin bugün bildiğimiz metne bazı eklemeler yaptığını, çevirmenlerin kendi ahlak algılarına göre bazı sözcükler ve ifadeler eklediklerini, çevirinin kendisinin doğasına özgü zorlukları (İbranice bir sözcüğün tam karşılığını vermek için bir düzine İngilizce sözcük kullanmak gerekebilir) ve Kutsal Kitapların yazıldığı dönemlerde kullanılan dilin bugünkünden çok farklı olduğunu unutmamamız gerekir.

Bundan sonra bahsedeceğimiz Yusuf ve ailesinin hikâyesi, Tevrat'ın ilk beş kitabında geçen versiyonun kısaltılmış halidir. Kısaltma işlemi sırasında, tarihsel araştırma için gereken önemli noktalara yoğunlaştım. Burada asıl mesele, sadece kendi görüşüme uygun metinler seçmek değil, konunun asıl önem taşıyan kısmını kapsamaya çalışmaktı. Bu duruma uygun iki örnek vermek gerekirse, bu bölüm küçük kıza âşık olan ama geleneğe uygun olarak önce büyük kızla evlenmek zorunda kalan bir adamla ilgili anlatının bir parçasıdır. An-

cak pek de mümkün görünmeyen bir şekilde (Yaratılış'ın bize sunduğu gibi) düğünün ertesi sabahına kadar yanlış gelinle evlendiğinin farkına varmamasıyla da vakit kaybetmenin bir yararı olmadığını düşünüyorum.

Ayrıca kutsal kitaplardaki tarihlere, yaşlara ya da Eski Ahit'te herkesin bildiği üzere tutarsız olan konulara fazla zaman ya da yer harcamadım ve büyük bir önem vermedim. Aksi takdirde, farklı kanıtların dünyada yaşamın çoktan kurulmuş olduğunu gösterdiği bir zamanda dünyanın yaratıldığına inanmamız gerekirdi. 40 ya da 50 yıllık bir hayatın uzun bir yaşam süresi olarak görüldüğü bir çağda 100 yıldan uzun süre yaşayan insanlara dair hikâyeleri okuyoruz. Elbette ki bugün bizim "yıl" sözcüğüyle kastettiğimizden farklı bir süreden bahsediyor olabilirler, ancak bu bile oğlu İbrahim doğduğunda 70 yaşında olduğu söylenen Yusuf'un büyük büyükbabası Terah örneğinde olduğu gibi kutsal kitaplardaki kronolojik hataları açıklamaya yetmiyor. Daha sonra bize Terah'ın daha uzun yıllar boyunca 205 yaşına dek yaşamaya devam ettiği söylenir. Ancak sonraki bölümlerde babası öldüğünde İbrahim'in henüz 75 yaşında olduğunu öğreniyoruz. Aynı şey Yusuf'un hikâyesi için de geçerlidir. Hikâyeyi tam olarak anlamak için üç kuşak öncesine, yani yüzyıllar sonra Musa, İsa ve Muhammed'in doğacağı İbrani aşiretlerinin kurucusu olan büyük büyükbabası İbrahim'in zamanına gitmemiz gerekir.

3

ÖZEL BİR AİLE

Yusuf'un ailesinden ilk defa, Yaratılış Kitabı'nda Yaratılış, İlk Günah ve Tufan'ın hemen sonrasında bahsedilmektedir. Yaratılış'ta Avram, karısı Saray, babası Terah ve yeğeni Lut'un o dönemde Basra Körfezi'nin tepesinde bulunan, Kenan'dan uzak olmayan Mezopotamya'daki Ur'dan kaçışını anlatmaktadır. Kenan o dönemde bugünün İsrail ve Lübnan'ı ile neredeyse aynı bölgeyi kapsıyordu ve Babil ve Mari boyunca kuzeyden batıya doğru uzanan Fırat Vadisi'ni takip eden, ardından da batıda Suriye'den Akdeniz'in doğu kıyılarına uzanan büyük ticareti yolunun yakınlarındaki Ur'dan 1000 kilometre uzaklıktaydı.

Avram ve Saray'ın yolculuğu iki aşamada gerçekleşti. Kısa bir süre Fırat Vadisi'nin ortasındaki Haran'da kaldılar, ancak Terah'ın ölümünün ardından Tanrı, Avram'a "Ülkeni, akrabalarını, baba evini bırak, sana göstereceğim ülkeye git," dedi. Böylece yolculuklarını yabancıların birdenbire ortaya çıktığı durumların yaygın olduğu Kenan'a kadar sürdürdüler. Ülke bugün Yakın Doğu olarak adlandırdığımız bölgenin kesişiminde yer alıyordu. Tüccarlar ülkenin sahil bölgelerini güneye ve kuzeyden Mısır'a yaptıkları ticaret için kullanıyorlardı. Bu bölge aynı zamanda Mısır ile Asur ve Babil'de

sürekli tekrarlanan emperyal rekabetler süresince ordular tarafından geçiş yolu olarak kullanılıyordu. Ayrıca yarı kıtlık dönemlerinde ülke, komşu çöllerde yaşayan kabilelerin ufak çaplı istilalarına sahne oldu.

Topraktan geçimini sağlamaya çalışan biri için, Kenan zorlu bir bölgeydi. İklim çok sertti. Yaz mevsiminde güneş ve sıcak ile çölden gelen kum yüklü siroko rüzgârıyla kavruluyordu. Pişmiş toprağı sürmeyi mümkün kılan sonbahar sonu yağmurlarını, nemli ve genelde keskin soğuk kış ayları takip ediyordu. Ardından güneş yeniden etkisini artırırken mart ve nisan aylarındaki hafif yağmur, kuru mevsim gelmeden önce koyunlar, keçiler ve öküzler için az sayıda da olsa taze otlak sağlıyordu.

Tahıl ancak sahil bölgelerinde ve vadilerde yetişebilirdi; pek de konuksever olmayan kayalık tepelerin katkısıyla ülkenin başlıca tarım ürünleri zeytin ve asmaydı. Kıtlık sıklıkla görülen bir olaydı ve Avram ile Saray'ın Mısır'a doğru yeniden yola çıktığı dönemde kıtlık yaşanıyordu. Bu yolculuk, Mısır'da Kraliyet evi ile gelecekte İsrail olacak olan İncil ve Kuran'a göre Seçilmiş Halk arasında ilk bağların kurulmasını sağlayacaktı.

Kenan'la karşılaştırıldığında Mısır zengin ve gelişmiş bir ülkeydi. Büyük bölümü çölden oluşsa da, Nil'in iki yakasındaki topraklar çok yönlü sulama kanalları ve suyolları sistemiyle sulanıyordu, her yıl yoğun yağışlar ve Etiyopya Tepeleri'ndeki karların erimesiyle bol su alan nehir kenarındaki deltalar oldukça verimliydi. Temel ürünler arasında buğday (ekmek için) arpa (arpasuyu için), sebze, meyve (şarap için gereken üzüm dahil) ve keten (ketentohumu yağı ve dokunmuş iplik için) bulunuyordu. Mısırlılar ayrıca domuz, keçi, koyun, kaz, ördek yetiştiriyordu ve Nil'den tuttukları balıkla, bataklıktan yakaladıkları av kuşlarıyla ve çöldeki av hayvanlarıyla besleniyorlardı.

Avram ve Saray'ın kıtlık döneminde Mısır'ın güneyine doğru yola çıkmış olmalarına karşın, bu yolculuğu gerçekleştirmelerine yol açan başka bir amaç olabilir (belki ticaret). Sadece yiyecek aramaları durumunda, kalmaları beklenen Nil'in doğu deltasına yerleşmek yerine, o dönemde Firavun'un hüküm sürdüğü bölgeye gittiler. Gittikleri yer, bugünkü Kahire'den pek de uzak olmayan Heliopolis veya Memphis Sarayları ya da Yukarı Nil'de bulunan Teb'deki üçüncü Saray olabilir.

Saray güzel bir kadındı ve Avram gayet anlaşılabilir bir düşünceyle Firavun'un karısını istemesi halinde öldürülebileceğinden korkuyordu. Mısır'a girmeden önce önlem olarak şöyle bir öneride bulundu: "Lütfen, 'Onun kız kardeşiyim' de ki, senin hatırın için bana iyi davransınlar, canıma dokunmasınlar." Zamanla bunun zekice bir öngörü olduğu görüldü. Firavun'un yardımcıları Saray'ın çok güzel bir kadın olduğunu gördüklerinde onu Firavun'un karısı olacağı Kraliyet Sarayı'na götürdüler. Avram "kız kardeşini" vermesi karşılığında cömert bir şekilde ödüllendirildi. Ona koyun ve büyükbaş hayvanlar, erkek ve dişi eşekler, develer, kadın ve erkek hizmetkârlar verildi. Ancak bir başka adamın karısıyla evlenmek Firavun için daha az mutluluk verici oldu. Tanrı ona ve sarayda yaşayanlara "ciddi felaketler verdi." Firavun, sorunlarının nedenini fark ettiğinde Avram'ı çağırıp ona şöyle dedi: "Nedir bana bu yaptığın? Neden Saray'ın karın olduğunu söylemedin? Niçin 'Saray kız kardeşimdir,' diyerek onunla evlenmeme izin verdin? Al karını, git!"

Avram ve Saray Kenan'a geri döndü ve o döneme kadar tarihi bir önemi olmayan küçük bir kabilede bazı temel değişiklikler yaşanmaya başladı. Tanrı bir görüntü olarak Avram'ın karşısına çıktı ve şu kehanette bulundu: "Şunu iyi bil ki, senin soyun yabancı bir ülkede, gurbette yaşayacak. Dört

yüz yıl kölelik edip baskı görecek. Ama soyuna kölelik yaptıran ulusu cezalandıracağım. Sonra soyun oradan büyük mal varlığıyla çıkacak. Sen de esenlik içinde atalarına kavuşacaksın. İleri yaşta ölüp gömüleceksin. Soyunun dördüncü kuşağı buraya geri dönecek..." Tanrı ayrıca İbrahim'e şu vaatte bulundu: "Torunlarına Mısır Nehri'nden büyük Fırat Nehri'ne kadar uzanan bu toprakları veriyorum."

Bir başka ziyarette de Tanrı Avram'a şöyle dedi: "Artık adın Avram değil İbrahim olacak. Seni birçok ulusun babası yapacağım... Soyundan krallar doğacak."* Ayrıca şunları söyledi: "Aranızdaki erkeklerin hepsi sünnet edilecek. Sünnet aramızdaki anlaşmanın belirtisi olacak." İbrahim'in yerine getirdiği bu emir, İbrani kabilesi ile tarihte o döneme dek doğu ulusları arasında sünnet geleneğini benimseyen tek ulus olan Mısırlılar arasında bir başka bağ daha kurdu. Aynı dönemde Saray'ın ismi de değiştirildi. Tanrı İbrahim'e "Karın Saray'a gelince, ona artık Saray demeyeceksin. Bundan böyle onun adı Sara olacak. Onu kutsayacak, ondan sana bir oğul vereceğim... Halkların kralları onun soyundan çıkacak," dedi. İbranicede *sar* prens anlamına gelir, *Sara* kelimenin kadınlar için kullanılan ve "kraliçe" olarak da yorumlanabilecek halidir. Amarna yazıtlarının** ortaya koyduğu üzere, Firavun'un kendisi de zaman zaman *sar* olarak anılır. Bu unvan, örneğin

---

* Bu konuya Mısır hiyerogliflerinden bakıldığında, Avram'ın ismine getirilen *hi* eki, *ham* (haşmetli) kelimesinden gelir ve yeni adı "güneş tanrısı Ra'nın haşmetinin kalbi" olarak çevrilebilir.

** Amarna yazıtları, 1887 yılında bir köylü kadının Mısır'ın Tel el Amarna kentinde tökezlemesiyle keşfedilen onlarca pişmiş kil tabletinden oluşur. Kadın, değerli olabilecekleri umuduyla onları bir çantaya koymuş ve yazıtlara büyük zarar vermiştir. Daha sonra yazıtları bir satıcıya satmıştır. Ancak zamanla araştırmacılar bu buluşun önemini yavaş yavaş fark etmeye başlamıştır. Diplomatik Akkad dilinde yazılan tabletler, temel olarak Mısır'daki 18. Hanedanlığın yabancı arşivleridir.

Hitit Prensi Tarkhun Dara tarafından III. Amenhotep'e hitap ederken kullanılmıştır.*

"Halkların krallarının" Sara'nın soyundan geleceği vaadiyle, İbrani krallarından ilk defa bahsedilmişti. O döneme kadar İbraniler göçebe kabilelerde yaşamış ve yiyecek aramak için sürekli yer değiştirmişti. Kabile toplumunun bir kralı ve hatta bir prensi yoktu, sadece kabilenin lideri olan şefleri vardı.

İbrahim, Sara'nın bir erkek çocuk beklediğini öğrenince çok şaşırdı. Bunun nedenlerinden biri, evlilik hayatları boyunca hiç hamile kalmamış olmasıydı. Hatta kısırlığını telafi etmek için İbrahim'e Mısırlı yardımcısı Hagar'ı vermiş ve İbrahim'in bu beraberlikten İsmail adında bir oğlu, ikinci karısı Keturah'dan da altı oğlu olmuştu. Sara'nın bir oğlu olacağı vaadinin ardından, İbrahim ilk doğan oğlu İsmail için bir istekte bulunması için uygun zamanın geldiğini hissetti ve Tanrı'ya "Keşke İsmail'i mirasçım kabul etseydin," dedi.

Tanrı ona şöyle yanıt verdi: "Hayır. Ama karın Sara sana bir oğul doğuracak, adını İshak koyacaksın. Onunla ve soyuyla antlaşmamı sonsuza dek sürdüreceğim. İsmail'e gelince, seni işittim. Onu kutsayacak, verimli kılacak, soyunu alabildiğine çoğaltacağım. On iki beyin babası olacak. Soyunu büyük bir ulus yapacağım. Ancak antlaşmamı gelecek yıl bu zaman Sara'nın doğuracağı oğlun İshak'la sürdüreceğim." Bu bölüm İshak'ın İbrahim'in gerçek varisi olarak görüleceğini ortaya koyuyordu. Onun soyu üzerinden İbrani kabilesi üne kavuşacak ve İsrail doğacaktı. Onun tohumu sayesinde krallar Nil'den Fırat'a kadar hükümdarlıklarını sürdürecekti.

---

* *The Tell Amarna Tablets*, C.R. Conder. Beş büyük Filistin kenti olan Gazze, Aşkelon, Aşhod, Gath ve Ekron'un prensleri, İbranice İncil'de *sar* ile aynı köke sahip bir Filistin kelimesi olan *seren* olarak anılmaktadır (The World of the Old Testament, Cyrus H. Gordon). Sezar ismi de aynı kaynaktan gelen bir başka unvandır.

Burada önemli olan soru şuydu: "*İshak'ın babası kimdi?*" Saray hem İbrahim'le hem de Firavun'la evli olduğu için, çocuğun babası ikisinden biri olabilirdi. Ancak eğer İshak İbrahim'in oğlu olsaydı, Yusuf ve ailesiyle ilgili Eski Ahit'teki hikâyeyi mantıklı ve tarihsel şekilde açıklamak mümkün olmazdı. Sadece İshak'ın Firavun'un oğlu ve Mısır prensi olmasıyla her şey yerli yerine oturabilir.

Bu bağlamda Eski Ahit'e kıyasla ancak ikincil hükme sahip olduğu düşünülen Talmud'un, Yahudi anlatılarına ve açıklayıcı yazılara göre İshak'ın doğduğu zaman İbrahim'e benzemediğini öne sürmesi ilginçtir: "İbrahim oğlu İshak sütten kesildiği gün büyük bir ziyafet verdi. Herkes onunla alay ederek şöyle dedi: 'Terk edilmiş bir sokak çocuğunu eve getirip onun kendi oğulları olduğunu iddia eden yaşlı adamı ve kadını gördünüz mü? Bir de bu iddialarını doğrulamak için büyük bir ziyafet veriyorlar.'" Ancak belgeler daha sonra mucizevi bir notla devam etti. İshak'ın gerçekten de İbrahim'in oğlu olduğuna dair şüpheler, yüz hatlarının birdenbire değişerek İbrahim'inkine benzemesine yol açtı. Böylece herkes "İbrahim İshak'ın babası," diye haykırmaya başladı.*

İshak'ın doğumundan sonra gelen merak uyandırıcı bölümde ise, İbrahim'in bir adak taşı yaptığı, bağladığı İshak'ı üzerine koyduğu ve tam onu bıçakla keserek Tanrı'ya kurban edeceği sırada cennetten şöyle bir ses duyduğu belirtilir: "Çocuğa dokunma." İnsanları kurban etmeye yönelik bu tür uygulamalarının o dönemde bir gelenek olmadığı gerçeğinin yanı sıra, İshak'ın gerçekten de İbrahim'in oğlu olduğu düşünüldüğünde bu hikâyeye inanmak daha da zor olur. Ayrıca Talmud'un efsanevi bölümü Haggadah'daki kulağa daha inandırıcı gelen hikâyede, İbrahim'in niyetiyle ilgili haberlerin Sara'nın ölümüne yol açtığı yazmaktadır.

---

* *The Babylonian Talmud*, Çev. Haham Dr. I. Epstein.

Talmud'a göre, yaşlı bir adam çadırının yanında Sara'ya yaklaştı ve şöyle dedi: "İbrahim'in İshak'ı Tanrı'ya kurban olarak sunduğunu biliyor musun? Karşı koymasına ve tüm gözyaşlarına rağmen oğlun bıçakla kurban edildi." Üzüntüden kahrolan Sara İbrahim'i ve İshak'ı aramak için yola düştü ama onları bulamadı. Bu anlatı şöyle sona erer: "Çadırına geri döndüğünde daha önce kendisiyle konuşan yaşlı adamla tekrar karşılaştı. Adam ona 'Doğrusu şu ki sana yanlış bilgi verdim, oğlun İshak yaşıyor. Sara'nın kalbi mutluluk konusunda keder kadar güçlü değildi... Öldü ve atalarına kavuştu."* (Ayrıca *bkz*. 2. Kitap, Bölüm 1)

İshak'ın anne babasıyla ve kurban olayı ile ilgili soru işareti, yüzyıllar sonra İsa ve Yahudiler arasında yaşanan tartışmada da yankı buldu. St. John İncili'nde bu bölüm şöyle anlatılır (8:31-44): İsa kendisine inanan Yahudilere şöyle dedi: "Eğer benim sözüme bağlı kalırsanız, gerçekten öğrencilerim olursunuz. Gerçeği bileceksiniz ve gerçek sizi özgür kılacak." Onlar da şöyle yanıt verdiler: "Biz İbrahim'in soyundanız. Hiçbir zaman kimseye kölelik etmedik. Nasıl oluyor da sen 'Özgür olacaksınız" diyorsun?' İsa'nın yanıtı şu oldu: "Size doğrusunu söyleyeyim, günah işleyen herkes günahın kölesidir. Köle ev halkının sürekli bir üyesi değildir ama oğul sürekli üyesidir. Bunun için, Oğul sizi özgür kılarsa, gerçekten özgür olursunuz. İbrahim'in soyundan olduğunuzu biliyorum. Yine de beni öldürmek istiyorsunuz. Çünkü yüreğinizde sözüme yer vermiyorsunuz. Ben Baba'mın yanında gördüklerimi söylüyorum, siz de babanızdan işittiklerinizi yapıyorsunuz."

"Bizim babamız İbrahim'dir," diye yanıt verdiler.

Bunun üzerine İsa, "İbrahim'in çocukları olsaydınız, İbrahim'in yaptıklarını yapardınız. Ama şimdi beni -Tanrı'dan işittiği gerçeği sizlere bildireni- öldürmek istiyorsunuz. İb-

---

* *Talmud'dan Seçmeler*, Çev. H. Polano.

rahim bunu yapmadı. Siz babanızın yaptıklarını yapıyorsunuz," dedi.

İsa'ya itiraz ederek, "Biz zinadan doğmadık. Bir tek Babamız var, o da Tanrı'dır," dediler.

İsa onlara şunu söyledi: "Tanrı Babanız olsaydı, beni severdiniz. Çünkü ben Tanrı'dan çıkıp geldim. Kendiliğimden gelmedim, beni O gönderdi. Söylediklerimi neden anlamıyorsunuz? Benim sözümü dinlemeye dayanamıyorsunuz da ondan. Siz babanız İblis'tensiniz ve babanızın arzularını yerine getirmek istiyorsunuz. O başlangıçtan beri katildi. Gerçeğe bağlı kalmadı. Çünkü onda gerçek yoktur. Yalan söylemesi doğaldır. Çünkü o yalancıdır ve yalanın babasıdır."

Burada Yahudiler babaları olarak İsrail'e değinmek yerine İbrahim'in ismini anarlar, çünkü bu tartışmalı bir noktadır. Yahudilerin fiziksel olarak İbrahim'in torunları olmadıklarını kabul ettiği açıktır. Bunun yerine onlar Tanrı'nın manevi çocuklarıdır. Öyle görünmektedir ki İsa, İbrahim İshak'ı öldürmemişken, Tanrı'nın oğlu olduğunu söylediğinde Yahudilerin neden kendisini öldürmek istediğini merak eder. İsa ve Yahudiler arasındaki bu karşıtlık, bazı kutsal kitap araştırmacıları tarafından yanlış şekilde Anti-Semitik olarak yorumlanmaktadır. Aslında İsa onlara, İbrahim gibi davranmayı reddederlerse katil Şeytan'ın takipçileri olduğunu söylemektedir.

İshak büyüdüğünde Rebeka adında bir kadınla evlendi. Sara gibi o da güzel ama kısırdı.* Ancak İshak karısı adına

---

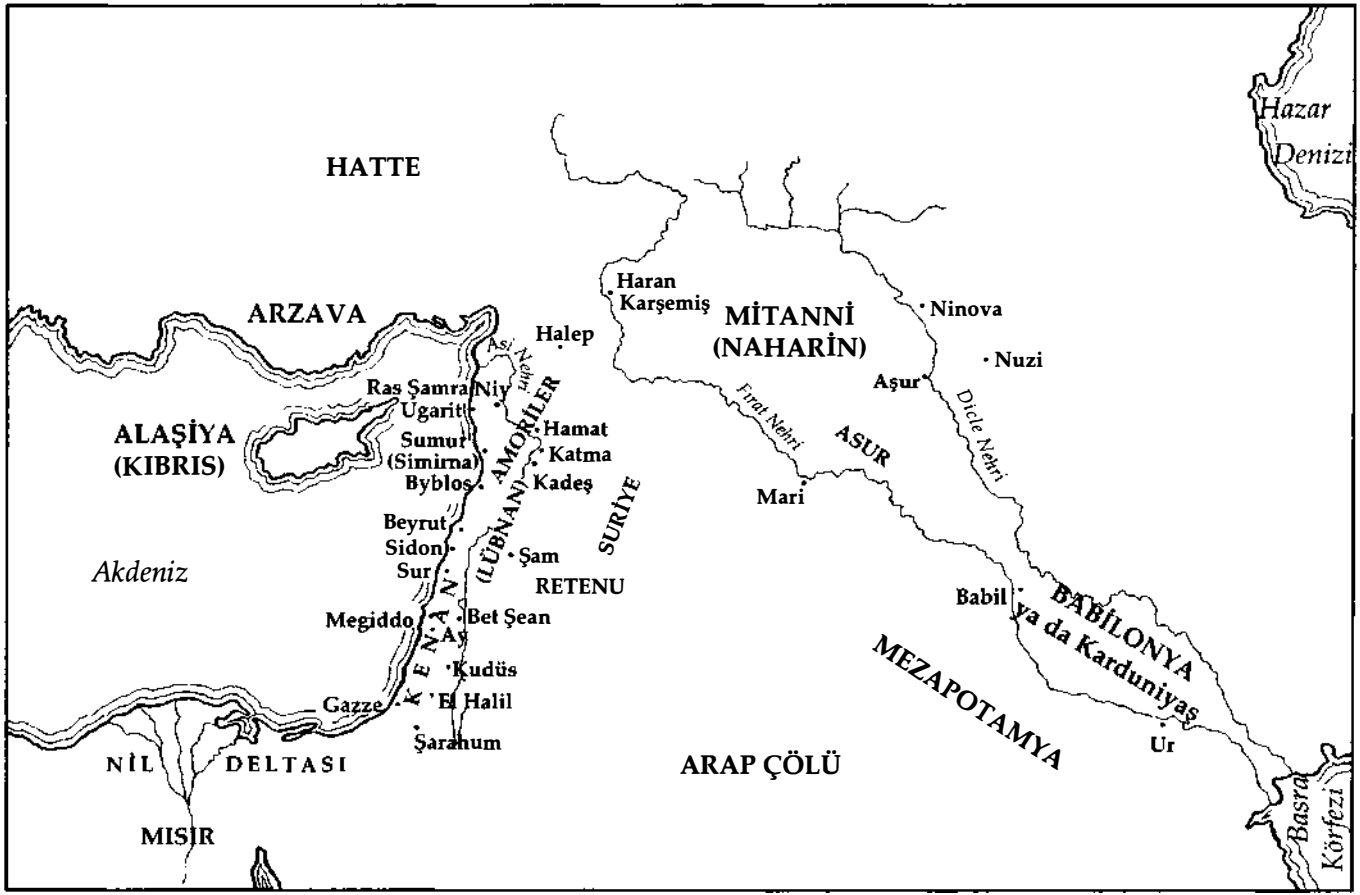
* Sonradan çocuk sahibi olan kısır kadınlar, İbrahim'in hikâyesinde ve Eski Ahit'in başka bir bölümünde tekrarlanan bir özelliktir. Bu belki de erken evliliklerin bir norm olduğu bir dönemde, bir kızın çocuk sahibi olacak yaşa gelmeden çok önce gelin olduğunun abartılı bir ifadesi olabilir. Örneğin III. Amenhotep onu Yüce Kraliyet Eşi yaptığı zaman Tiye'nin henüz sekiz yaşında olduğuna, Muhammed Peygamber'in de 50 yaşındayken 9 yaşında bir kızla evlendiğine inanılmaktadır.

Tanrı'ya dua etti ve Rebeka ikisi de erkek olan ikizlere hamile kaldı. İlk doğan çocuğun adı Esav, ikincisinin adı Yakup oldu (*Y'qup* "takip eden kişi" anlamına gelir). Hayatlarının ilk dönemiyle ilgili en dikkat çekici şey, Esav'ın doğuştan kazandığı hakkı satmasıdır. Büyük çocuğa bahşedilen özellik, kutsal kitaplardaki birçok hikâyede tekrarlanmaktadır. Bu hak sahibine tam olarak ne vermektedir? Tek mantıklı açıklama, mülkiyet ve unvan mirasıdır. Yaratılış hikâyesinden bildiğimiz üzere, Yakup babasının ölümünden sonra İshak'ın mülklerinden hiçbir pay almamıştır. Bu nedenle tek olası alternatif, büyük kardeş Esav'dan Yakup'a geçen doğum hakkının babalarına ait asillik unvanı olduğudur.

Böyle bir satış ya da transfer, sadece mirasın belirlenmesinde en büyük çocuk olmayı tek kriter olarak kabul etmeyen toplumlarda mümkündür. Nuzi tabletleri, İncil'in gönderildiği dönemlerde diğer kriterlerin de bazen kullanıldığını göstermektedir. Nuzi, Irak'ın kuzeydoğusunda bugünkü Yoghlan Tepe bölgesinin bulunduğu güney Kürdistan eteklerine yakın ve Arrapkha'nın (Modern Kerkük) güneybatısından yaklaşık 8 kilometre uzakta eski bir kentti. Nuzi'de kazı çalışmaları 1925'te başladı ve Amerikan Doğu Araştırmaları Okulu, Harvard Üniversitesi ve Pennsylvania Üniversite Müzesi ortaklığıyla altı yıl sürdü. Bulunan dört binden fazla tablet, kamu arşivlerinden ve özel arşivlerden yazılı belgeler bugün Chicago Üniversitesi Doğu Enstitüsü ile Harvard Semitik Müzesi'ndedir. Bu belgelerden biri, üç koyun karşılığında haklarını erkek kardeşine devreden bir adamla ilgilidir.

Bu arada Nuzi tabletleri aynı zamanda, Mısır'a vardıklarında Avram'ın Saray'ı kız kardeşi olarak tanıtırken muhtemelen yalan söylemediğini de ortaya koyar. Eski dönemlerde Mısır dışında eş-kız kardeş ilişkisi çok nadir görülüyordu, ancak Nuzi belgeleri hem Nuzilerin hem de Haranlıların parçası

AMARNA DÖNEMİ'NDE BATI ASYA

olduğu Hurri Toplumu'nda eş-kız kardeş statüsünün yasal olarak var olduğunu, bir kadının bir erkeğin karısı olmanın yanı sıra onun tarafından kız kardeş olarak da kabul edildiğini göstermektedir. Böyle durumlarda biri evlilik, diğeri de kız kardeşlik için iki farklı belge hazırlanır ve söz konusu kadın sıradan bir eşten daha yüksek bir sosyal statü ve daha büyük haklar kazanırdı.* Ancak burada İbrahim'in torunlarının hikâyesine geri dönelim...

Daha önce öne sürdüğüm üzere, Esav'ın doğum hakları için kabul ettiği fiyat –göründüğü kadar değerli değildi– doğum hakkına pek de yüksek bir fiyat biçmediğinin bir göstergesiydi. O ya da Yakup için, bir yandan sürüleriyle basit bir göçebe hayatı sürerken bir yandan da İbrahim ve Sara'ya verilen, bir gün torunlarının büyük bir krallığı yöneteceği yönündeki söze inanmaları kolay olamazdı. Ancak Eski Ahit'e göre Yakup bilinmeyen bir gelecekte bu vaatlerin gerçekleşeceğine daha çok inanıyordu. Yaratılış Kitabı'ndan bildiğimiz üzere, iki kardeş çok değişik karakterlere sahipti. Esav "yetenekli bir avcı, tam bir köy insanıydı." Yakup ise, tıpkı doğacak oğlu Yusuf gibi daha çok bir hayalci ve "çadırların arasında kalan sakin bir adamdı".

Bir kez daha Talmud bu durumu doğrulamaktadır:

> Daha sonra İshak öldü ve Yakup ile Esav babalarının ölümüne birlikte ağladılar. Onun bedenini El Halil'deki Machpelah mağarasına taşıdılar ve Kenan'daki tüm krallar yas tutanlarla beraber İshak'ın cenaze alayına katıldılar... İshak tüm hayvanlarını ve mülklerini iki oğluna bıraktı. Esav Yakup'a, "Şimdi, babamızın bize bıraktıklarını ikiye bölmeliyiz. Daha sonra kendi payımı seçeceğim," dedi. Yakup babasının tüm varlıklarını Esav ve oğullarının önünde ikiye böldü ve kardeşine şöyle dedi: "... Cennetin Tanrısı ve Dünya, atalarımız olan İbrahim ve İshak ile konuştu

* *Encyclopaedia Judaica*

ve onlara 'Tohumlarına bu toprakları daimi bir mülk olarak veriyorum,' dedi. Şimdi babamızın tüm mirası önünde duruyor. Eğer vaat edilen mülkiyeti, yani toprakları almak istiyorsan al. Diğer mülkler ise benim olsun. Eğer bu iki payı da almak istiyorsan, senin için bu daha mutluluk verici ise, topraklar benim payım olacak."

Esav seçimini yapıp yanıt vermeden önce ülkede olan İsmail'in oğlu Nabit'i bulup seçimi için ona danıştı. Nabit ona şu yanıtı verdi: "Bak, Kenanlılar artık barış ve güvenliğin diyarında yaşıyor. Şu anda bu topraklara sahipler. Bırak Yakup bir gün bunun kendisine miras kalabileceğine inansın. Sen babanın maddi olan kişisel servetini al." Esav onun tavsiyesini dinledi ve maddi serveti alarak Yakup'a Mısır nehrinden büyük nehre yani Fırat'a dek uzanan toprakları verdi...*

Doğum hakkını kaybettikten sonra babasından kalan nimetler konusunda yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle acı çeken Esav, sonunda Yakup'u ölümle tehdit etti. Anneleri bu tehdidi duyduğunda Yakup'u çağırdı ve ona "Bak, ağabeyin Esav seni öldürmeyi düşünerek kendini avutuyor. Beni dinle, oğlum. Hemen Haran'a, kardeşim Lavan'ın yanına kaç. Ağabeyinin öfkesi dinip sana kızgınlığı geçinceye, ona yaptığını unutuncaya kadar orada kal," dedi.

Yakup annesinin sözünü dinledi ve Haran'a vardığında dayısı tarafından sevgiyle karşılandı. Orada bir ay kaldıktan sonra Lavan ona "Akrabamsın diye benim için bedava mı çalışacaksın? Söyle, ne kadar ücret istiyorsun," dedi. Haran'a geleli uzun zaman olmamıştı, ancak Yakup çoktan kuzeni olan Lavan'ın güzel küçük kızı Rahel'e âşık olmuştu. Onunla evlenmek karşılığında dayısı için yedi yıl çalışmayı kabul etti. Ancak yedi yılın sonunda Lavan, "Büyük kızdan önce küçük kızı evlendirmek bizim adetlerimizde yoktur. Bu kızın yedi

---

* *Talmud'dan Seçmeler*, Çev. H. Polano.

günlük gelin şölenini tamamla, sonra sana küçük olanı da vereceğiz. Tabii yedi yıl daha çalışman karşılığında," diyerek Yakup'a büyük kızı Lea'yı verdi.

Yakup bu teklifi kabul etti. Evlendikten sonra Rahel'in de kısır olduğu ortaya çıktı. Ancak yıllar içinde Yakup, Lea'dan altı oğul ve bir kız, Rahel'in yardımcısından iki oğul, Lea'nın yardımcısından iki oğul olmak üzere toplam 11 çocuk sahibi oldu. En sonunda ilk aşkı Rahel ona 11. oğlunu doğurdu. Ona Yusuf ismini verdiler.

Kısa bir süre sonra Yakup anavatanı olan Kenan'a dönmeye karar verdi. Yolda gizemli bir yabancıyla karşılaştı. Yabancı onunla tüm gece güreşti ve şafak vakti güreş sona erdiğinde ona "Artık sana Yakup değil, İsrail denecek. Çünkü Tanrı'yla, insanlarla güreşip yendin," dedi. Bu bölüm ile ilgili mistik bir yön vardır, ancak önemli olan kısmı Yakup'un isminin İsrail olarak değişmesidir. İbranicede *el* Elohim'in (Tanrı) kısaltılmış halidir ve *Ysra* ya da *sar* bir prensi ya da hükümdarı işaret eder. *Ysrael* Elohim'in hükmettiği anlamına gelir (Firavun da hükmeden tanrı olarak görülüyordu). Bu nedenle Yakup'un yeni ismi hem Kraliyet ile hem de büyükannesi Sara ile bağlantılıydı. Bu değişim Yusuf'un doğumundan hemen sonra yaşandığı için, Yakup bu durumu yeni doğan bebeğinin gerçek varisi olduğunun bir işareti olarak görmüş olmalıydı.

4

ÖZEL BİR OĞUL

Yakup'un isminin değişmesiyle ilgili bölüm, Yaratılış Kitabı'nın 32. Bölümü'nde yer alır. Yusuf'un hikâyesi ise beş bölüm sonra, o 17 yaşındayken başlar ve Kitabın geri kalanında devam eder.

Yakup'un Yusuf'u diğer tüm oğullarından daha çok sevdiği ve ona zengin süslemelerle bezeli bir kaftan yaptırdığı söylenir. Erkek kardeşleri bu ayrımcılık nedeniyle Yusuf'tan nefret ediyordu ve onlarla ilgili rüyasını anlattığı zaman ondan daha da nefret ettiler. Rüyası şöyleydi: "Tarlada demet bağlıyorduk. Ansızın benim demetim kalkıp dikildi. Sizinkilerse, çevresine toplanıp önünde eğildiler."

Öfkeli erkek kardeşleri, "Başımıza kral mı olacaksın? Bizi sen mi yöneteceksin?" diye sordu. Yusuf'un kardeşlerinin yanı sıra babasıyla ilgili bir ikinci rüyası daha vardı: "Bir düş daha gördüm. Bu sefer güneş, ay ve on bir yıldız önümde eğildiler." Bu kardeşlerinin kıskançlığını daha da artırdı. Yakup da Yusuf'u azarlayarak "Ne biçim düş bu? Ben, annen, kardeşlerin gelip önünde yere mi eğileceğiz yani?" dedi. Ancak Yusuf'un söylediklerini unutmadı.

Atalarının ilk dönemlerdeki hikâyeleri, İbrani nesillerinin hafızasında canlı kaldı. Bu nedenle Yusuf'un erkek kardeş-

leri, aileden bir kişinin bir gün Nil ve Fırat arasında kalan toprakları yöneteceğine inanmasalar da, babalarının amcaları Esav'dan satın aldığı doğum haklarını biliyor olmalıydı. Bu nedenle babalarının Yusuf'a gösterdiği ayrıcalığa, doğum hakkının ona geçeceğini göstermesi nedeniyle daha fazla öfkeleniyor olmalıydılar.

Bir gün kardeşleri muhtemelen Şekem yakınlarında koyunları otlatırken Yusuf babasıyla evde oturuyordu. Yakup ona "Git kardeşlerine ve sürüye bak. Her şey yolunda mı, değil mi, bana haber getir," dedi. Yusuf yola çıktı ancak Şekem'e ulaştığında kardeşlerinin ve koyunlarının izine rastlamadı. Bir yabancı ona "Buradan ayrıldılar. 'Dotan'a gidelim,' dediklerini duydum" dedi. Yusuf peşlerinden gitti. Onu uzaktan gördüklerinde kardeşleri aralarında, "İşte düş hastası geliyor. Hadi onu öldürüp kuyulardan birine atalım. Yabanıl bir hayvan yedi deriz. Bakalım o zaman düşleri ne olacak," diye konuştu.

En büyük erkek kardeş Ruben itiraz ederek, "Canına kıymayın, kan dökmeyin," dedi. Yusuf geldiğinde erkek kardeşleri süslemelerle bezeli kaftanını üzerinden çıkardı ve yemeğe oturmadan önce onu bir çukura attı. Bu durum, kardeşlerin baharat, balsam ve mür taşıyan develeriyle ticaret için Mısır'a giden İsmaililerin kervanını görmeleriyle sonuca bağlandı.

Dördüncü kardeş Yahuda şöyle dedi: "Kardeşimizi öldürür, suçumuzu gizlersek ne kazanırız? Gelin onu İsmaililere satalım. Böylece canına dokunmamış oluruz. Çünkü o kardeşimizdir, aynı kanı taşıyoruz." O anda orada olmayan Ruben dışında diğer erkek kardeşler bu fikri kabul etti. Yusuf'u çukurdan çekerek çıkardılar ve onu 20 gümüş şekel karşılığında tüccarlara sattılar.

Ruben geri dönüp Yusuf'un orada olmadığını görünce "Ne yapacağım şimdi ben?" diye kendi kendine sordu. Diğer

kardeşler bu konuda anlaşmıştı ve bir keçi kestiler, kanını Yusuf'un kaftanına döküp Yakup'a götürdüler. Kaftanı tanıyan Yakup, "Bu oğlumun kaftanı. Onu yabanıl bir hayvan yemiş olmalı. Yusuf'u parçalamış olsa gerek," dedi. Yakup, Mısır'a doğru gittiğinden habersiz en sevdiği oğlu için ağladı. İsmaililer Yusuf'u Mısır'da Firavun'un adamlarından biri olan muhafızların başı Potifar'a sattı.

Yaratılış Kitabı 38. Bölüm, Yahuda'nın evliliği ve Kral Davud'un Mesihliğinin kuruluşuna yol açan olaylarla ilgilidir. Ancak sonraki bölümde, Yusuf'un Mısır'daki hikâyesine geri döneriz. İlk başta onun için her şey iyi gitmişti. Potifar onun sadık bir hizmetkâr olduğunu düşündü ve sahip olduğu her şeyi ona emanet etti. Ancak Yusuf sadece becerikli değil aynı zamanda yakışıklı biriydi. Bir süre sonra Potifar'ın karısı ona göz koydu ve "Benimle yat," dedi. Ama Yusuf, "Ben burada olduğum için efendim evdeki hiçbir şeyle ilgilenme gereğini duymuyor. Sahip olduğu her şeyin yönetimini bana verdi. Bu evde ben de onun kadar yetkiliyim. Senin dışında hiçbir şeyi benden esirgemedi. Sen onun karısısın. Nasıl böyle bir kötülük yapar, Tanrı'ya karşı günah işlerim?" diyerek onu reddetti.

Potifar'ın karısı "hayır" yanıtı almaya hazır değildi. Yusuf'a birlikte olmak için yalvarmaya devam etti, Yusuf da her seferinde onu reddetti. Sonunda bir gün onunla evde yalnız kaldı. Kadın onu gömleğinden yakalayarak bu ısrarını sürdürdü. Onu yine reddeden Yusuf kendini evden dışarı attı ve gömleğini orada bıraktı. Sonrasında olanları, kızgın bir kadının intikamına örnek niteliğindeki ne ilk ne de son olay olarak görebiliriz.

Potifar'ın karısı diğer hizmetlilerine Yusuf'un kendisine saldırdığını, bağırınca da evden kaçtığını anlattı. Gömleğini sakladı ve kocası eve gelince aynı hikâyeyi tekrarladı: "Buraya getirdiğin İbrani köle yanıma gelip beni aşağılamak iste-

di. Ama ben bağırınca giysisini yanımda bırakıp kaçtı." Ona inanan Potifar normal olarak kızgındı ve Yusuf'u kralın tüm mahkûmlarının tutulduğu hapse attı.

Yusuf örnek bir tutuklu olarak kısa sürede Potifar'ın evinde yaptığı gibi hapishanedeki içişlerini yürütmeye başladı. Böylece krala hakaret suçundan aynı hapse atılan Firavun'un sakisi ve fırıncısı ile tanıştı. Her ikisi de hapiste bir süre kaldıktan sonra rahatsız edici bir rüya gördüler. Ertesi gün Yusuf yanlarına geldiğinde canları sıkkındı. Yusuf onlara "Niçin suratınız asık bugün?" diye sordu.

"İkimiz de düş gördük ama yorumlayabilecek kimse yok," diye yanıt verdiler.

Yusuf, "Yorum Tanrı'ya özgü değil midir? Lütfen düşünüzü bana anlatın," dedi.

Baş saki rüyasını şöyle anlattı: "Düşümde önümde bir asma gördüm. Üç çubuğu vardı. Tomurcuklar açar açmaz çiçeklendi, salkım salkım üzüm verdi. Firavun'un kâsesi elimdeydi. Üzümleri alıp firavunun kâsesine sıktım. Sonra kâseyi ona verdim."

Yusuf rüyayı şöyle yorumladı: "Üç çubuk üç gün demektir. Üç gün içinde firavun seni zindandan çıkaracak, yine eski görevine döneceksin. Geçmişte olduğu gibi yine ona sakilik yapacaksın. Ama her şey yolunda giderse, lütfen beni anımsa. Bir iyilik yap, firavuna benden söz et. Çıkar beni bu zindandan. Çünkü ben İbrani ülkesinden zorla kaçırıldım. Burada da zindana atılacak bir şey yapmadım."

Ardından da fırıncı rüyasını anlattı: "Başımın üstünde üç sepet beyaz ekmek vardı. En üstteki sepette firavun için pişirilmiş çeşitli pastalar vardı. Kuşlar başımın üstündeki sepetten pastaları yiyorlardı."

Yusuf'un ikinci rüyayla ilgili yorumu ilki kadar umut verici değildi: "Üç sepet üç gün demektir. Üç gün içinde firavun seni zindandan çıkarıp ağaca asacak. Kuşlar etini yiyecekler."

Üçüncü gün Firavun'un doğum günüydü ve Yusuf'un tahmin ettiği üzere saki kutlamalar nedeniyle görevine geri dönerken fırıncı idam edildi. Ancak yaygın bir davranış olan nankörlük sonucu saki Firavuna Yusuf'tan bahsetmeyi unuttu. Firavun'un Mısır'daki hiçbir büyücünün ya da bilgenin yorumlayamadığı iki gizemli rüya gördüğü iki yıl sonrasına dek, onu hatırlamadı. Bu koşullar altında daha önce kendi geleceğini tahmin eden kişiyi hatırlayan saki, Firavun'a şöyle dedi: "Kullarına –bana ve fırıncı başına– öfkelenince bizi zindana, muhafız birliği komutanının evine kapattın. Bir gece ikimiz de düş gördük. Düşlerimiz farklı anlamlar taşıyordu. Orada bizimle birlikte muhafız birliği komutanının kölesi İbrani bir genç vardı. Gördüğümüz düşleri ona anlattık. Bize bir bir yorumladı. Her şey onun yorumladığı gibi çıktı..."

Firavun hemen Yusuf'u alması için birini gönderdi. Tıraş olan ve kıyafetlerini değiştiren Yusuf, kralın karşısına çıktı. Firavun konuşmaya başladı: "Bir düş gördüm. Ama kimse yorumlayamadı. Duyduğun her düşü yorumlayabildiğini işittim."

Yusuf, "Ben yorumlayamam. Firavuna en uygun yorumu Tanrı yapacaktır," dedi.

Firavun rüyalarını şöyle anlattı: "Düşümde bir ırmak kıyısında duruyordum. Irmaktan semiz ve güzel yedi inek çıktı. Sazlar arasında otlamaya başladılar. Sonra arık, çirkin, cılız yedi inek daha çıktı. Mısır'da onlar kadar çirkin inek görmedim. Cılız ve çirkin inekler ilk çıkan yedi semiz ineği yedi. Ancak kötü görünüşleri değişmedi. Sanki bir şey yememiş gibi görünüyorlardı. Bir de düşümde bir sapta dolgun ve güzel yedi başak bittiğini gördüm. Sonra solgun, cılız, doğu rüzgârının kavurduğu yedi başak daha bitti. Cılız başaklar yedi güzel başağı yuttular. Büyücülere bunu anlattım. Ama hiçbiri yorumlayamadı."

"Efendim, iki düş de aynı anlamı taşıyor," diye söze başladı Yusuf. "Tanrı ne yapacağını sana bildirmiş. Yedi güzel inek yedi yıl demektir. Yedi güzel başak da yedi yıldır. Aynı anlama geliyor. Daha sonra çıkan yedi cılız, çirkin inek ve doğu rüzgârının kavurduğu yedi solgun başaksa yedi yıl kıtlık olacağı anlamına gelir. Mısır'da yedi yıl bolluk olacak. Sonra yedi yıl öyle bir kıtlık olacak ki, bolluk yılları hiç anımsanmayacak. Çünkü kıtlık ülkeyi kasıp kavuracak. Ardından gelen kıtlık bolluğu unutturacak, çünkü çok şiddetli olacak. Şimdi Firavun'un akıllı, bilgili bir adam bulup onu Mısır'ın başına getirmesi gerekir. Ülke çapında adamlar görevlendirmeli, bunlar yedi bolluk yılı boyunca ürünlerin beşte birini toplamalı. Gelecek verimli yılların bütün yiyeceğini toplasınlar, Firavun'un yönetimi altında kentlerde depolayıp korusunlar."

Firavun ve tüm yetkililere göre bu plan oldukça mantıklıydı. Firavun Yusuf'a "Madem Tanrı bütün bunları sana açıkladı, senden daha akıllısı, bilgilisi yoktur. Sarayımın yönetimini sana vereceğim. Bütün halkım buyruklarına uyacak. Tahttan başka senden üstünlüğüm olmayacak," dedi.

Firavun parmağındaki mührü çıkardı ve Yusuf'un parmağına taktı. Ayrıca ona güzel kumaşlardan yapılmış bir kaftan giydirdi ve boynuna bir altın zincir taktı. Ona emrindeki ikinci yetkili olarak bir tekerlekli araba verdi. Adamlar önünde diz çöktü. Bunların yanı sıra kral ona bir Mısır ismi olan Zaphnath-pa-a-neah ismi ile Aşağı Mısır'da güneş tanrısı Ra'nın ibadet merkezi olan On'un (Heliopolis) Papazı Potifera'ın Mısırlı kızı Asenath'ı eş olarak verdi.

Firavun'un hizmetine girdiğinde Yusuf 30 yaşındaydı ve yedi bereketli yılın ardından gelecek yedi yıl için tahılları depolamak üzere tüm Mısır'ı dolaştı. Ayrıca Manaşşe ve Efrayim isimli iki oğlu oldu. Sonra Kenan dâhil birçok ülkeyi etkileyen, beklenen kıtlık dönemi geldi. Kenan'da yaşayan Ya-

kup oğullarına "Mısır'da buğday olduğunu duydum. Gidin, satın alın ki, yaşayalım, yoksa öleceğiz," dedi. Oğulları yola koyuldu ve sadece Yusuf'tan sonra Rahel'in doğurduğu ikinci çocuk olan Benyamin'i geride bıraktı. Yusuf erkek kardeşlerini görür görmez tanıdı ama kimliğini gizleyerek onlarla bir çevirmen aracılığıyla sert bir şekilde konuştu ve "Nereden geliyorsunuz?" diye sordu.

"Kenan'dan yiyecek satın almaya geldik," dediler.

Yusuf onlara, "Siz casussunuz. Ülkenin zayıf noktalarını öğrenmeye geldiniz," dedi.

Kardeşleri bu suçlamayı reddetti ve, "Biz kulların on iki kardeşiz. Hepimiz Kenan ülkesinde yaşayan aynı babanın çocuklarıyız. En küçüğümüz babamızın yanında kaldı, biri de kayboldu."

Yusuf, kendisinin hayatta olması dışında kardeşlerinin sözlerinin doğru olduğunu bilmesine karşın, onları üç günlüğüne hapse attı. Üç günün sonunda onlara şöyle dedi: "Dürüst olduğunuzu kanıtlamak için, içinizden biri gözaltında tutulduğunuz evde kalsın, ötekiler gidip aç kalan ailenize buğday götürsün. Sonra küçük kardeşinizi bana getirin. Böylece anlattıklarınızın doğru olup olmadığı ortaya çıkar, ölümden kurtulursunuz."

Kardeşlerden Şimon'un kalmasına karar verildi. Yusuf diğerlerinin çantalarının tahılla doldurulmasını sağladı ama karşılığında para almadı ve onlara söylemeden çantalarına gümüş koydu. Ayrıca onlara yolculukları için yiyecek verdi. Çantalarını yükledikleri eşeklerle birlikte Kenan'a doğru yola koyuldular. Eve vardıklarında yaşadıkları maceraları anlattıkları Yakup, ilk başta Yusuf'un yerine en sevdiği oğlu olarak gördüğü Benyamin'le beraber Mısır'a dönmelerine izin vermekte isteksiz davrandı. Onlara "Oğlumu sizinle göndermeyeceğim. Çünkü kardeşi öldü, yalnız o kaldı. Yolda ona

bir zarar gelirse, bu acıyla ak saçlı başımı ölüler diyarına götürürsünüz," dedi.

Ancak kıtlık devam etti ve tüm tahıl bittiğinde Yakup fikrini değiştirerek şunları söyledi: "Öyleyse gidin. Yalnız, torbalarınıza bu ülkenin en iyi ürünlerinden biraz pelesenk, biraz bal, kitre, laden, fıstık, badem koyun, Mısır'ın yöneticisine armağan olarak götürün. Yanınıza iki kat para alın. Torbalarınızın ağzına konan parayı geri götürün. Belki bir yanlışlık olmuştur. Kardeşinizi alıp gidin, o adamın yanına dönün. Her Şeye Gücü Yeten Tanrı, adamın yüreğine size karşı merhamet koysun da, adam öbür kardeşinizle (Şimon) Benyamin'i size geri versin."

Kardeşler ikinci defa Mısır'a vardığında ve Yusuf yanlarında Benyamin'i de gördüğünde, kâhyasına "Bu adamları eve götür. Bir hayvan kesip hazırla. Çünkü öğlen benimle birlikte yemek yiyecekler," dedi. Evde onlara ayaklarını yıkamaları için su ve eşekleri için yemek verildi. Daha sonra hediyelerini hazırlayıp Yusuf'un gelmesini beklediler. Hediyeler sunulduğunda Yusuf, "Bana sözünü ettiğiniz yaşlı babanız nasıl? Hâlâ hayatta mı?" diye sordu.

"Babamız kulunuz iyi, hâlâ yaşıyor," diye yanıt verdiler.

Benyamin'e dönen Yusuf şöyle dedi: "Bana sözünü ettiğiniz küçük kardeşiniz bu mu? Tanrı sana lütfetsin oğlum." Yıllarca görmediği annesinin oğlunu gördüğü için çok duygulanan Yusuf, ağlamak için aceleyle odadan çıkıp kendi odasına gitti. Sonra yüzünü yıkayıp dışarı çıktı ve kendini kontrol etmeye çalışarak "Yemeği getirin," diye talimat verdi. Yemek yeme düzenini ziyafet olarak tanımlamak pek mümkün değildi. Yusuf yalnız yemek yedi, orada bulunan Mısırlılar da kardeşlerden ayrı bir yerde yemeklerini yediler. Çünkü Mısırlılar İbranilerle birlikte yemek yiyemezdi, bu onlar için mide bulandırıcı bir şeydi.

Kardeşler ayrılmak için hazırlandığında, Yusuf, Benyamin'in Mısır'dan ayrılmamaya mecbur kalmasını sağlamak üzere bir plan yaptı. Kâhyasına "Bu adamların torbalarına taşıyabilecekleri kadar yiyecek doldur. Her birinin parasını torbasının ağzına koy. En küçüğünün torbasına benim gümüş kâsemi ve buğdayının parasını koy," diye talimat verdi. Kardeşler Kenan'a doğru yola yeni koyulmuşlardı ki, Yusuf kâhyasını onları takip etmesi için peşlerinden gönderdi. Kâhya onlara içlerinden birinin Yusuf'un gümüş kâsesini çaldığı suçlaması yöneltti. Bu hırsızlık suçlamasını reddettiler, ancak kadeh Benyamin'in çantasında bulunduğu zaman eşyalarını yeniden eşeklerine yükleyerek Yusuf'la yüzleşmek için kente geri döndüler. Yahuda çaresizce "Ne diyelim, efendim? Nasıl anlatalım? Kendimizi nasıl temize çıkaralım? Tanrı suçumuzu ortaya çıkardı. Hepimiz köleniz artık, efendim; hem biz hem de kendisinde kâse bulunan kardeşimiz," diye yalvardı.

Yusuf onlara çok sert davranmayacağını söyleyerek şöyle konuştu: "Yalnız kendisinde kâse bulunan kölem olacak. Siz esenlikle babanızın yanına dönün."

Yahuda fikrini değiştirmesi için ona yalvararak şunları söyledi: "Babam biz kullarına, 'Biliyorsunuz, karım bana iki erkek çocuk doğurdu. Biri yanımdan ayrıldı. Besbelli bir hayvan parçaladı, bir daha göremedim onu. Bunu da götürürseniz ve ona bir zarar gelirse, bu acıyla ak saçlı başımı ölüler diyarına götürürsünüz,' dedi. Lütfen şimdi çocuğun yerine beni kölen kabul et. Çocuk kardeşleriyle birlikte geri dönsün."

Yusuf onun bu şekilde gönüllü olarak kendini feda etmesinden çok etkilendi ve sonunda kim olduğunu kardeşlerine açıklamaya karar vererek "Bana yaklaşın," dedi. Ona doğru yaklaştıklarında sözlerini şöyle sürdürdü: "Mısır'a sattığınız kardeşiniz Yusuf benim. Beni buraya sattığınız için üzülmeyin. Kendinizi suçlamayın. Tanrı insanlığı korumak için beni önden gönderdi."

"Beni buraya gönderen siz değilsiniz, Tanrı'dır. Beni Firavun'un başdanışmanı, sarayının efendisi, bütün Mısır ülkesinin yöneticisi yaptı. Hemen babamın yanına gidin, ona oğlun Yusuf şöyle diyor deyin: 'Tanrı beni Mısır ülkesine yönetici yaptı. Durma, yanıma gel. Goşen bölgesine yerleşirsin; çocukların, torunların, davarların, sığırların ve sahip olduğun her şeyle birlikte yakınımda olursun. Orada sana bakarım, çünkü kıtlık beş yıl daha sürecek. Yoksa sen de ailen ve sana bağlı olan herkes de perişan olursunuz."

Firavun Yusuf'un erkek kardeşlerinin Mısır'da olduğunu duyduğunda, ona "Kardeşlerine de ki, 'Hayvanlarınızı yükleyip Kenan ülkesine gidin. Babanızı ve ailelerinizi buraya getirin. Size Mısır'ın en iyi topraklarını vereceğim. Ülkenin kaymağını yiyeceksiniz.' Onlara ayrıca şöyle demeni de buyuruyorum: 'Çocuklarınızla karılarınız için Mısır'dan arabalar alın, babanızla birlikte buraya gelin,'" dedi.

Yakup (ya da ona yıllar önce verilen adıyla İsrail), uzun süredir kayıp olan oğlu Yusuf'un hayatta olduğunu duyunca şok oldu ve tüm ayrıntıları duyuncaya ve Firavun'un gönderdiği tekerlekli arabaları görünceye kadar buna gerçekten inanamadı. Yaklaşık 70 kişiden oluşan ailesini topladı ve hep birlikte Mısır'a doğru yola koyuldular. Yusuf da at arabasıyla onları karşılamaya geldi ve duygusal kavuşmanın ardından Yakup oğluna şöyle dedi: "Yüzünü gördüm ya, artık ölsem de gam yemem."

Yusuf tüm ailesini Ramses'in Goşen bölgesine yerleştirdi ve babası ile beş erkek kardeşini Firavun'la tanıştırdı. Firavun Yusuf'a "Sence aralarında becerikli olanlar varsa, davarlarıma bakmakla görevlendir," dedi. Orada 17 yıl yaşadılar. Ölümünün yaklaştığını hisseden Yakup, Yusuf'u yanına çağırarak ona "Lütfen beni Mısır'da gömme. Atalarıma kavuştuğum zaman beni Mısır'dan çıkarıp onların yanına göm," dedi.

Yusuf, "Dediğin gibi yapacağım," diye söz verdi.

Bir süre sonra babasının hâlâ hasta olduğunu öğrenen Yusuf, oğulları Manaşşe ve Efrayim ile birlikte onu ziyarete gitti. Burada bir başka ilginç olay daha yaşandı. İki oğlu hayır duasını almak için dedelerinin yanına gittiler. Küçük olan Efrayim dedesinin sol eline yakın olan sağ tarafta durdu, büyük olan Manaşşe ise sağ elinin ulaşabileceği sol tarafa geçti. Ancak Yakup ellerini çapraz şekilde açarak sağ elini Efrayim'in başına koydu. Yusuf normal geleneğe aykırı bu hareketten rahatsız oldu ve babasının sağ elini Efrayim'in başının üzerinden alıp Manaşşe'nin başına koyarak, "Baba, öyle değil. İlkin Manaşşe doğdu. Sağ elini onun başına koy," dedi. Yakup ise itiraz ederek şunları söyledi: "Biliyorum oğlum, biliyorum. Manaşşe de büyük bir halk olacak. Ama küçük kardeşi daha büyük bir halk olacak, soyundan birçok ulus doğacak." Eski Ahit'te bu tuhaf konuşmaya, Yakup'un sözlerinin anlamına ya da bu sözlerin gerçekleşip gerçekleşmediğine dair herhangi bir açıklama bulunmamaktadır.

Yakup öldüğü zaman Yusuf onun mumyalanması için emir verdi ve 70 gün süren yasın ardından gömülmesi için onu Kenan'a götürmek üzere izin istedi. Firavun onun bu dileğini kabul etti. Yusuf'un ve erkek kardeşlerinin ailelerindeki yetişkinlerden, Mısır'ın önde gelenlerinden, at arabalarından ve atlılardan oluşan dev bir kafile Kenan'a doğru yola çıktı. Mısır'a geri döndüklerinde, kardeşleri babalarının ölümünün ardından Yusuf'un kendisini köle olarak sattıkları için onlardan intikam almasından korktular. Önlem olarak ona şu mesajı gönderdiler: "Babamız ölmeden önce Yusuf'a şöyle deyin diye buyurmuştu: Kardeşlerin sana kötülük yaptılar, lütfen onların suçunu, günahını bağışla." Yusuf onları rahatlatarak şöyle dedi: "Korkmayın. Ben Tanrı mıyım? Siz bana kötülük düşündünüz ama Tanrı bugün olduğu gibi birçok halkın ya-

şamını korumak için o kötülüğü iyiliğe çevirdi. Korkmanıza gerek yok, size de çocuklarınıza da bakacağım." Bu konuşmadan hemen sonra Yusuf'un ölümüne dair kayıtları okuyoruz. Babasının ölümünden ne kadar zaman sonra öldüğü konusunda bir işaret bulunmuyor, ancak onun Efrayim'in çocuklarının üçüncü kuşağını gördüğü söylenir. Ayrıca Manaşşeh'in oğlu Makir'in çocukları da doğduklarında Yusuf'un kucağına verilmiştir. Ölmeden önce Yusuf Mısır'dan Çıkış'ın yaşanacağını önceden görür: "Ama Tanrı kesinlikle size yardım edecek; sizi İbrahim'e, İshak'a, Yakup'a ant içerek söz verdiği topraklara götürecek."

Yaratılış Kitabı onun ölümüyle sona erer: "Yusuf 110 yaşında hayata veda etti. Onu mumyalayıp Mısır'da bir tabuta koydular."

Bilim insanları Yusuf'un hikâyesinin bize ulaşması ile ilgili kabul ettikleri görüşleri özetlerken, MÖ 9. yüzyılda yazılı hale getirilen ve Yahuda-İsrail (J) versiyonu olduğu düşünülen orijinal bir anlatı bulunmaktadır. 100 yıl kadar sonra Ruben-Yakup (E) versiyonu olduğu düşünülen ikinci bir hikâye ortaya çıkmıştır. Yaratılış Kitabı'ndaki Yusuf'un hikâyesi bu iki kaynaktan gelir (ayrıca *bkz.* 2. Kitap, Bölüm 2). Ancak Babil'deki sürgünden döndükten sonra bu kaynakları düzenleyen papazlar bazı eklemeler yapmışlardır (P). Bunlar arasında Firavun2un hizmetine girdiği zaman Yusuf'un kaç yaşında olduğu (30), Mısır'da ona katılan İsrail kabilelerinin sayısı, Mısır'daki geçici misafirliklerinin süresi ve Yusuf'un Kenan'da gömülme isteği bulunmaktadır. Daha sonra MÖ 2. yüzyıldan bir süre önce bir editör, bu üç kaynaktan tek bir hikâye yaratma görevini üzerine almış, ayrıca Yusuf'un ölümü ve Kenan'da yeniden gömülme isteğiyle ilgili bölümün sorumluluğunu da üstlenmiştir.

5

KURAN'DA YUSUF

İbrahim'in diğer torunu olan ve Sara'nın Mısırlı hizmetçisi Hagar'dan (Hacer) doğan oğlu İsmail'in soyundan gelen kişi, Mısır'dan Çıkış'tan sekiz yüzyıl sonra İslam'ın elçisi oldu. MS 570 yılında Mekke'de doğan Muhammed görevine 40 yaşındayken inanç, İslam ve uzaktan atasının tek tanrılı *Hanifi* inancı üzerine Arap putperestlere vaaz vererek başladı. Muhammed 632 yılında ölmeden kısa bir süre önce İslam'ın kutsal kitabı Kuran'ı iletme görevini tamamladı. Müslümanların inanışına göre Tanrı'nın vahiy olarak gönderdiği Kuran, ilk olarak hurma ağacının yapraklarına ve taşa yazıldı, ayrıca Muhammed'in müritlerinden bazıları tarafından da ezberlendi. Daha sonra ilk halife (sivil ve dini yönetici) Ebu Bekir tarafından Muhammed'in ölümünün ardından bir araya getirildi. Son olarak da 10 yıl kadar sonra üçüncü Halife Osman tarafından tek bir kitapta derlendi.

Kuran diğer kutsal kitaplardaki Yaratılış hikâyesini, piskoposlar ve peygamberlerle ilgili Eski ve Yeni Ahit'teki hikâyeleri genel anlamıyla kabul eder. Ancak Kuran, Musa'ya görünen tek Tanrı'yı Allah olarak tanımlarken, İsa'yı Tanrı'nın oğlu olarak değil, Kutsal Ruh'un yarattığı Mesih olarak görür. Ayrıca Kuran İncil'le aynı kaynaktan ortaya çıkmış olsa da, bazı konularda İncil'le ters düşmektedir.

Genel olarak Kuran, özellikle bazı kişilerle, tarihlerle, özel isimlerle ve yerlerle ilgili İncil'de yer alan birçok ayrıntıya sahip değildir. Diğer yandan bazı durumlarda diğer kutsal kitaplardaki karakterlerle ilgili İncil'de bulunmayan yeni bilgiler Kuran'da bulunabilir. Genel olarak, Yusuf'un Kuran'daki hikâyesinin daha ruhani ve daha az tarihi bir anlatı olduğu söylenebilir.

Kuran'daki 12. Sure'nin tümü Yusuf'un hikâyesine ayrılmıştır. Kuran'daki hikâyede diğer kardeşlerden hiçbirinin adı anılmaz, sayıları sadece İncil'de olduğu gibi Yusuf'un kendisi önünde eğilen on bir yıldızı gördüğü ikinci rüyasında geçer.

Hani Yusuf babasına,
"Babacığım! Gerçekten ben (rüyada)
On bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm.
Gördüm ki onlar bana
boyun eğiyorlardı," demişti.

Yusuf'un babasından sadece Yakup olarak, oğullarından ise "Yakup'un hanesi" olarak bahsedilmiştir. Yakup İsrail ismiyle, çocukları ise Kuran'da Musa'nın müritlerinden bahsederken her zaman kullanılan *Bani İsrail* (İsrail'in çocukları) ismiyle anılmamaktadır. Yusuf'un rüyalarını dinleyen babası, onu şöyle uyarmaktadır:

Yavrucuğum!
Rüyanı kardeşlerine anlatma.
Yoksa, sana tuzak kurarlar.
Çünkü şeytan, insanın
Apaçık düşmanıdır.

Ancak artık çok geçtir. Babalarının ayrımcılığı nedeniyle kardeşlerin öfkesi artar:

Dediler ki, "Doğrusu
Yusuf ve erkek kardeşi*
Babamıza bizden daha sevgilidir"

Kardeşler Yusuf'u öldürmeyi planlar, ancak yine buna karşı çıkan bir iyi kardeş vardır:

Onlardan bir sözcü dedi ki:
"Yusuf'u öldürmeyin,
Onu bir kuyunun dibine bırakın."

Kuran'daki hikâyeye göre Yusuf o zamanlar daha çocuktur, çünkü kardeşleri ona iyi bakacaklarına söz vererek Yusuf'un "oyun oynaması" için kendileriyle birlikte dışarı çıkması konusunda Yakup'u ikna ederler. Ancak onu bir çukura atmış, kervana satmış (kervandakilerin kökenlerinden bahsedilmez), Yusuf'un gömleğini sahte kanla boyayarak İncil'dekine benzer bir hikâyeyle babalarının yanına gitmişlerdir:

Dediler ki, "Ey babamız,
Biz yarışa gitmiştik,
Yusuf'u da eşyalarımızın yanında bırakmıştık.
Onu kurt yemiş."

Yusuf'u satın alan Mısırlı sadece "prens" ya da vezir anlamına gelen ve daha sonra Yusuf'a da verilen El Aziz unvanı ile anılır. Göstergeler, onun efendisinin evinde yetişkinliğe eriştiğini ve bu süreçte eğitim aldığını ortaya koyuyor. Baştan çıkarma girişimiyle ilgili aşağıdaki bölüm daha ayrıntılıdır:

Evinde bulunduğu kadın
Ondan arzuladığı şeyi elde etmek istedi ve
Kapıları kilitleyerek
"Haydi gelsene!" dedi

---

* Burada açıkça Yakup'un ilk aşkı olan Rachel'dan olan ikinci oğlu Benyamin'den bahsedilmektedir.

O ise, "Allah'a sığınırım
Çünkü kocan benim efendimdir
Bana iyi baktı
Şüphesiz katiller
Kurtuluşa eremezler," dedi.

Yusuf kaçmaya çalıştı, ama efendisinin karısı onun peşinden giderek gömleğini arkadan yırttı. Kapıyı açtığında Yusuf karşısında efendisini gördü. Karısı aceleyle şunları söyledi:

Senin ailene kötülük yapmak isteyenin cezası
Ancak zindana atılmak
Ya da can alıcı bir azaptır.

O (Yusuf) ise şöyle dedi:
"O benden arzusunu elde etmek istedi."

Şahitler de konuştular:
"Eğer onun gömleği
Önden yırtılmışsa
Kadın doğru söylemiştir
O yalancılardandır.

Eğer gömleği
Arkadan yırtılmışsa
Kadın yalan söylemiştir
O ise doğru söyleyenlerdendir,"

Gömleğin arkadan yırtılmış olduğunu gören efendisi, Yusuf'a olanları unutmasını ve tüm suç ona ait olduğu için karısının işlediği günah nedeniyle kendisinden özür dileyeceğini söyledi. Ancak karısının Yusuf'la işi bitmemişti. Kentteki kadınların kendisinin Yusuf'u baştan çıkarma girişimi hakkında dedikodu yaptığını öğrenince şunlar oldu:

Haber gönderip onları çağırdı
Yaslanacakları yer hazırladı
Her birine birer bıçak verdi

Ve Yusuf'a da "Çık karşılarına," dedi.
Kadınlar Yusuf'u görünce
Onu pek büyüttüler
Ve şaşkınlıkla ellerini kestiler
"Haşa! Allah için bu bir insan değil,
Ancak şerefli bir melektir," dediler.

Kadın, Yusuf'u baştan çıkarma çabalarının sona ermediğini de açıkça ortaya koyar. En nihayetinde kocası, bu durumu haklı çıkaracak bir kanıt olmamasına rağmen önlem olarak Yusuf'u hapse atar. Eski Ahit'te de söylendiği üzere, Yusuf orada baş saki ve baş fırıncıyla karşılaşır ve birinin rüyasını kötü, diğerininkini ise iyi şekilde yorumlar. Yine İncil'de olduğu gibi, baş saki Yusuf'tan Firavun'a bahsetmeyi unutur.

Aslında 12. Sure'de Firavun'dan ya da Mısır hükümdarının isminden söz edilmez. Hükümdar için kullanılan tek unvan, üç defa tekrarlanan "kral"dır. Kral besili ve zayıf ineklerle, yeşil ve solgun mısır başaklarıyla ilgili aynı rüyaları görmüştür. Ancak bu rüyaları baş saki ve fırıncı başıyla ilgili olaydan iki yıl sonra değil, birkaç yıl sonra görmüştür. Ayrıca Kuran'a göre kral Yusuf'u huzuruna çağırmak yerine yardımcılarını onu görmeye gönderir. Ancak rüyaları yorumladıktan sonra saraya getirilmiş ve baştan çıkarma girişimi ile ilgili hatalı suçlamadan aklanıncaya kadar hapisten çıkmayı reddetmiştir. Kral tarafından sorgulanan *El Aziz*'in karısı, Yusuf'u baştan çıkarmaya çalışanın kendisi olduğunu kabul etmiş ve şunları söylemiştir:

"Şüphesiz Yusuf
Doğru söyleyenlerdendir."

Kuran'a göre Yusuf'a Krallıkta görev öneren kral değildir. Görevi Yusuf istemiştir:

Yusuf, "Beni ülkenin hazinelerine
Bakmakla görevlendir
Çünkü ben iyi koruyucu
Ve bilgili bir kişiyim," dedi.

Kuran'da Yusuf'a bir Mısır ismi ve Mısırlı bir eş verildiğinden bahsedilmez. Ancak Eski Ahit'te yazdığı gibi kardeşleri yiyecek almaya gelir ve Yusuf onlara yiyecek verdiğinde şöyle der:

Sizin baba bir kardeşinizi de
Bana getirin.

Eğer onu bana getirmezseniz
Artık benim yanımda
Size verilecek tek ölçek bile yoktur
Ve bir daha da bana yaklaşmayın.

Yusuf kardeşlerini tanımış olsa da, onlar o sırada Yusuf'un kimliğini bilmezler. Eve dönerler ve Yakup'a küçük kardeşlerini götürmezlerse bir daha Mısır'dan tahıl alamayacaklarını söylerler. İlk başta Yakup geçmişte olanları hatırlayıp izin verme konusunda isteksiz davranır ve şöyle der:

Onun hakkında size ancak
Daha önce kardeşi hakkında
Güvendiğim kadar güvenebilirim.

Ancak sonunda tek bir şartla en küçük oğlunun onlarla beraber Mısır'a gitmesine izin verir. Onlara, "Kuşatılıp çaresiz durumda kalmanız hariç, onu bana geri getireceğinize dair Allah adına sağlam bir söz vermedikçe, onu sizinle göndermeyeceğim," dedi. Yakup oraya vardıklarında Mısır kentine nasıl gidecekleri konusunda da "Bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin," diye tavsiye verir.

Kardeşleri ikinci defa Mısır'a vardığında Yusuf, en genç kardeşini kendisi ile birlikte kalması için yanına çağırır ve

ona gerçeği açıklar. Diğerlerine ise bir şey söylemez, çünkü en küçük kardeşi kendisiyle aynı anne ve babaya sahip gerçek kardeşidir. Kuran'da en küçük kardeşi Mısır'da tutmak için yapılan "çalıntı" kâse oyunu ile ilgili hikâye de benzerdir. Ancak Kuran'daki hikâyeye göre, adı belirtilmeyen bir başka kardeş daha, diğerleri Yakup'a kötü haberi vermek için geri dönerken Mısır'da kalmıştır.

Kardeşlerinin onu oyun oynaması için yanlarına aldığı o eskilerde kalmış günde Yusuf'un öldüğüne asla gerçekten inanmayan Yakup, oğullarını bu defa Yusuf'u aramaları için üçüncü defa Mısır'a gönderir. Bu üçüncü ziyaretlerinde sonunda kimliğini açıklayan ve babaları ile tüm akrabalarını da alarak yaşamak için Mısır'a gelmelerini söyleyen Yusuf'u tanıdılar.

Mısır'a gidip
Yusuf'un huzuruna girdiklerinde,
Yusuf ana babasını bağrına bastı
Ve "Allah'ın iradesi ile
Güven içinde Mısır'a giri," dedi.
Ana babasını tahtın üzerine çıkardı
Hepsi ona saygı ile eğildiler
Yusuf dedi ki: "Babacığım!
İşte bu, daha önce gördüğüm
Rüyanın yorumudur.
Rabbim onu gerçekleştirdi.
Şeytan benimle kardeşlerimin
Arasını bozduktan sonra;
Rabbim beni zindandan çıkararak
Ve sizi çölden getirerek
Bana çok iyilikte bulundu."

Yusuf'un Kuran'daki hikâyesi, İncil'de olduğu gibi patriarkal ve Mısır'dan Çıkış ile ilgili anlatılar arasında bir ilişki kurmayı amaçlamaz. Musa'nın doğumu, Zulüm ve Mısır'dan

Çıkış ile ilgili bölümler farklı surelerde geçer ve Yusuf'un hikâyesiyle doğrudan bağlantıları yoktur. Anlatılar arasında bazılarından daha önce bahsettiğim farklılıklar vardır. Başka farklar da bulunmaktadır. Örneğin Kuran'da Yusuf'un kardeşlerinin Mısır'a giderken ve Mısır'dan dönerken eşek yerine deve ile yolculuk yaptığı söylenir. Kuran'daki hikâye tam olarak Yusuf'un kehanetinin gerçekleştiğinden bahsetmesiyle sona erer. Yakup'un torunlarının Mısır'a yerleşmesinden, Yaratılış Kitabı'nın sonraki sayfalarında uzun uzun anlatılan Yusuf'un gerçekleştirdiği tarım reformlarından ya da Yakup ile Yusuf'un ölümünden bahsedilmez. Yine de Yusuf'un hikayesiyle ilgili farklı kaynaklardan alınan, ancak her ikisi de Allah'tan vahiy gelen bu iki versiyon da birbirine benzemektedir. Kuran'daki hikâye Yusuf'un rüyası ile bu rüyanın nasıl gerçekleştiğine dair iki farklı bölümü kapsar ve İncil'in kaynağı (E) ile uyumludur. İncil'deki hikâyeye göre çok daha fazla ayrıntının bulunduğu Yusuf ile efendisinin karısı arasındaki ilişkiye dair bölümün de genel olarak İncil'in bir başka kaynağına (J) ait olduğu düşünülür. Papazları temel alan kaynak (P) ile kutsal kitabın editörünün sonradan eklediği düşünülen kısımlarla uyumlu bir bölüm ise bulunmamaktadır. Bu durum, Yusuf'un hikâyesinin aslının ilk iki kaynak olan (J) ve (E)'de yer aldığı, İncil'in editörünün ise kendi yorumlarını ekleyerek hikâyeye son şeklini verdiği görüşünü güçlendirmektedir.

6

YUYA'NIN DÖNEMİ

Mısır tarihine göre, İncil'deki Yusuf gizemli biridir. Yusuf'un ya da ailesinden herhangi birinin adı ile ilgili bir kayıt bulunmamaktadır ve günümüze kadar keşfedilen tek kayıt İsrail'in adıdır. Buna karşın mezarından ve diğer kaynaklardan Yuya'nın yaşadığı zaman, ailesi ve üstlendiği görevlerle ilgili birçok bilgiye sahibiz.

Ben Yuya'yı vezirlik görevine atayan firavunun IV. Thutmose (MÖ 1413- 1405) olduğuna inanıyorum. I. Thutmose, bir hayalci olarak Yakup ve Yusuf'un Mısır'daki karşılığıydı (*bkz.* Bölüm 9). Bir gün genç bir prensken at arabasıyla piramitlerin yakınında avlanmaya gittiği söylenir. Öğle saatinde güneşin en tepede olduğu vakit, Sfenksin gölgesinde dinlenirken uyuyakalır. Dev Sfenks o dönemde sadece başı görülecek şekilde kuma gömülüdür. Prens rüyasında Sfenks'in simgesi olduğu güneş tanrısı Harmakhis'in kendisiyle konuştuğunu görür. Ona şöyle der:

> Beni dinle oğlum Thutmose, benim için babam Harmakhis-Khopri-Tumu sana İki Diyar üzerinde, Güney'de ve Kuzey'de egemenlik bahşetti ve sen dünyanın uçsuz bucaksız topraklarının hâkimi olarak Sibu tahtının hem beyaz hem de kırmızı tacını giymelisin. Hepsinin sahibi olan efendinin parlayan gözü, Mısır'ın tüm varlıklarını senin üzerine yağdıracak. Tüm yabancı

> ülkeler sana hürmet edecek, Güneş tarafından seçilmiş kişi olarak uzun bir hayatın olacak. Benim yüzüm senin, kalbim senin, senden başka bir şeye sahip değilim. Şimdi dağın kumu altında dinleniyorum ve sana kalbimin arzuladığını benim için yapman amacıyla bu ödülü veriyorum. Sen benim oğlum, benim savunucumsun. Üzerini örtüyorum, senin yanındayım, ben senin sevgili babanım.*

Prens bunu kendisi ve tanrı arasında bir sözleşme olarak görür. Eğer Sfenks'i kumlardan temizleyebilirse krallığın sahibi olacaktır. Tahta geldikten hemen sonra, IV. Thutmose sözleşmede kendi üzerine düşeni hemen yapmak için harekete geçer. Bu eyleminin hatırasını korumak için, tüm ayrıntılarını bugün de Sfenks'in göğsünün önünde ve önayaklarının üzerindeki bir dikilitaşa yazar.

Muhtemelen Kraliyet kanından gelen Tuya isimli Mısırlı bir kadınla evli olan Yuya (ayrıca *bkz.* 2. Kitap, Bölüm 3), IV. Thutmose öldükten sonra oğlu III. Amenhotep (MÖ 1405-1367) tahta geçtiği zaman da vezirlik görevini sürdürdü. O dönemde sadece 12 yaşında olan III. Amenhotep, Mısır geleneğine aykırı olarak ilk önce kız kardeşi Sitamun ile evlendi. Daha sonra Sitamun yerine o dönemde sadece sekiz yaşında olduğuna inanılan Yuya'nın kızı Tiye'yi Yüce Kraliyet Eşi (kraliçe) yaptı.

Modern dönemde Yuya'nın ismini ilk defa, geçen yüzyılın ikinci yarısında III. Amenhotep tarafından hatıra amaçlı beş Kutsal Mısır Böceği'nin keşfiyle duyduk. Aralarında şunlar bulunmaktadır: 1) Kral'ın Tiye ile evliliği 2) Vahşi sığır avı 3) On yıllık aslan avının belgesi 4) Prenses Gilukhipa** ile evlili-

---

* *The Struggle of the Nations*, Gaston Maspero.

** Prenses, isminin modern versiyonu olan Gilkhipa'nın halen çok yaygın olduğu bugünkü Irak'ın yukarı kesimlerinde bulunan Mitanni'den geliyordu.

ği 5) Kraliçe Tiye için yaptırılan eğlence gölünün yapımı. Beş Kutsal Mısır Böceği'nden üçünün –vahşi sığır avı (2. yıl: MÖ 1404 ya da 1403), Prenses Gilukhipa ile evliliği (10. yıl: MÖ 1396 ya da 1395) ve eğlence gölünün yapımı (11. yıl: MÖ 1395 ya da 1394)- tarihleri üzerinde yer almaktadır.

18. HANEDANLIĞIN KRONOLOJİSİ*

	En Uzun Tahtta Kalma Süresi	*Tahmini Olarak Tarihler MÖ*
Ahmose	22	1575-1550
I. Amenhotep	21	1550-1528
I. Thutmose	4 ya da 9	1528-1510
II. Thutmose	18	1510-1490
Hatşepsut	20 ya da 22	1490-1468
III. Thutmose	54	1490-1436
II. Amenhotep	23	1436-1413
IV. Thutmose	8 ya da 9	1413-1405
III. Amenhotep	38 ya da 39	1405-1367
IV. Amenhotep (Akhenaton)	17	1367-1350
Smenkare	3	1350-1347
Tutankamon	9	1347-1339
Aye	4	1339-1335
Horemheb	27 ya da 28	1335-1308

* *Egypt of the Pharaohs*, Alan Gardiner.

Yuya'nın adı ilk defa karısıyla beraber kızının evliliği için yapılan Kutsal Mısır Böceği'nde geçmektedir: "Yaşa .... kendisine hayat bahşedilen Kral III. Amenhotep ve Yüce Kral'ın yaşayan karısı Tiye. Babasının adı Yuya, annesinin adı Tuya'dır. Güneyde Karoy'a, kuzeyde Naharin'e uzanan toprakların güçlü kralının karısıdır.* Bu Kutsal Mısır Böceği'nin üzerinde bir tarih olmamasına rağmen, vahşi sığır avıyla ilgili kısımda yine Tiye'nin ismi vardır ve bu tarihte III. Amenhotep muhtemelen onunla evlenmiştir. Tahttaki ikinci yılına ait Kutsal Mısır Böceği'nin üzerinde şu yazılar yer alır: "Kendisine hayat bahşedilen Kral III. Amenhotep'in ve Ra gibi hayatta olan Yüce Kral'ın Karısı Tiye'nin hükümdarlığı altında 2. yıl." Aslında Tiye'nin ismi beş Kutsal Mısır Böceği'nin tümünde, Yuya ile Tuya'nin isimleri ise kızlarının düğününün yanı sıra Gilukhipa'nın düğünüyle ilgili Kutsal Mısır Böceği'nin üzerinde bulunur; "... Ra'nın oğlu, Teb'in Hükümdarı ve kendisine hayat bahşedilen Amenhotep (III) ve Yüce Kral'ın babası Yuya ve annesi Tuya'dan gelen, yaşayan Karısı Tiye. Onun krallığı görkemlidir... Naharin şefi Satirna'nın kızı ve 317 kadından oluşan haremin lideri Gilukhipa."

Breasted'in *Ancient Records of Egypt, II* isimli eserinde özellikle Kutsal Mısır Böcekleriyle ilgili yorumları okumak ilginçtir: "Güçlü Tiye'nin kökeni belirsizdir. Maspero onun yerli bir Mısırlı olduğunu düşünür ve bu en olası sonuçtur. Ancak unvanları belirtilmeyen anne babasının isimlerinin bu ve diğer Kutsal Mısır Böcekleri üzerinde sürekli yer alması, 13. Hanedanlık'taki Kutsal Mısır Böcekleriyle benzer olsa da dikkat çekicidir. Ancak bu sorun, onun yabancı bir kökene sa-

---

* *Ancient Records of Egypt*, II, John Henry Breasted. Bu Kutsal Mısır Böceği'nin kopyaları Filistin'de Flinders Petrie tarafından bulunmuştur. Karoy ve Narahin isimleri, III. Amenhotep'in krallığının Nil'den Fırat'a kadar uzandığını göstermektedir.

hip olduğunu varsaymakla ortadan kalkmaz. Bir kişinin onu Gilukhipa üzerinden tanıtması inanılmaz bir şeydir, çünkü o Gilukhipa'nın evlilik hatırasının üzerinde kraliçe unvanı ile yer almaktadır. Tiye düzenli olarak bu unvanla anılan ilk kraliçedir. Bu yenilik IV. Amenhotep tarafından da sürdürülmüş ve o da kraliçesinin ismini aynı şekilde kendi isminin yanına ekletmiştir. Kısa ömürlü halefleri de aynı eğilimi göstermiş ve III. Amenhotep'in zamanından 18. Hanedanlığın sonuna dek kraliçelerin tüm devlet faaliyetlerinde isimleriyle temsil edilmesi, sonraki yıllarda görülmeyecek düzeyde tüm bu dönemin bir özelliği olmuştur.

Yuya'nın bu dönemde yaşadığına ve damadının hükümdarlığı sırasında öldüğüne dair bir diğer kanıt, mezarında bulunan objelerin –bir mücevher kutusu, sandık ve su mermeri vazo- üzerinde III. Amenhotep'in isminin bulunması ve ondan sonra gelen Akhenaton'dan hiçbir hediye bulunmamasıdır. Tam olarak hangi tarihte öldüğünü anlamaya çalışmak istediğimizde ise, büyük bir zorlukla karşı karşıya kalırız. Yuya'nın cenaze eşyalarında hiçbir tarih ya da tarihi belirlememize yardım edebilecek bir isim ve olay yer almamaktadır. Aslında, Yuya'nın sağ olduğu dönemle ilgili son kesin tarih, III. Amenhotep'in tahttaki 11. yılında inşa edilen eğlence gölü ile ilgili Kutsal Mısır Böceği'dir.* Buna karşın, mantık çerçevesinde hayatı hakkında daha fazla çıkarsama yapmak mümkündür.

Kanıt niteliği taşıyan en önemli parçalar, mezarında bulunan ve Prenses Sitamun'a ait üç sandalyedir. Yükseklikleri, genişlikleri ve derinlikleri farklı olan sandalyeler, gelişiminin üç farklı aşamasında prenses için yapıldıkları izlenimi verir:

---

* Bu Kutsal Mısır Böceği'nin Vatikan'daki kopyası *Rosellini* tarafından *Monumenti Storici* isimli eserde tasvir edilmiştir.

	Yükseklik	*Genişlik*	*Derinlik*
İlk sandalye	595 mm	400 mm	370 mm
İkinci sandalye	615 mm	380 mm	410 mm
Üçüncü sandalye	770 mm	520 mm	540 mm

İlk sandalyenin üzerinde herhangi bir yazı yoktur, ancak tanrıça Bes'i hipopotam tanrıça Thueris'in aslan başlı iki figürü arasında, tamburini ile dans ederken gösteren resimler bulunmaktadır. İkinci sandalyenin kenarlarında Bes ve Thueris ile bir sandalın üzerinde sandalyede oturan Kraliçe Tiye'ye bir buket nilüfer çiçeği veren Sitamun vardır. Kraliçe'nin sandalyesinin altında bir kedi ve arkasında bir başka prenses bulunur. Kraliçenin üzerinde Kraliyet kabartması (hiyeroglif isimleri ve unvanları içeren oval bir yuvarlak) içinde ismi "Yüce Kraliyet Eşi, Tiye" olarak yazılıdır. Ayrıca Sitamun'un da ismi yine bir Kraliyet kabartması içinde "İki Diyarın Efendisinin övgüsüne Mazhar, Sitamun" olarak yazılıdır. Resimdeki diğer prensesle ilgili yazının ise sadece bir bölümü görünmektedir: "Kral'ın kızı...." Theodore M. Davis'e göre, bu ikinci sandalyenin büyüklüğü bir çocuk için yapıldığını göstermektedir. Bazı yerlerinde altın yaldızlar dökülmüş ve yeniden boyanmıştır. Prenses muhtemelen bu sandalyeyi genç yaşlarında kullanmıştır. Araştırmada yer alan James Quibell'e göre yetişkin bir kişi için yeterince büyük olan üçüncü ve en büyük sandalyenin arka bölümdeki iç kısmında Sitamun'un iki resmi bulunur. Resimlerde Sitamun otururken yardımcısının sunduğu altın kolyeyi kabul etmektedir. Bu defa ismi kraliyet kabartması olmadan resminin üzerinde yazılıdır.

Bilim insanları, Sitamun'u III. Amenhotep'in ve Tiye'nin kızı olarak tanımlar ve kralın onunla evlendiğini öne sürer.

Daha önce söylediğim üzere ben Sitamun'un o dönemde III. Amenhotep'in tahtı miras olarak almak amacıyla evlendiği, o dönemde muhtemelen üç yaşlarında olan küçük kız kardeşi olduğuna inanıyorum. IV. Thutmose'un Amenemhat ve Amenhotep isimlerinde en az iki oğlu ve Tentamun, Amenipet, Tia ve Sitamun isimli dört kızı olduğu bilinmektedir. Amenemhat ve Tentamun erken yaşta ölmüştür ve babaları ile beraber onun mezarına gömülmüştür. Bu nedenle Sitamun babası öldüğünde hâlâ hayattadır.

Sitamun'un ismi üç sandalyesinden birinde bulunan kraliyet kabartmasının yanı sıra, bugün New York'taki Metropolitan Müzesi'nde sergilenen bir sürme kutusunun üzerindeki kraliyet kabartmasında da III. Amenhotep'in ismiyle beraber yer almaktadır. Muhtemelen Kral'ın Teb'deki Malkata tesisi içinde bulunan Sitamun'un sarayından gelen bu açık mavi ve sırlı çini kutunun üzerindeki yazı, uzmanların bana göre hatalı bir şekilde Sitamun'un Amenhotep'in hem kızı hem de karısı olduğunu düşünmelerine yol açmıştır. Bu yazı şöyledir: *ntr nfr (nb m'at Re) s_3t-nsw-hmt-nsw wrt (St Amn).* Tercümesi ise şu şekildedir: "İyi tanrı (Neb-maat-Re), kralın kızı, kralın yüce karısı (Si-Amun)."* "Kral'ın kızı" referansı, uzmanları onun III. Amenhotep'in kızı olduğuna ikna etmiştir. Ancak bir prensesin ya da kraliçenin kralın kızı olarak anıldığı diğer birçok örnekte olduğu gibi, kralın ismi verilmemiştir. Peki, neden Sitamun'un babasının III. Amenhotep'in yerine babası IV. Thutmose olduğu düşünülmemektedir? Ayrıca Tiye'nin unvanı olan "kralın yüce karısı" sıfatı ile Sitamun Tiye'nin konumuna meydan okumakta, bu durum onun erkek kardeşinin tahtın kendisine miras kalması için evlendiği varis olduğu fikrini güçlendirmektedir.

---

* *Akhnaten, Pharaoh of Egypt*, Cyril Aldred.

Sandalyelerin varlığı aynı zamanda babasının genç yaşta ölümünün ardından Sitamun'un Tuya tarafından yetiştirildiğini, üç sandalyesini cenaze eşyası olarak verdiği ve dördüncü bir sandalyeye henüz sahip olduğu dönemde *en az* 15 yaşında olduğunu göstermektedir. Bu ve Kutsal Mısır Böceklerinin ortaya koyduğu kanıtlar, Yuya'nın III. Amenhotep'in hükümdarlığının 12. ya da 13'üncü yılından önce (1393/2 ya da 1392/1) ölmüş olamayacağına işarettir. Bu elbette ki tahmini olarak 38 ya da 39 yıl boyunca (MÖ 1405-1367) tahtta oturan damadının hükümdarlığının sonraki döneminde ölmediği anlamına gelmez. Bu konuda farklı görüşler vardır. Arthur Weigall, *The Life and Times of Akhnaten* isimli kitabında, herhangi bir neden öne sürmeden "Tiye'nin babası Yuya'nın 1390 yılı civarı bir zamanda öldüğünü ve Tuya'nın da kısa bir süre sonra hayatını kaybettiğini" öne sürer. Louvre Müzesi'ndeki Mısır bölümünün eski küratörü Christiane Desroches-Noblecourt ise kitabı *Tutankamon*'da yine bir neden sunmaksızın bunun tersini söyleyerek, Yuya'nın III. Amenhotep'in iktidarının 31. yılında (MÖ 1374 ya da 1373) öldüğünü belirtir.

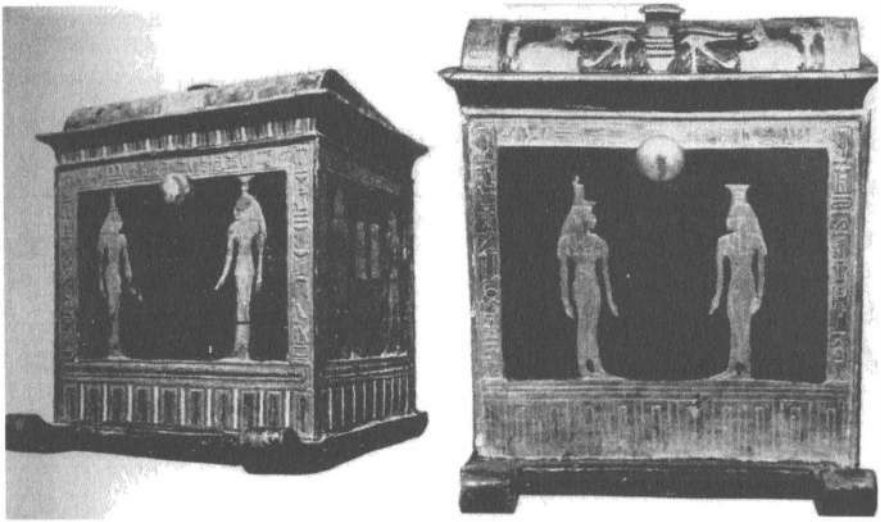
Yuya'nın öldüğü zaman kaç yaşında olduğunu bilmediğimiz gerçeği de durumu zorlaştırıyor. Mumyasını ve mezarında bulunan bazı eşyaları incelemek için modern teknikler kullanılıncaya kadar, ilk incelemeyi yapan anatomi uzmanı Sir Grafton Elliot Smirth'in ve o dönem Kahire Müzesi Genel Müdürü olan Gaston Maspero'nun görüşleri dışında elimizde bir veri bulunmuyor. Elliot Smith, Yuya'nın mezarının keşfedilmesinden üç yıl sonra 1908 yılında basılan James Quibell'in kitabı *Catalogue general des Antiquites du Musee du Caire*'de şunları söyler: "Yuya'nın mumyası, beyaz saçlı yaşlı bir adama aitti... Şimdi mumyalamada kullanılan maddeler nedeniyle sararmış olan saçları, öldüğü zaman bembeyazdı.

Alnı ve yanakları kırışıktı. Yuya'nın öldüğünde kaç yaşında olduğunu anlamaya çalışmak için dış görünüşünden, beyaz saçları ve kırışıklıklarından başka pek bir şey yok. Bu güçsüz verilere göre yaşının 60 civarında olduğu tahmininde bulunabiliriz. Böyle biri için yapılan saptamaların varsayımdan biraz daha fazlası olduğu anlaşılmak zorundadır. Gaston Maspero ise diğerinden bir yıl önce basılan Theodore M. Davis'in kitabı *The Tomb of Iouiya and Touiyou*'da daha az temkinli yorumlarda bulunmuştur: "Iouiya ve Touiyou oldukça ileri yaşlarda öldüler. Saçları beyazdı ve yapılan incelemeler de saçlarının ortaya koyduğu durumla çelişmiyordu. 60 yıldan fazla yaşadıkları sonucuna ulaşıldığını söylemek bir hata olmayacaktır. Mezardaki iki lahidin konumları, ilk önce Yuya'nın öldüğü izlenimi verse de, bu sorunun yanıtını vermek için maddi bir temel bulunmamaktadır."

III. Amenhotep'in ismi, Yuya'nın mezarında bulunan tek kral ismi olsa da, bu durum Yuya'yı vezirlik görevine atayan ve ona birçok unvan veren ilk kralın III. Amenhotep olduğuna dair bir kanıt olarak görülemez. Yeni kralın tahta çıktıktan hemen sonra Yuya'nın kızını kendi kraliçesi yapması, ikisinin birbirini çocukluklarından beri tanıdığını göstermektedir. Bu durum ancak IV. Thutmose'un Yuya'yı göreve atamasıyla mümkün olabilir. Yuya'nın unvanları arasında, Atların Ustası ve Atlı Birliklerde Hükümdarın Görkeminin Temsilcisi unvanları da vardır. Tuya ise kralın "süsü" (khrt nsw) idi ve bu modern anlamda baş hizmetkârın ve kraliçe nedimesinin görevlerinin birleşimiydi. Yuya'nın, unvanları ve karısının görevi nedeniyle Kraliyet Sarayı'nda yaşamaları gerekiyordu. Bu koşullarda genç prensin Tiye ile nasıl tanıştığı, ondan nasıl etkilendiği ve tahta çıktığında onu nasıl karısı yaptığı anlaşılabilir.

Bu yorum doğru ise, şu çıkarsamalarda bulunabiliriz:

1. Yuya damadı III. Amenhotep'in hükümdarlığı sırasında öldüğü zaman 60 yaşındaydı.
2. Üç sandalyenin ortaya koyduğu kanıtlara göre, Prenses Sitamun en azından 15 yaşına gelmeden ölmüş olamaz.
3. Akhenaton bir süre babası ile birlikte görevi yürütmüştür ve bu sürecin başladığı tarih en erken III. Amenhotep'in tahttaki 26. yılı olabilir. Tüm bunlara göre,
   - Yuya MÖ 1393/2 ve 1379/8 tarihleri arasında hayatını kaybetti,
   - MÖ 1453/2 ve 1439/38 tarihleri arasında bir zamanda doğdu.

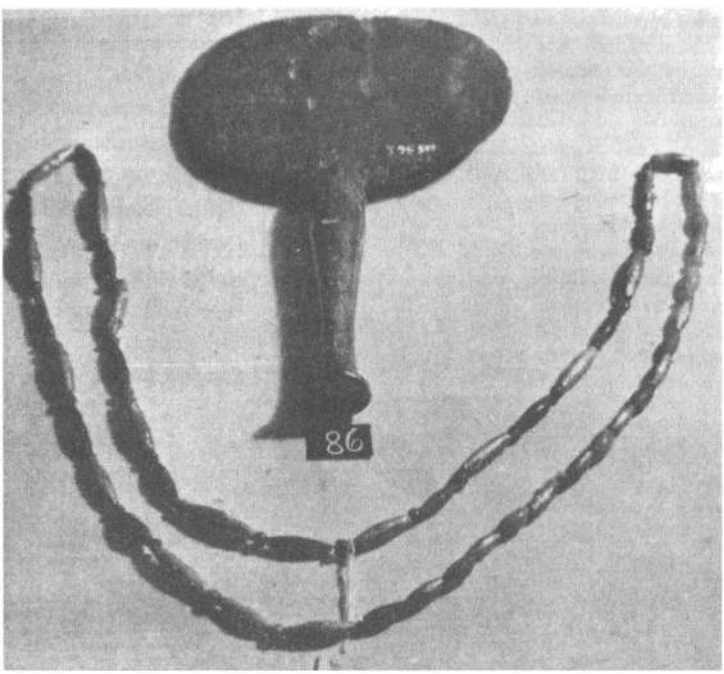

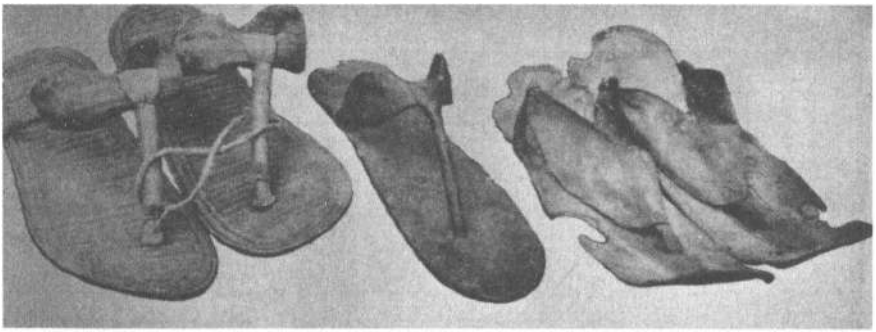
Yuya'nın *(sol üstte)* ve Tuya'nın mezarlarından çıkan kanopik kutular. Her biri dört bölüme ayrılmıştı ve içlerinde ölen kişinin mumyalanmış iç organlarının bulunduğu kanopik vazolar vardı. *(Solda)* Üzerinde bir maskenin yer aldığı, içinde mumyalanmış ciğerin bulunduğu kanopik vazo.
Fotoğraf: Kahire Müzesi

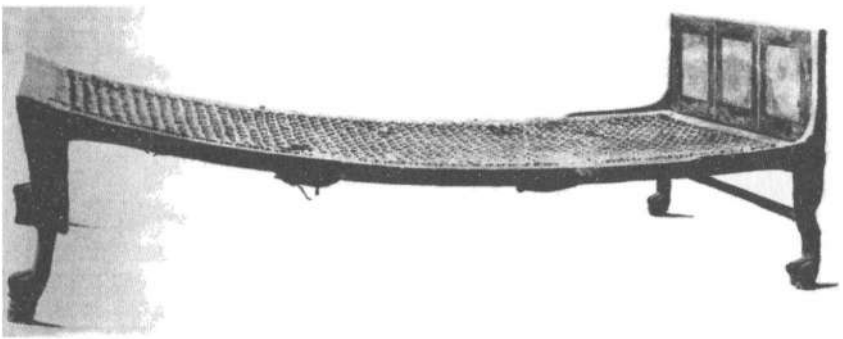

Yuya'ya ait boyanmış ahşap kutular. İçlerinde ölen kişinin mumyasına benzeyen ve yer altında onun yerine geçeceği düşünülen küçük figürler bulunuyordu. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

Yuya'nın büyük altından ve lapis lazuli taşlardan yapılmış kolyesi. Kolye daha önce mezara giren bir hırsız tarafından kırılmış, ancak mumyanın boynunun altında unutulmuş olarak bulundu. Bu Firavun tarafından verilmiş altın zincir olabilir miydi? *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

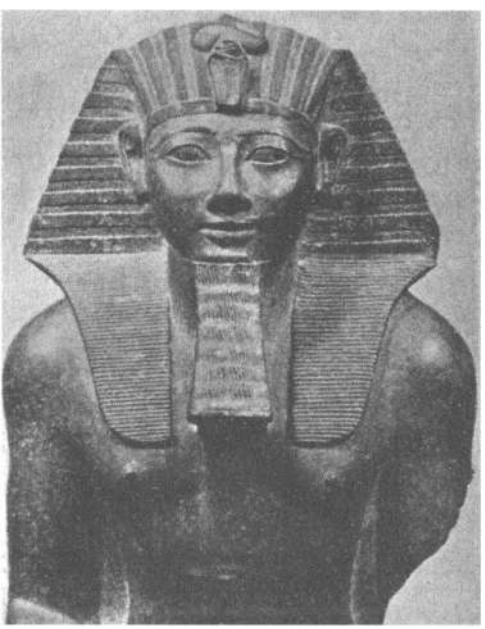

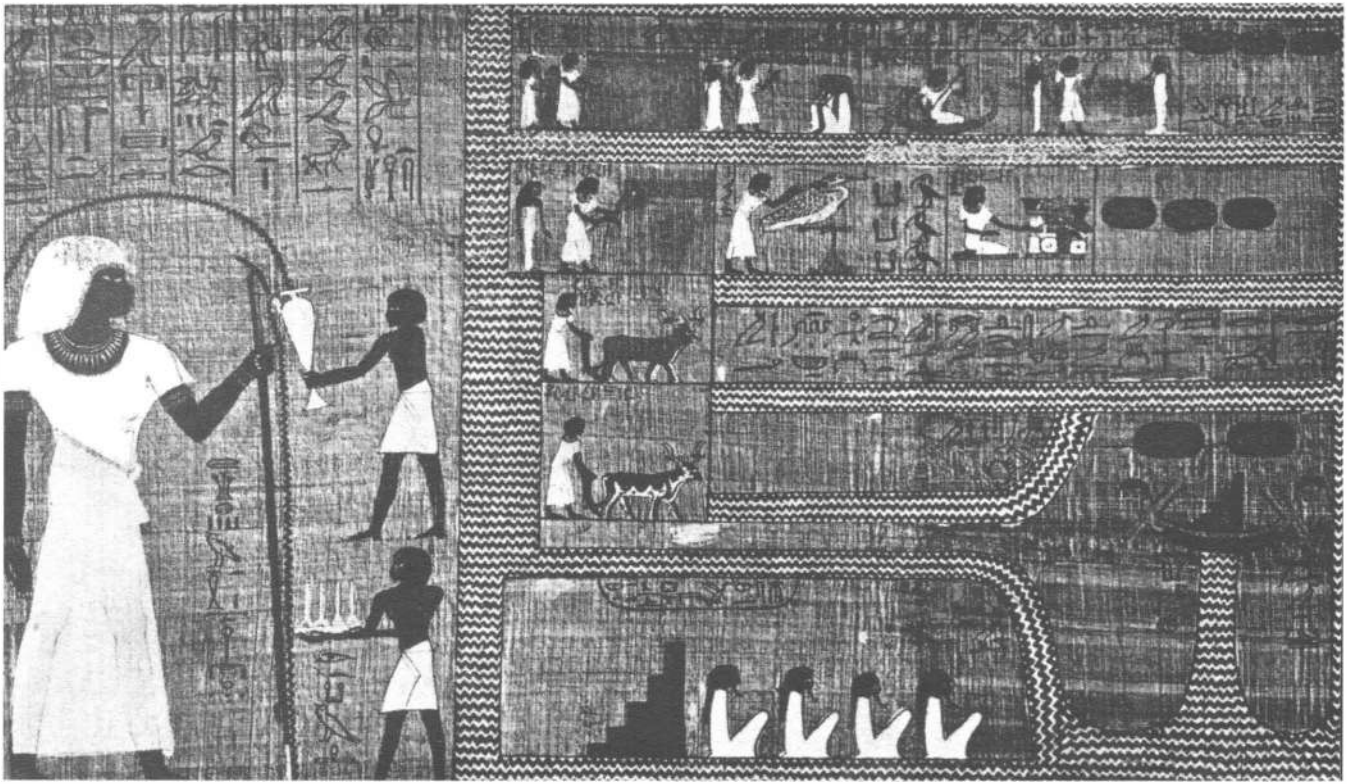

(En üstte) Mezardan çıkan papirüs ve deri sandaletler.
Fotoğraf: Kahire Müzesi

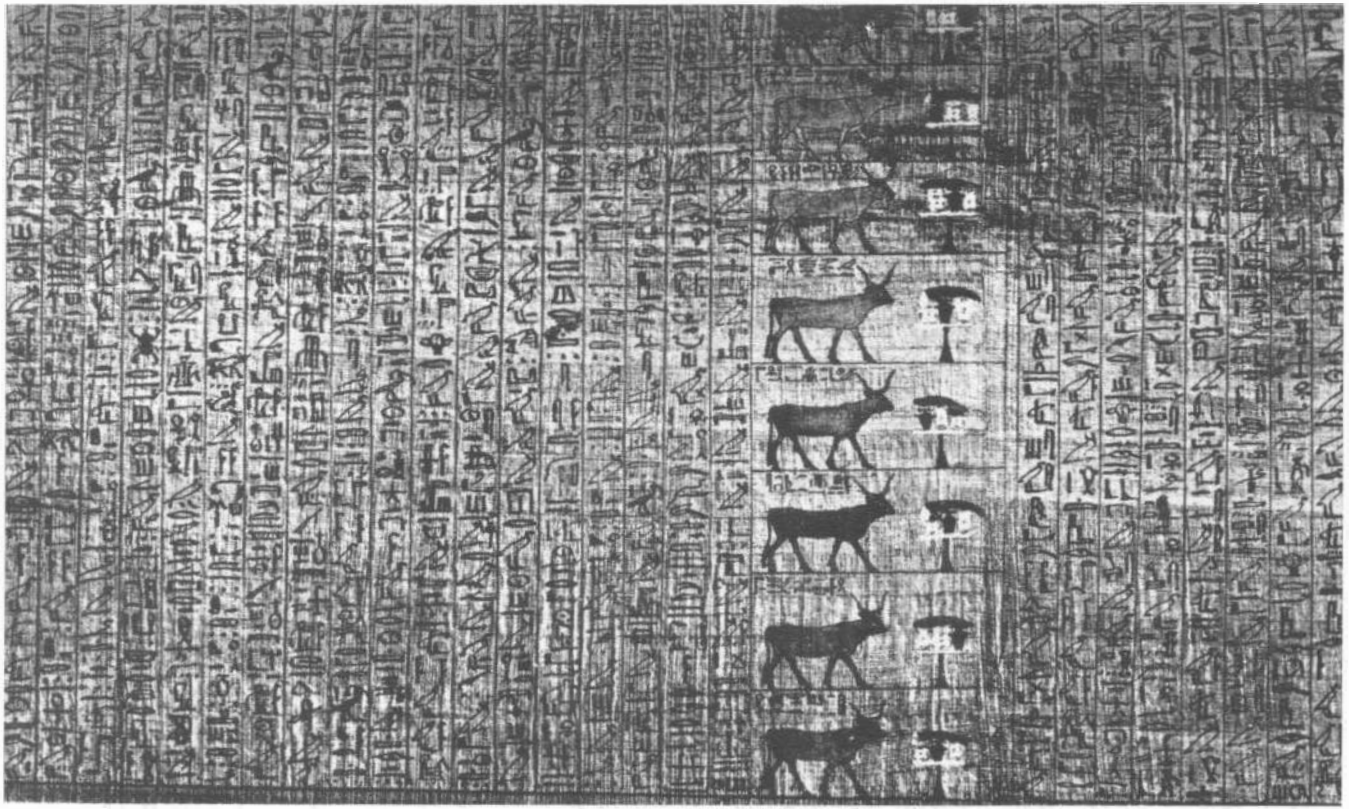
(Yukarıda) Mezarda bulunan iki yataktan biri olan başlıklı yatak.
Fotoğraf: Kahire Müzesi

(Sağda) Karnak'tan Thutmose III, İshak'ın babası olabilir mi?
Fotoğraf: Kahire Müzesi

Yuya'nın mezarında uzun bir papirüste yazılı olarak bulunan *Ölüler Kitabı*'ndan Bölüm 110. Yuya yeraltına ulaşmış görülüyor. Metinde sahip olduğu çok sayıda unvanda söz ediliyor: Prenses, Aşağı Mısır Kralı'nın Yüzük Taşıyıcısı. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

Yuya'nın mezarında bulunan *Ölüler Kitabı*'ndan Bölüm 148 ve 151. Bölüm 148'de 7 Kutsal İnek ve bir boğa resmedilmiştir. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

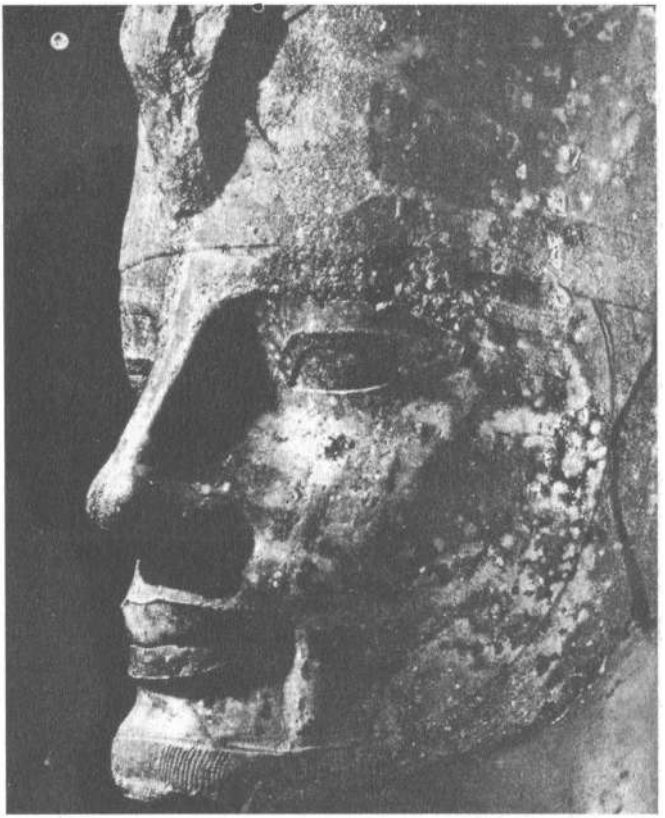
(Yukarıda) Karnak'ta bulunan IV. Thutmose ve annesi Tia. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

(Aşağıda) Thutmose IV'nin Sfenks'in simgelediği güneş tanrısı ile sohbetinin bir anısı olarak Sfenks'in ön ayaklarının ortasına koydurduğu Rüya Taşı, bugün de hâlâ aynı yerdedir. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

III. Amenhotep ve Kraliçesi Tiye'nin Teb'in batısındaki cenaze tapınağından çıkartılan dev heykeli. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

Teb'den gelen III. Amenhotep'in başı. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

Sina'daki Serabet el Kadim tapınağında Petrie tarafından bulunan Kraliçe Tiye'nin başı. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

7

ÇÖLDEN GELEN KRALLAR

Yusuf ve İsraillilerin Mısır'a Hiksos yöneticileri iktidardayken geldiği ve Mısır'dan Çıkış'ın 400 yıl sonra 19. Hanedanlığın üçüncü kralı II. Ramses'in iktidarı sırasında gerçekleştiği yönündeki kabul edilmiş teorinin dört köşe taşı vardır:

1. Etnik açıdan bir tesadüf olarak Hiksoslar İsrailliler gibi Asyalı çobanlardı.
2. İsraillilerin "Ramses bölgesi Goşem"e yerleştiğinden bahsedilmesi, Eski Ahit'te bir firavunun isminin geçtiği tek bölümdür.
3. II. Ramses'in yaptırdığı 400 yıllık dikilitaş, Hiksos başkenti Avaris'le bir bağlantı sağlar.
4. Kutsal kitaplarda Mısır'daki geçici misafirliğin 430 yıl sürdüğünün belirtilmesi.

Bu bilgiler birbirleriyle o kadar mükemmel şekilde uyumludur ki, birçok bilim insanı içerdikleri çelişkilere ve bu çelişkileri açıklamaya çalışırken ortaya çıkan çarpık yorumlara rağmen bu bilgilerin büyüsüne kapılmıştır. Karmaşa yaratan zorluklardan biri, ne Eski Ahit'in ne de Kuran'ın Yusuf'un hikâyesinin anlatıldığı yıllarda Mısır'ı yöneten kişinin kimliğine o dönemde değinmemiş olmalarıdır. Kitab-ı Mukad-

des'teki Yusuf'la ilgili bölümlerde Mısır hükümdarından "kral", "Mısır kralı" ve özellikle de İbranicenin Mısır dilindeki pr'3 (Yüce Ev) sözcüğünden ödünç aldığı "Firavun" olarak bahsedilmektedir. Bu sözcük aslında Kraliyet Sarayı'nı ifade etmektedir, ancak daha sonra hükümet için ve 18. Hanedanlıktan beri de kalıcı bir unvan olarak kralın kendisi için kullanılmaktadır. (Kralın şahsına duyulan saygıdan dolayı, onun ismini konuşmada kullanmaktan kaçınmak amaçlanmıştır.) Kitab-ı Mukaddes'teki anlatıda ayrıca Yusuf'un zamanında Firavunun yaşadığı başkentin isminden de bahsedilmez ve bu eksiklik Yusuf'u eski Mısır'ın belirli bir dönemiyle ilişkilendirmeyi zorlaştırmaktadır.

Kuran da aynı şekilde bu konuda yardım sağlamaktan uzaktır. Kuran'da Yusuf'un hikâyesinde sadece El Malik (kral) unvanı kullanılır. 12. Surede Fir'awn (Firavun) unvanı geçmez. Sadece Musa'nın zamanında, Zulüm ve Mısır'dan Çıkış dönemlerinde hükümdarı ifade etmek için özel isim olarak El Fir'awn sıfatı kullanılır.

Tevrat'ın ilk beş kitabında Yusuf'un zamanında Firavun'un iktidarı altındaki yaşamdan o kadar genel hatlarıyla bahsedilmiştir ki, bu zamanı eski Mısır'ın herhangi dönemine atfedebilirsiniz. Bunun tek istisnası, Liverpool Üniversitesi Mısır Bilimi Profesörü merhum Eric Peet'in *Egypt and the Old Testament* kitabında bahsettiği durumdur: "At arabalarıyla ilgili bölümler, yazarın atın Mısır'da ilk defa kullanıldığı Hiksos döneminin öncesini anlatmadığını gösterir."

Yahudi tarihçi Josephus, MS 1. yüzyılın sonlarına doğru yazdığı *Contra Apionem* isimli kitabında, İsraillilerin Hiksos iktidarı döneminde Mısır'a geldiğini ve Mısır'dan Çıkış'ın da bu dönemde yaşandığını ilk kez öne süren isim olmuştur. MÖ 3. yüzyılda yaşayan Mısırlı papaz Manetho'dan alıntı yapan Josephus, Hiksos yöneticilerinin ortaya çıkışıyla ilgili şu

hikâyeyi anlatır: "Tutimaios. Onun iktidarı döneminde Tanrı bizi nedenini bilmediğim bir lanetle cezalandırdı. Doğudan gelen istilacılar zafer kazanacaklarından emin bir şekilde topraklarımıza akın etti. Fazla bir güç kullanmadan kolayca topraklarımızı ele geçirdiler ve yöneticileri iktidardan indirdiler. Şehirlerimizi acımasızca yaktılar, tanrıya dua ettiğimiz tapınakları yerle bir ettiler, yerli halka çok kötü davrandılar. Bazılarını katlettiler, bazılarının çocuklarını ve karılarını sürdüler. Sonunda içlerinden Salitis isimli birini kral yaptılar. Yeni kral Memphis'e yerleşti, Yukarı ve Aşağı Mısır'ı kendisine itaat etmeye zorladı ve en önemli bölgelerde her zaman askeri birlikler bıraktı... Sethroite bölgesinde (Mısır'da tanrı Seth'in adını alan Nil Deltası'nın doğusundaki bölge), Nil'in* Bubestite kolunun doğusundaki verimli bölgede bir şehir kurdu ve adını eski bir dini gelenekten aldığı ilhamla Avaris koydu. Burada büyük duvarları yeniden inşa ettirdi ve güçlendirdi..." Josephus'a göre 'Salitis'ten sonra gelen beş kral –Bnon, Apachmen, Apophis, Iannas ve Assis– "Mısır"ın varlıklarını yok etmek için daha da istekliydi. Irkları genel olarak "kral-çoban" ismiyle anılıyordu. *Hyk* gizli dilde "kral" anlamına gelirken, *sos* da konuşma dilinde "çoban" demektir. Ardından Josephus, Manetho'nun Mısırlıların daha sonra 18. Hanedanlığı kuracak olan Teb prenslerinin yönetiminde "kral-çobanlara" karşı başlattığı isyanla ilgili hikâyesini kendi sözleriyle uyarlamıştır:

> Daha sonra Teb kralları ve Mısır'ın geri kalanı çobanlara karşı ayaklanma başlattı ve uzun süre devam eden büyük bir savaş patlak verdi. Manetho, çobanların Misphrag-mouthosis krallığında yenilgiye uğradığını ve Mısır'dan sürülerek 10 bin hektar

* Kutsal kitapların yazıldığı dönemlerde Nil'in sekiz kolu vardı, bugün ise sadece iki kolu var.

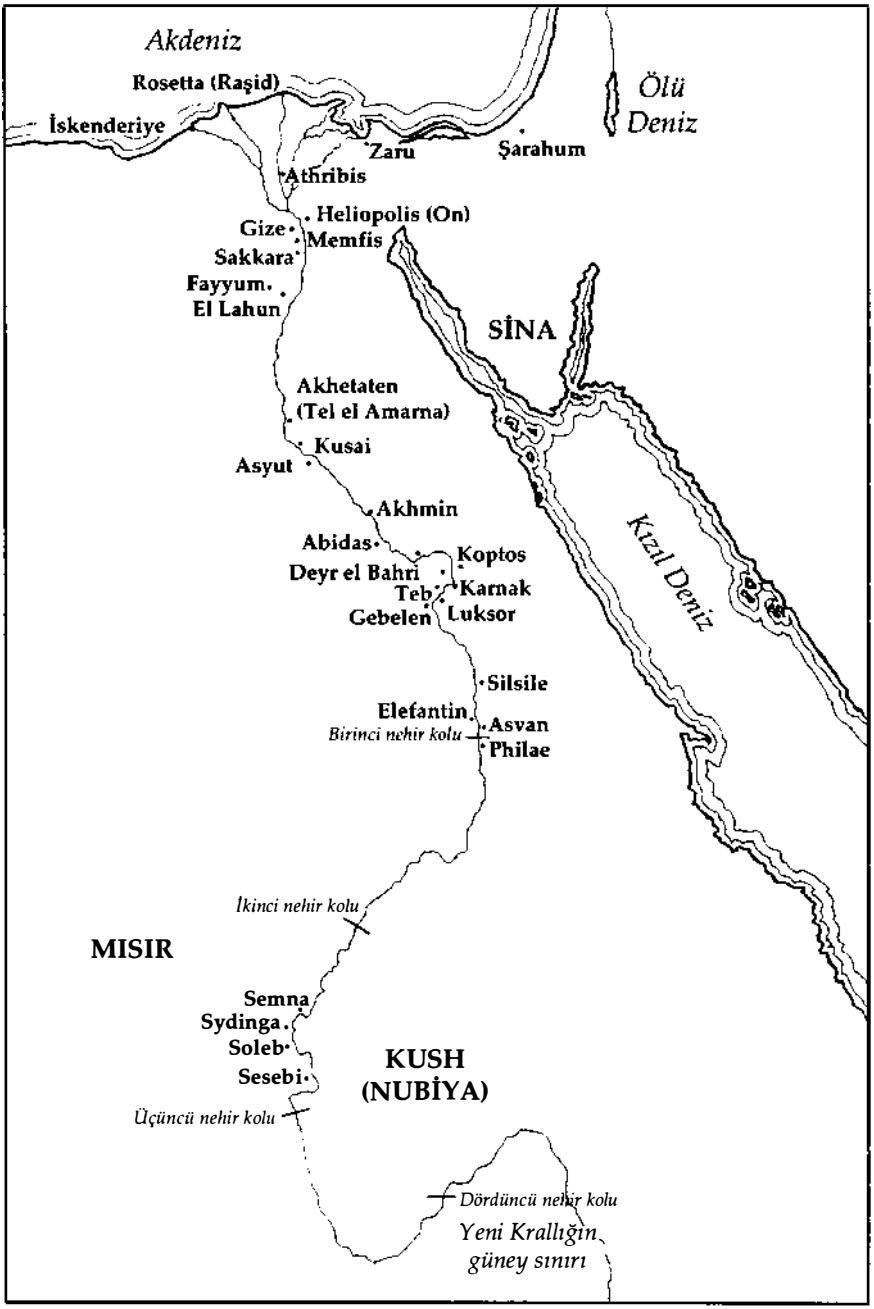
> genişliğindeki Avaris'in içine sıkıştıklarını belirtir. Manetho'ya göre çobanlar, sahip oldukları her şeyi ve yağmaladıkları malları korumak için tüm bu bölgenin etrafına güçlü bir devasa duvar ördü. Misphrag-mouthosis'in oğlu Thoumosis, duvarlara 480 bin kişilik bir ordu yerleştirdi ve kuşatmaya karşı koymaya çalıştı. Bunu başaramayacağını anladığı zaman, hep birlikte Mısır'ı boşaltmalarını ve kimse onlara zarar vermeden başka yere gitmelerini öngören bir anlaşmaya razı oldu. Bu koşullarda en az 240 kişilik bir kervan halinde, eşyalarıyla beraber Mısır'dan ayrıldılar ve çölü geçerek Suriye'ye doğru yola koyuldular... Bugün Judea* olarak anılan bölgede, hepsini alabilecek genişlikte bir şehir kurdular ve adını Kudüs koydular.

Josephus'a göre, Menes'den (MÖ 3100 civarı) Büyük İskender'e kadar (MÖ 332) Mısır'ı yöneten 31 hanedanlığın Mısır'ın kutsal kitaplarındaki tarihini bütünüyle aktaran Manetho, bu defa da Musa ve Mısır'dan Çıkış ile ilgili Mısır'ın halk masallarından farklı bir hikâyeyi aktarmıştır. Manetho'nun anlattığı hikâyeye göre Yahudiler, ülkedeki birçok kötü olaydan dolayı sürgünle cezalandırılan Mısırlı sürgünlerle ve diğerleriyle karışarak Osarseph (Mısır dilinde wsr-Seph)** tarafından Mısır'dan çıkartılmıştır. Manetho açıkça iki farklı olaydan, yani yönetimi ele geçiren Hiksos krallarının 18. Hanedanlığın kurucuları tarafından ülkeden atılmasından ve Mısır'dan Çıkış'tan söz ediyordu. Ancak Josephus, atalarının arasında Mısırlıların ya da sürgünlerin olmadığını kanıtlamak için anlaşılır bir heyecanla Asyalı Hiksos çobanlarının İsraillilerle bir ve aynı olduğunu savundu. Ayrıca yine Manetho'dan alıntı yaparak "Hiksos" kelimesinin ikinci kökeni olan ve Mısır kelimesi *hyk*'den esinlenen "esir-çobanlar" tanımı üzerinden kendi görüşünü etimolojik olarak da doğrulamaya çalıştı.

---

* Eski Filistin'in güney bölgesi. (çev.)

** Bu isim hatalıydı (*bk*z. Bölüm 12).

Akdeniz
Rosetta (Raşid)
İskenderiye
Zaru
Şarahum
Ölü Deniz
Athribis
Heliopolis (On)
Gize
Memfis
Sakkara
Fayyum
El Lahun
SİNA
Akhetaten
(Tel el Amarna)
Kusai
Asyut
Akhmin
Abidas
Koptos
Deyr el Bahri
Teb
Karnak
Gebelen
Luksor
Kızıl Deniz
Silsile
Elefantin
Asvan
Birinci nehir kolu
Philae
İkinci nehir kolu
MISIR
Semna
Sydinga
Soleb
Sesebi
KUSH
(NUBİYA)
Üçüncü nehir kolu
Dördüncü nehir kolu
Yeni Krallığın
güney sınırı

MISIR

Bugün hiç kimse Josephus'un Hiksos ve İsraillileri aynı halk olarak tanımlamasını ciddiye almamaktadır. Manetho bile hatalı bir şekilde Mısır'dan Çıkış'ın kendi 18. Hanedanlık krallar listesinde sekizinci sırada olan ve Hiksos'ların sürgününden çok sonra iktidara gelen Mısır kralı Amenophis (Amenhotep) döneminde yaşandığını söyleyerek Josephus'un teorisiyle ters düşmüştür. Bu aşamada konuyla ilgili kapsamlı bir analiz yapmadan önce yeniden Hiksosların bazı Semitik unsurlara sahip olduğunu ve İsraillilerin torunlarının istilacılar olarak değil, sayıları 70 kişiden az olan barışçıl göçmenler olarak Mısır'a ulaştığını vurgulamak gerekir.

Bu noktada konuyla ilgili son sözü en önemli Britanyalı Dilbilimci Alan Gardiner'e bırakmak gerekiyor. Gardiner, *Egypt of the Pharaohs* isimli kitabında Josephus'un etimolojisi ile ilgili şu yorumlarda bulunmuştur:

> O bu etimolojiyi tercih etmişti, çünkü birçok Mısır bilimcisi gibi İsraillilerin Mısır'daki geçici misafirliği ve daha sonra yaşanan Mısır'dan Çıkış ile ilgili anlatının kaynağının Hiksos işgali ve sonrasında yaşanan sürgün olduğuna inanıyordu. Her iki etimoloji için de güçlü temeller bulunmasına rağmen, gerçekte hiçbiri doğru değildir. Kuşkusuz Hiksos sözcüğü *hik-khase* ifadesinden gelmektedir. "Yabancı bir tepe ülkesinin lideri" anlamına gelen bu ifade, Orta Krallık'tan beri Bedevi şeyhlerini tanımlamak için kullanılıyordu. Bu unvanı çoğul olarak "ülkeler" kelimesiyle birlikte taşıyan kutsal böcekler, kimlikleri şüpheye yer bırakmayacak kadar açık olan birkaç Hiksos kralı ile birlikte bulunmuştur. Ancak bu ifadenin Josephus'un düşündüğü gibi tüm ırk için değil sadece yöneticiler için kullanıldığı akıldan çıkarılmamalıdır. Günümüzde bilim insanları, bu konuda sık sık hata yapmakta, hatta bazıları Hiksos'ların Suriye ve Filistin'i işgal ettikten sonra Mısır'a yönelen istilacıların ırkı olduğunu ima etmektedir. Manetho'nun sözleri bu iddiayı desteklese de hiçbir şey böyle bir görüşü meşru gösteremez.

Bugün bilim insanları Josephus'un İsraillileri Hiksoslar ile aynı halk olarak tanımladığı görüşlerine artık katılmasa da, genelde Mısır'dan Çıkış'ın 300 yıl sonra II. Ramses'in iktidarı sırasında yaşandığını, Hiksos döneminin ilk yıllarının Yusuf'un köle olarak satıldığı ve daha sonra ailesinin onu takip ederek Mısır'a yerleştiği dönem olarak etnik açıdan ilgi çeken bir zaman dilimi olduğunu kabul eder. Eric Peet, *Egypt and the Old Testament* kitabında doğru bir noktaya değinmiştir:

> Bu İbranilerin Mısır'a girişinin en doğal göründüğü dönemdir. Bu durum sadece yeni gelenlerin ilk başta "Mısır Kralı" tarafından neden iyi bir şekilde karşılandığını açıklayacaktır. Sonuçta muhtemelen doğu deltasındaki Goşen'de bulunan insanların bakış açısına göre Mısır Kralı Avarsis'i yöneten bir Hiksos idi ve Hiksosların ırk olarak İbranilerle bağlantılı olduklarına şüphe yoktu. Muhtemelen yarı bağımsız devlet olan Yukarı Mısır'daki Teb'i yöneten kişi ise Mısır kralı değildi. Ayrıntılara girmemiz gerekirse, bu durum kralın Yusuf'a yaptığı iyilikleri daha iyi açıklar. Yakup'un kabilelerinin deltaya yerleşen ilk Asyalı kabileler olmadığını farz edersek, Goşen bölgesini onlar arasında paylaştırılmasını sadece, ele geçirilen Mısır deltasının yeni gelen istilacı kabilelere verilmesi olarak görebiliriz.

Buna karşın, kutsal kitaplardaki anlatılar üzerine dikkatle eğildiğimizde ve bunları Mısır tarihiyle beraber ele aldığımızda, elde ettiğimiz sonuçların Hiksos döneminin İsrailililerin Mısır'a gelişi için doğru zaman olmadığını ortaya koymanın ötesinde, bunu imkânsız hale getirdiğini belirtmemiz gerekir.

8

SAVAŞIN YA DA BARIŞIN ARABALARI

At arabaları, Yusuf'un Mısır'da tam olarak hangi tarihte yaşadığıyla ilgili tartışmada önemli bir rol oynar. Kutsal kitaplardaki anlatılarda at arabalarından üç yerde söz edilmektedir.

Bunlardan ilki, Firavun'un Yusuf'u vezir olarak atadığı zamandır:

> Onu kendi yardımcısının arabasına bindirdi. Yusuf'un önünde, "Yol açın!" diye bağırdılar. Böylece firavun ona bütün Mısır'ın yönetimini verdi. *Yaratılış 41:43.*

At arabalarından, Yakup ailesiyle Goşen'e vardığında da bahsedilmiştir:

> Yusuf arabasını hazırlayıp babası İsrail'i karşılamak üzere Goşen'e gitti. *Yaratılış 46:29.*

At arabasından üçüncü defa Yusuf'un babasını gömmek için Kenan'a gittiği zaman söz edilir:

> Böylece Yusuf babasını gömmeye gitti. Firavun'un bütün görevlileri, sarayın ve Mısır'ın ileri gelenleri ona eşlik etti. Yusuf'un bütün ailesi, kardeşleri, babasının ev halkı da onunla birlikteydi.

> Yalnız çocukları, davarlarla sığırları Goşen'de bıraktılar. Arabalarla atlılar da onları izledi... *Yaradılış 50: 7-9.*

Yusuf'un zamanında at arabalarının Mısır'da yaygın olarak kullanıldığı, bu dizelerden de anlaşılmaktadır. Buna karşın, yukarıdaki referanslardan ilki olan Yusuf'un komutan yardımcılığına atanmasıyla ilgili bölüm, atlı birliklerden sorumlu olduğunun bir işaretidir. Hiksos silahlı kuvvetlerinin savaş arabalarına sahip olduğunu ortaya koymak için yıllar süren büyük bir çaba harcamıştır. Örneğin Mısır'a Geliş dönemini sık sık Hiksosların fethine bağlayan yazarlardan William Albright, *The Archaeology of Palestine* isimli kitabında şöyle yazmıştır:

> MÖ 17. yüzyılın başlarındaki hareketler hâlâ muammadır. Bu dönemde Hindu-İranlıların ve Horitlilerin (Hurriler) güneye doğru büyük göç hareketi giderek daha olası görünmektedir. Filistin'de ve güney Suriye'de 19. yüzyılda bu unsurlardan hiçbir iz yokken, 15. yüzyılda Hindu-İran ve Horit prensleri ve aileleri neredeyse her yerdeydi. Bu insanların kitlesel göçü o dönemlerde yaşanmış olmalıydı. O döneme kadar atların çektiği tekerlekli arabalar savaşın en önemli aracı haline gelmişti. Kuzeyli göçebeleri Filistin ve Mısır'da hızlı at arabalarında seyahat ettiği ve yürüyenlerin kesinlikle ikincil role sahip olduğu bir resim hayal etmemiz gerekir.

Sami olan bir Hiksos yöneticisinin Yusuf gibi bir İbrani'yi vezir olarak atamasının daha olası olduğunu kabul etmemiz beklenir: Bu at arabası bağlantısını kanıtlamak için Hiksoslar içindeki asıl unsurun tümüyle Sami değil, Hindu-İranlı savaşçılardan oluştuğunu kabul etmemiz istenir. Ancak Hiksosların Mısır'ı istila ederken at arabası kullandığı görüşünü destekleyecek arkeolojik bir kanıt bulunmamaktadır. Ayrıca at arabalarının ülkeyi istilacılardan kurtarmak için sonradan verilen mücadelede önemli bir rol oynadıklarına dair de bir

kanıt yoktur. Hatta savaş arabaları dışında mücadeleyle ilgili kayıtlarda at arabalarından bahsedildiği bir bölüm bulmak zordur. 1908 yılında Lord Carnarcon, Teb'de savaşın ilk aşamalarıyla ilgili papazlara ait yazıların yer aldığı bir tablet bulmuştur. Tablette şunlar yazılıdır:

> Liderlerden biri Avaris'te, diğeri Kush'da (Nubia) iken gücümün nereden geldiğini bilmek isterdim. Bir Asyalı ve bir Nubialı ile birlikte oturuyorum. Her biri Mısır'ın kendisine ait bölümünü elinde tutuyor ve ben onu geçerek Memphis'e kadar gidemem. Bak, Khmun'a (Orta Mısır'daki modern Ashmun) sahip. Ve hiç kimse bu talandan Asyalılara kulluk ederek kurtulamaz. Onunla savaşacağım ve karnını yarıp açacağım. Arzum onu Mısır'a teslim etmek ve Asyalılara cezalarını vermektir.

Daha sonra konseyindeki asiller şöyle konuştu:

> Cusae'ye kadar (Yukarı Mısır'da Asyut'un 25 mil kuzeyinde bir kasaba) herkes Asyalılara sadık. Mısır'ın sahip olduğumuz bölümünde sakin bir yaşam sürüyoruz. Asvan Adası zorlu ve Cusae'ye kadar orta bölgeler bizim yanımızda. İnsanlar bizim için topraklarımızın en iyi bölümlerini sürüyor. Sürülerimiz papirüs çalılarıyla besleniyor. Domuzlarımız için mısır geliyor. Hayvanlarımızı kimse almıyor.

Ancak kral yardımcılarının tavsiyesini dinlemedi ve tüm Mısır'ı geri almak için savaşa gitmeye karar verdi:

> Amon'un komutanlığında ve danışmanlarımın tavsiyeleriyle Asyalıları devireceğim. Cesur ordum bir alev rüzgârı gibi önümde olacak. Meda-Nubialıların askerleri Asyalıları gözetlemek ve yerlerini yok etmek için yüksekte duracaklar. Doğu ve Batı onlara ait ve ordu her yerde donatılmış durumda.

Burada metin, Ashmun'dan birkaç kilometre uzaklıktaki Nefrusi isimli bir şehre kapanan Pepi'nin oğlu Teti ismindeki Hiksos liderine karşı verilen savaşı anlatarak devam eder:

> Geceyi gemimde geçirdim, kalbim mutlulukla doluydu. Sonra dünya aydınlandığında o sanki bir şahindi, ben de onun üzerindeydim. Ağzımızı tatlandırma (yemek yeme) zamanı geldiğinde onu yere serdim, duvarlarını yıktım, halkının çevresini kuşattım ve karısı kendini nehre attı. Askerlerim ele geçirdikleri ganimetlerle, kölelerle, hayvanlarla, sütle, yağla ve balla birer aslan gibiydi. Ganimetleri aralarında bölüşürken kalpleri mutlulukla doluydu. Nefrusi bölgesi düşüyordu, onun ruhunu hapsetmek bizim için büyük bir şey değildi. Ben oraya vardığımda Per-Shak bölgesinde bir şey kalmamıştı. Atları kaçmıştı. Karargâh...*

Bu noktada metin aniden sona erer. Ancak o ana kadar savaşta iki taraftan birinin at arabası kullandığından ya da at arabalarının savaştaki ganimetler arasında yer aldığından söz edilmez. Atlarla ilgili tek ifade, "atların kaçtığı" bilgisidir. Anlatı, Habachi'ye göre Apophis'e karşı Kamose'un verdiği savaşın anlatıldığı hikâyenin bir devamı olan Kamose Dikili Taşı'nda** sürmektedir. Metin açıkça cümlenin sonu olan bir bölüm ile başlar: "...ordunla beraber geri püskürtüldüğünde, kendi kasabanın dışında zavallı bir temas..." Daha sonra artık Avaris yakınlarında devam etmekte olan savaşla devam eder:

> Savaş gereçleriyle donatılmış, birbiri ardına gemilerden oluşan filoyu dizdim. Üzerinde askerlerimin olduğu gemiler, bir doğan gibi nehrin üzerinde uçuyordu. Benim altın savaş gemim en öndeydi. Güçlü gemiyle sınırı aradım. Ardındaki gemi Avaris'deki çamurlu bölgeyi söküp götüren bir uçurtma gibiydi. Evlerinin çatısında camdan dışarı bakan kadınlarını gördüm...

Dikilitaştaki yazılar, Kamose'un, Avaris alındığında ve Apophis ele geçirildiğinde uygulamayı kafasına koyduğu bir

---

* "Yeni ortaya çıkan Mısır metinleri", Alan Gardiner, *The Journal of Egptian Archaeology*, 1918.

** Bu dikilitaş, II. Ramses tarafından dikilen heykelin temelinin bir parçası olarak kullanılmıştır. *Annales du Service*, Issue 53, 1956, Labib Habachi.

dizi tehditle devam eder: "Esir aldığım Asyalıların benim için hazırladığı, senin bağlarından çıkan şarapları içeceğim. Senin evini harabeye çevireceğim, ağaçlarını keseceğim, kadınlarını gemilerdeki depolara sürükleyeceğim ve at arabalarını ele geçireceğim."

Bu, Mısır kayıtlarında arabalardan bahsedilen ilk ve Hiksos yöneticilerinin ortaya çıkışından yüz yıl sonra Kamose'un erkek kardeşi I. Ahmose'un (MÖ 1575-1550) zamanına kadarki tek bölümdür. Doğrusu arabalar, kadınları esir alma tehdidinde bulunan düşmanın listesinde en sonda gelir ve bu durum, arabalarının askeri anlamda hiçbir önemi olmadığına ve muhtemelen sadece ulaşım amacıyla kullanılan, atların çektiği ilkel araçlar olduklarına işarettir.

Savaş biter bitmez düşmanlarına vereceği cezayı anlatan Kamose, düşmana yardım eden vatandaşlarına yaptıklarını anlatarak sözlerini şöyle sürdürür: "Kasabalarını yıktım ve evlerini yaktım. Mısır'a verdikleri zarar karşılığında sonsuza kadar yıkıntılar içinde yaşamaya mahkûm oldular. Kendilerini Asyalıların hizmetçisi yaptılar ve terk edilmiş Mısır onların ev sahibi oldu."

Apophis'in Kamose'un ulaşamayacağı Avaris'in güçlü duvarları arkasında kendisini güvenceye almasının ardından Teb kralı deltadan ayrıldı ve hattın arkasında kalan isyancıları ezmek için geri döndü: "Ben arkamdaki isyancıları engellemek için Sako'da (El-Keis, bugünkü Menya'nın kuzeyinde) kalırken, yürüyerek tüm yolu kat eden güçlü askerlerimi Baharia Oasis'i yerle bir etmeleri için gönderdim. Ben güçlü ve neşeli bir şekilde yukarı doğru çıktım. Yoldaki tüm isyancıları yok ettim." Tüm bu askeri başarıların ardından Kamose kutlamalarla karşılandığı Teb'e döndü ve kısa bir süre sonra öldü. Bu ani ölüme neyin yol açtığı bilinmemektedir. Mumyası bulunduğunda o kadar kötü bir durumdaydı ki, onu çıkaran kişinin elinde parçalandı.

Kamose'un ardından yerine erkek kardeşi I. Ahmose geldi ve sonunda Hiksosları bastırarak 18. Hanedanlığı ve Yeni Krallığı kurdu. Kralın donanma görevlilerinden biri olan Abana'nın oğlu Ahmose, seferlerinde ona eşlik etti ve memleketi olan El-Kab şehrindeki mezarının duvarlarına kendi otobiyografisini yazdırdı. Burada Avaris'in düşüşü anlatılmaktadır:

> ... Size sesleniyorum, başıma gelen iyilikleri biliyorsunuz. Tüm ülkenin önünde yedi defa altınla ödüllendirildiğimi, bana erkek köleler ve kadın köleler verildiğini, birçok toprak üzerinde yetki sahibi olduğumu biliyorsunuz. Cesur bir adamın yaptıkları bu topraklarda sonsuza dek unutulmayacak...
>
> El Kab kasabasında büyüdüm. Babam Yukarı ve Aşağı Mısır Kralı Sekenen-re'nin (Kamose'un selefi) askeri, Raonet oğlu Baba idi. Gençliğimde İki Diyarın Efendisi yüce Nebpehti-re (I. Ahmose) zamanında, onun emrinde bir asker olarak *The Wild Bull* gemisinde görev yaptım. O zamanlar evlenmedim ve geceleri bir hamakta geçirdim. Şimdi bir ev kurduğum zaman* *Nothern* gemisine alındım, çünkü cesurdum ve daha önce Hükümdar'a at arabasıyla giderken yolda eşlik etmiştim. Avaris kasabası kuşatıldığında Majestelerinin huzurunda büyük bir cesaret örneği gösterdim. Daha sonra *Memphis İlerleyişi*'ne atandım. Avaris'teki Pa-Dedku kanalı üzerinde savaşmaya giriştiklerinde bir kişiyi esir aldım ve bir el getirdim.** Bu davranışım Kral'ın ulağına bildirildi ve bana cesaretimden dolayı altın verdiler.
>
> Savaş tekrar etti ve bir kişiyi daha esir alıp bir el daha getirdim. Bana bir altın daha verdiler. Ve savaş Mısır'da bu kasabanın (Avaris) güneyine yayıldığında bir erkek esiri sağ olarak götürdüm. Suya girdim ve esiri şehir tarafında yakaladığım için

---

* Evliliği işaret etmek için kullanılan bu ifade, I. Ahmose iktidarında birkaç yılın geride kaldığını ve Hiksoslara karşı seferin iki aşaması arasında bir dönemde bulunulduğunu göstermektedir.

** Ölü bir düşmanın elini kanıt olarak kesmek Mısır'da yaygın bir gelenekti.

onu da suyun üzerinde kucağımda taşıdım. Kral'ın Ulağına haber verdiler ve bir kez daha altınla ödüllendirildim.

Daha sonra Avaris'i yağmalamaya başladılar ve bir erkek ve üç kadın ile toplam dört baştan oluşan ganimetleri getirdim. Majesteleri getirdiğim dört kişiyi bana köle olarak verdi. Ve Sharahum'da (güney Filistin'de) üç yıl kaldılar. Daha sonra Majesteleri burayı ele geçirdiğinde bu defa ganimet olarak iki kadın ve bir el getirdim. Ve benim payıma düşen ise getirdiğim kadınların bana köle olarak verilmesiydi.

Sharahum'un düşmesinin ardından I. Ahmose Filistin'den döndü ve yeni seferi için güneye yöneldi. Bir süre sonra 22 yıllık iktidarının ardından öldü. Yerine oğlu I. Amenhotep geçti ve oğlumuz Abana yeni kralın hizmetinde savaşmaya devam etti. Tahttaki 21 yılında I. Amenhotep sadece güneyde savaştı ve hiçbir zaman kuzeyde Hiksosları takip etmedi. Daha sonra yerine I. Thutmose geçti. O dönemde yaklaşık 60 yaşında olduğu düşünülen Ahmose savaşçı olarak görev yapmayı sürdürdü ve donanma kaptanı olarak atandı. I. Thutmose'un Suriye ve Filistin'deki savaşlarıyla ilgili otobiyografisine devam etti:

Majesteleri Naharin'e (Mezapotamya) vardı ve kuvvetlerine öncülük ederken perişan haldeki insanları buldu. Orada büyük bir katliam yaptı. Majestelerinin zaferlerinden sonra geride hiç yaşayan esir kalmadı. Ben ordunun en önündeydim ve Majesteleri ne kadar cesur olduğumu gördü. Bir tekerlekli araba, at ve içinde yaşayan bir esir getirdim. Bunlar Majestelerine sunuldu ve bir kez daha altınla ödüllendirildim.

Ahmose otobiyografisini şöyle bitirmiştir: "Artık zayıf düştüm, yaşlandım ve bana yapılan iyilikler yine ilk dönemde olduğu gibi... Bu dağlık yerde kendi yaptırdığım mezarda yatıyorum."

Yukarıda bahsedilen kayıtlara göre, ilk önce Mısır'dan sürüldükleri ve sonrasında Suriye-Filistin'e kadar takip edildik-

leri Hiksoslara karşı yapılan savaşlar konusunda şu sonuçlara ulaşabiliriz:

1. Kamose'un zamanında Mısırlılar sadece donanma ve yaya birlikler kullanıyordu. Asyalıların birlikleri içinde atlara sahip olduğu söylenmektedir ve Kamose bu atlı birlikleri ele geçirmeyi vaat etmiştir. Ancak bu atlı birliklerin savaşta rol aldığından bahsedilmemiştir ve Kamose de kendi hattının arkasında kalan isyancıları bastırmak için gönderdiği "güçlü askerlerinin yürüdüğünü" belirtir.
2. I. Ahmose'un zamanında bu konuda öğrenebildiğimiz tek şey Mısır kralının uzun yolculuklarında bir at arabası kullandığı, cesur yardımcısı Ahmose'un ise yürüyerek ona eşlik ettiğidir. At arabaları askeri olarak yaygın şekilde kullanılsaydı, bu durum pek mümkün olmazdı.
3. Avaris'in düşmesinden ve Hiksosların Mısır'dan sürülmesinden yaklaşık çeyrek yüzyıl sonra, I. Thutmose döneminde Mezopotamya'daki savaşta ele geçirilen bir at arabasından bahsedilmiştir.

Buradan hareketle, Hiksosların ülkeyi istila ettiklerinde ya da ülkeden sürüldükleri dönemde Mısır'daki savaşlarda hızlı at arabaları kullandığını destekleyecek herhangi bir kanıt yoktur. Öyle görünmektedir ki, at arabalarının tek başına ulaşım aracı olmanın ötesinde savaş aracı olarak kullanılması için bir çeyrek yüzyıl daha geçmesi gerekmiştir. Bu, daha önce gördüğümüz gibi Yusuf'un anlatısına göre Tevrat'ın ilk beş kitabında yer alan, "Firavunun Yusuf'u ikinci komutan olarak atlı birliklerin başına geçirdiği ve Yusuf babasını gömmek için Kenan'a giderken at arabalarının ve atlı birliklerin ona eşlik ettiği" yönündeki hikâyeden çok farklı bir resim çizmektedir.

At arabalarının kullanılmasıyla ilgili tüm bu tartışma, bazı bilim insanlarının 18. Hanedanlık döneminde Mısır kralları-

nın at arabalarını kullandığını varsaymasıyla başladı. Peki, bu sonuca nasıl ulaştılar? Çünkü Hiksos istilası sırasında at arabalarının kullanılmış olması gerektiğini düşünüyorlardı.

Elbette Albright'a karşı çıkan bazı bilim insanları da vardır. Onunla aynı fikirde olmayan birçok kişi arasında yer alan Alan Gardiner, "Filistin ve Mısır'da yayılan kuzeyli göçebeler" düşüncesini reddettiği *Egypt of the Pharaohs* isimli kitabında şöyle yazmıştır:

> Birkaç yüzyıl boyunca Suriye'ye kuzeyden gelen insan basıncının giderek arttığı, ilk olarak Kafkas bölgesinden Hurrilerin geldiği, onları 16. yüzyılın sonunda kuzey batıdan gelen Hititlerin takip ettiği doğrudur. Ancak bu tür hareketler Mısır sınırına uzak bölgelerde geri püskürtülmüş olmalıydı. Deltanın belirli bir yeni ırk tarafından istilası söz konusu olamazdı. Daha ziyade daha barışçıl ve verimli bir ortama sığınmış olmaktan mutluluk duyan Filistinlilerin bölgeye sızmış olmasından bahsedilebilir. Filistinlilerin çoğu olmasa da bir bölümü Sami'ydi.

Konunun bir diğer yönü, John van Seters tarafından Yale Üniversitesi için yazdığı doktora tezi olan *The Hyksos* kitabında ele alınmıştır. Van Seters burada şöyle yazmıştır:

> Hiksoslar içinde Hurri unsurlar bulunduğu görüşünü destekleyen argümanlardan biri, atların ve atlı arabaların Mısır'da kullanılmaya başlamasıdır. Bu daha kapsamlı ve karmaşık bir sorunun, yani at arabaları savaşlarının ortaya çıkışının bir parçasıdır. Güçlü filolojik kanıtlar, Mitannilerin savaşta hafif at arabalarını kullanma ve onları çekecek atları eğitme kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir. Ancak bu yetenek, Hurriler ile değil Hindu-İran savaşçı sınıfları *maryannu* ile ilişkilendirilmelidir. Eski Babil döneminde (MÖ 1900-1750) Hurrilerin bu anlamda gelişmiş bir kapasiteleri olduğuna dair bir gösterge yoktur. Hatta Alalakh VII metinlerinde –MÖ 1900-1700 arasında Suriye ve Mezopotamya'daki Amur iktidarını gösteren Suriye ve Filistin'deki arkeolojik kazılarda– atçılığın tümüyle Amurlular ile bağlantılı olduğu söylenir.

Van Seters, bu konunun arka planına dair tartışmaların ardından şöyle bir sonuca bağlar:

> Mısır'daki at arabalarının gelişimi muhtemelen önceden değil, Asya'daki savaşta duyulan gereklilikten kaynaklanmıştır. Atlar büyük olasılıkla Mısır'da Orta Krallık zamanından beri bilinmektedir.* Sonuç olarak Mısır'da Hiksos döneminde at ve at arabasının kullanılması, Suriye ve Filistin'de Eski Babil dönemindeki at ve at arabası kullanımından pek de farklı olmayabilir. Hiksoslar içinde Hindu-İran unsurların var olduğunu düşünmek pek olası değildir. Bu grup Alalakh VII döneminde Kuzey Suriye'de bilinmeyen bir topluluktur. Bu nedenle at arabaları konusunun Hiksos kökenleriyle ilgili tartışmadan çıkarılması gerekir.

Yusuf'un hikâyesinde anlatılan durum, Hiksos yöneticileri zamanında ya da 18. Hanedanlığın ilk dönemlerinde yaşanmış olamazdı. Amerikalı dilbilimci Alan Richard Schulman bu konuyu açık bir şekilde ortaya koymuştur:

> Kralın Hiksos hükümdarı Apophis'i 'at arabasını ele geçirmekle' (*nḥm. it3 nt-ḥtry*) tehdit ettiği bölümün bulunduğu Kamose Dikilitaşı dışında, 18. Hanedanlık metinleri at arabasının az sayıda kişi için düzenlenen protokollerde ayrı bir askeri birimde yer aldığını ortaya koyar. Benim bildiğim tüm diğer belgelerde ve özellikle III. Thutmose'un Megiddo seferiyle ilgili belgelerde, piyade birlikleri ve atlı birlikler birbirinden ayrılmamıştır. "Atlar" ve yayalar" arasında bir fark ortaya konmuşsa da, bu birçok askerin yaya olarak savaştığını ve geri kalanının at arabalarına sahip olduğunu ifade eder. Hepsi de ordunun eşit üyeleridir *(p3 mš)*. Kamose metnindeki *nt-ḥtry* ifadesinde özel atlı birlik kavramı esas olsaydı, III. Thutmose dönemindeki kayıtlarda da bu ifadeye rastlamamız gerekirdi ama rastlamıyoruz. Sonuç olarak, teknik açıdan bugün kullandığımız "atlı birlik" kavramının o dönemde henüz ortaya çıkmadığını ve bu kavramın Ramses dönemindeki piyadelerden farklı olmadığını varsaymak mantıklı olur.

---

* Buhen'de Orta Krallık'tan kalmış bir at iskeleti bulunmuştur.

> Buna karşın, 18. Hanedanlık döneminde ortaya çıkan iki rütbe, böyle bir teknik farklılığın belirdiğini göstermektedir: Bilinen ilk örneği Amarna döneminde ortaya çıkan (Yuya, Atlı Birliklerde Majestelerinin Yardımcısı ve aynı zamanda Atlardan sorumlu yetkili olarak atanmıştı) atlı arabaların yaveri (*idnw n t3 nt-ḥtry*) ve büyük ihtimalle III. Amenhotep döneminin ilk yıllarında Meryptah Dikilitaşı'na yazılan Atlı Savaşçıların Önderi... Bu nedenle atlı birliklerin ayrı bir kurum olduğu dönemin III. Amenhotep iktidarı olduğu düşünülmektedir ve bu dönemde ordunun her biri kendi organik ve yönetimsel bileşenlerine sahip piyade birlikleri ve atlı birlikler olarak ikiye ayrıldığını farz edebiliriz.*

Buna göre, İncil'de Yusuf'a atfedilen bu göreve Mısır'da atanmış ilk kişi, III. Amenhotep'in veziri Yuya'dır. Ancak bu durum, Yusuf ve Yuya'nın bir ve aynı kişi olduğunu gösteren tek kanıt olmaktan çok uzaktır.

* *Journal of the American Research Centre in Egypt*, Issue 2, 1963.

9

YUSUF'UN MISIR'I

Yusuf'un iki yüzyıl öncesindeki Hiksos döneminde değil; 18. Hanedanlık döneminde Mısır'da yaşadığını gösteren diğer göstergeler kaçınılmaz olarak dağınık durumdadır ancak o kadar zorludurlar ki daha önce hiç kimse bu kanıtları bir araya getirip açıkça görünen sonuca ulaşmamıştır. Bu göstergeleri Yusuf'un Tevrat ve Kuran'daki hikâyesiyle aynı kronolojide sıralayalım...

Eski Mısır'da Kölelik

> İsmaililer Yusuf'u Mısır'a götürmüştü. Firavunun görevlisi, muhafız birliği komutanı Mısırlı Potifar onu İsmaililerden satın almıştı. *Yaratılış* 39:1.

Böyle bir köle ticareti eski Mısır'da ne zaman yaşanmış olabilir? Donald B. Redford'un *A Study of the Biblical Story of Joseph* isimli kitabında vurguladığı üzere, Asyalılar muhtemelen baştan beri Mısır'da varlık gösteriyordu. Mısır ordusunun cezalandırıcı baskınları bazılarını etkilemiş olsa da, diğerlerinin ticaret yoluyla elde ettikleri mallarla Suriye'den Mısır'a muhtemelen misafir olarak girmelerine izin verilmişti. III. Amenhemhet döneminde ve 13. Hanedanlık zamanında Mısır nüfusu içinde çok sayıda yabancıya rastlanabilirdi. Si-

na'daki madenlerde işçi listelerinde yer alan Asyalıların orada olma nedeni, uzmanlaşmış yetenekleri gibi görünüyordu. Filistin'den gelen eşek binicileri, askerler ve hatta şefler bile vardı. Bu durum Asyalıların köleliğinin değil, Mısırlılarla olan işbirliğini bir göstergesiydi.

MÖ 16. yüzyıl ortalarında Hiksosların sürülmesinden sonra 18. Hanedanlık döneminde, Mısır'da çok sayıda Filistin ve Suriye kökenli köle ortaya çıktı. Bu durum Asya'daki askeri fetihlerin bir sonucuydu. Sadece III. Thutmose'un seferlerinde 7 bin esir getirildiği söyleniyordu. Tutsaklar Kraliyetin malı kabul ediliyordu ve Ahmose'un durumunda gördüğümüz üzere sadece kral onları yetkililerine verebilir ya da tapınaklara devredebilirdi. Ayrıca 18. Hanedanlık döneminde kölelerin satın alındığını ve gümüş ya da mal karşılığı satıldığını gösteren kanıtlar da vardır. Mısırlı bilim insanı Abdul Muhsin Bakir, eski Mısır'ın farklı dönemlerindeki kölelikle ilgili araştırmasında 18. Hanedanlığın başlangıcından itibaren köle ticaretiyle ilgili bazı yasal belgeler bulabilmiştir. Ulaştığı sonuçları *Slavery in Pharaonic Egypt* isimli kitapta şöyle açıklamıştır: "Sahip olduğumuz kanıtlara göre kölelik aslında 18. ve 22. Hanedanlıklar arasındaki dönemde var olmuştur ve bu dönemden önceki ve sonraki zamanlarda sadece çeşitli düzeylerde bir 'esaretten' söz edilebilir."

Buna göre Yusuf'un Tevrat'taki hikâyesi, tüccarlar tarafından gümüş karşılığında Mısır'a köle olarak satıldığı konusunda gerçek bir resim sunuyorsa ve eğer bu ticaret 18. ve 22. Hanedanlıklar arasında bir zaman diliminde gerçekleşmemişse bu hikâye muhtemelen doğru olamaz.

POTİFAR

Bunun gerçek bir isimden çok bir unvan olabileceği konusunda şüphelerim var. Bu isim Firavun'un kızını Yusuf'a eş

olarak verdiği *On* papazı Potifera'nın ismi ile neredeyse aynı. Her iki isme verilen referansların örtüştüğü bir örnek bulunuyor. Yusuf'un yukarıda bahsedilen hikâyesinde "Potifar'ın Firavunun bir görevlisi, baş koruması ve onu satın alan Mısırlı" olduğu söylenir. Benzer olarak Yusuf'un karısından bahsedilen iki bölüm şöyledir:

> On kentinin kâhini Potifera'nın kızı Asenat'ı da ona karı olarak verdi. *Yaratılış 41:45.*

> Kıtlık yılları başlamadan, On Kenti'nin kâhini Potifera'nın kızı Asenat Yusuf'a iki erkek çocuk doğurdu. *Yaratılış* 41:50.

Her iki durumda da ismi üç parçaya ayırmak mümkün: Pharaoh (phar, pherah) Poti ve bir görev (baş koruma, On papazı). Bu konunun daha fazla araştırma gerektiriyor olmasına rağmen, ben isimlerin "Firavun tarafından atanmış baş koruma ve Firavun tarafından atanmış On papazı" olarak yorumlanabileceğini hissediyorum.

Tevrat'ın bir sonraki kitabında da benzer bir referansla karşılaşıyoruz:

> Harun'un oğlu Elazar Putiel'in (Poti-el) kızlarından biriyle evlendi... *Mısır'dan Çıkış 6:25.*

Bu satırlar ismin birleşik halini gösterir ve aynı yaklaşıma göre bu referans "Puti, Tanrı tarafından verilen" olarak ifade edilebilir.

Aynı zamanda, Potifar gerçek bir isim olarak kabul edilirse, bilim insanları bu ismin ayrıca Mısır dilinde p_3 *-di-* p_3*- R* ' (Ra'nın verdiği) anlamına geldiğine dikkat çeker. Bu isimle ilgili üç örneğe Mısır belgelerinde rastlanır. Bunlardan bir tanesi Kahire'de en erken 22. Hanedanlıkta yapılmış bir dikilitaşta bulunmuştur. Diğer ikisi halka açık alandadır ve basitleştirilmiş Mısır yazısıyla yazılmıştır. İlki 21. Hanedanlığa, diğeri

ise MÖ 2. yüzyıla aittir. Potifar gerçek bir isim ise, Donald B.Ç. Redford'un *A Study of the Biblical Story of* Joseph isimli kitabındaki yorumları bununla bağlantılı olabilir. Redford, p_3 ifadesinin varlığına dikkat çekerek, bu tür isimlerin Yuya'nın torunu Akhenaton'un iktidarda olduğu 18. Hanedanlığın son döneminde popüler yazınsal diyalekt olan Son Dönem Mısır Dili'nden önce var olamayacağını belirtmiştir.

Yusuf'un Hapishanesi

Yusuf'un kaldığı hapishanenin Yaratılış'ta altı defa adı geçen özel bir ismi vardı. *Sohar* kelimesinin ne kökeni ne de anlamı bilinmektedir. 1907 yılında yayımlanan *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament* dâhil hiçbir sözlük bu kelimeyi "yuvarlak olmak" anlamına gelen *sahar* kelimesiyle ilişkilendirmemiştir ve bu kelimeyi ev *(bet)* ya da bir güçlendirme sisteminin bir parçası olan yapı olarak kabul etmiştir. Bu yorumun sonucuna göre, Yusuf kralın tutuklularıyla beraber hapsedilmiş ve bir kalede çalışmak zorunda kalmıştır. Hapishane için *bet-hassohar* ifadesi sadece Joseph anlatısında kullanılmıştır ve özel olarak bir Mısır hapishanesini ifade eder. Bu kelimenin muhtemelen Mısır diline ait olduğu düşünülmektedir. Bu durum 18. Hanedanlıktaki Mısır yazıtlarıyla ve belirli vergilerin teslim edilmesini engellemekten suçlu bulunan kişilerin burunlarının kesilerek *ṯ3rw* (Zaru) kalesine gönderilmesi emrini veren dönemin son krallarından Horemheb'in Emirleri* ile mükemmel bir uyum içindedir.

Bunun bir Mısır kelimesi olduğuna inanan A.S. Yahuda, bu konuyu irdelediği *The Language of the Pentateuch in its Re-*

* IV. Amenhotep'ten (Akhenaton) esinlenen dini devrimin ardından, Amarna krallarından sonra gelen Horemheb ülkede istikrarı sağlamak için bir dizi emir ve ferman yayımlamıştır.

lation to Egyptian isimli kitabında bununla ilgili semantiği ele aldıktan sonra* şunları yazmıştır: "*ṯ3r* kelimesi diğer zamanlara göre daha çok Yeni Krallık'ta yolsuzluk yapan yetkililerin ve kötü üne sahip suçluların sevk edildiği Filistin sınırı yakınlarındaki bir kale için kullanılmıştır. İlk defa MÖ 1478 civarında III. Thutmose'un Mısır sınırlarını genişletmek üzere iktidarının 22. yılında gerçekleştirdiği bir sefer için yazılan bir yazıda geçmiştir."

Yahuda açıklamasına şöyle devam eder: "Tüm bunlar *ṯ3r* ifadesinin kullanıldığı her yerde büyük stratejik ve askeri öneme sahip bir kaleden bahsedildiğini göstermektedir. Bu ve kalenin bir ceza kurumu olarak kullanılması, bu kelimenin *sohar* ile benzer olduğunu göstermektedir. Yani Yusuf'un hikâyesini anlatan kişi, aslında kaleden bahsetmektedir. Horemheb Emirleri'nde de *ṯ3r* ifadesinin tıpkı Yusuf'un hikâyesinde olduğu gibi suçlular için bir gözaltı merkezi olduğunu görüyoruz."

Joseph Vergote, Yahuda'nın *sohar* ve *ṯ3r* kelimelerinin filolojik temelde aynı şekilde okunamayacağını gösterebilmiş olsa da, yine de *ṯ3r* kelimesinin Yusuf'un tutulduğu hapishanenin ismi olabileceğini düşünmüştür. Yahuda Yusuf'un hikâyesinin Mısır'daki Hiksos döneminden bile önce yaşandığını düşündüğü için, III. Thutmose'un Suriye'deki savaşlarıyla ilgili Karnak'ta bulunan yazıtlarda ilk defa adı geçen kalenin 12. Hanedanlıkta var olduğunu göstermeye çalışmış-

---

* "Birçok Mısır yazıtında sesli harf ile biten *ṯ3rw* olarak da yazılabilen *ṯ3r* kelimesine rastlıyoruz. Fonetik olarak *ṯ3r* kelimesi sohar ile eşleşmektedir, çünkü Mısır dilinde *ṯ* genelde İbranicede *s* (samekh) ile eşleşmekte, Mısır dilindeki *3* (aleph) ise çoğunlukla İbranicede *h* (he) harfiyle ifade edilmektedir. Bu nedenle *ṯ3r* ifadesinin *shr* olarak yazılması kesinlikle doğrudur."

Bu durum kuşkusuz kafa karıştırıcıdır, ancak farklı diller aynı ses için farklı harflere sahiptir. Örneğin İngilizcede "B" ve "V" harfleri İspanyolcada "B" olarak okunur.

tır. Aynı yerde Sinuhe'nin otobiyografisinde adı geçen ve 12. Hanedanlıktan kalmış eski bir kale olduğu doğrudur, ancak o dönemde adı Pathes of Horus'dur.

Yusuf rüyalarını yorumlayıp Firavun'un hizmetine girdikten sonra hapishaneden çıkarıldı ve vezirliğe atandı. Yaşadığı ve Mısır'da önemli bir kişi haline geldiği bu süreçte olan bazı olayların yine 18. Hanedanlığa işaret ettiğini görüyoruz.

İKİ DİYAR

> Ve Firavun Yusuf'a dedi ki, "Seni tüm Mısır'a yönetici atıyorum. Diyarının başına getiriyorum. *Yaratılış 41:41.*

Mısır'da İbranice *mişrim* kelimesi çoğuldur ve tam olarak "iki Mısır" anlamına gelir. Bu kelime Mısır dilindeki *t3wy* (İki Diyar) kelimesinin uyarlanmış halidir. İki Diyarın Efendisi, Firavunun resmi unvanıdır. Yusuf'un Firavun tarafından sadece "tüm ülkenin" değil "İki Diyardaki tüm ülkenin" başına getirildiğine değinen İbranice kutsal kitap, hem Yukarı hem de Aşağı Mısır'ın Yusuf'a emanet edildiğini vurgulamaktadır.

Yahuda, *The Language of the Pentateuch in its Relation to Egyptian* isimli kitabında şöyle yazar:

> Yusuf'un hikâyesinde, özellikle resmi faaliyetleriyle ilgili bölümlerde *b-kul ard mişrim* (İki Diyarın tüm toprakları üzerinde) ifadesinin sık sık kullanılmış olmasına karşın, bazı yerlerde sadece *b-ard mişrim* (İki Diyar'daki tüm ülkenin üzerinde) ifadesinin kullanılmış olması dikkate değerdir. Bu iki ifadenin rastgele kullanımı kasıtlı gibi görünmemektedir. Bu meselenin önemini doğru bir şekilde değerlendirmek amacıyla, *mişrim* kelimesinin Mısır dilinde bir isim olarak kökeni ve anlamı ile ilgili bazı gözlemlerde bulunmalıyız, çünkü kelimenin kendisi pek de önemsiz değildir.
>
> Kelimenin dikkat çekici özelliklerinden biri ikili yapısıdır. Bu ikili yapının kelimeyi ülkenin Yukarı ve Aşağı Mısır olarak bölünmesiyle açıklanabileceği farz edilir. Bu kuşkusuz doğru bir

yaklaşımdır, ancak ikili yapıya yol açan *msr* kelimesinin anlamı ile ilgili bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bazıları bu kelimeyi Arami dilinde *mişra* (Akad dilinde mişru, "sınır") olarak açıklarken, diğerleri kelimeyi "kale" anlamına gelen İbranice *mşur* kelimesiyle bağdaştırmaktadır. Ancak daha yakından bakıldığında, *mişrim* kelimesinin Mısır dilinde t_3 (diyar) kelimesinin karşılığı olan t_3wy ifadesinin kelime ve gramer açısından uyarlanmış hali olduğu açıktır. Yani Mısırlılar ülkelerine isim olarak verdikleri bu kelimeyi Yukarı ve Aşağı Mısır anlamında kullanmışlardır.

Yine de Carnarvon Tableti ve Kamose Dikilitaşı'nda gördüğümüz üzere Hiksos döneminde Mısır üç bölüme ayrılmıştı: Yukarı ve Orta Mısır Hiksos'un, Yukarı Mısır ise hala Mısır iktidarının kontrolü altındaydı ve Nubia'yı yerli bir hükümdar yönetiyordu. Gardiner, *Egypt of the Pharaohs* kitabında şöyle bir sonuca ulaşmıştır: "Bu büyük yazıtın tamamı, muhtemelen son adıyla Apophis'in Gebelen'deki (Pi-Ḥathor) kısa süreli işgal dışında iktidarını Khmun'un ötesine asla taşımadığını ortaya koymaktadır ve ırkının bir diğer üyesinin de bunu yaptığına dair herhangi bir kanıt yoktur."

Hiksos yöneticileri iktidarlarının hiçbir döneminde *mişrim*'i yani Mısır'ın İki Diyar'ını kontrol etmemişlerdir. Bu durumda eğer Yusuf bu göreve Hiksos iktidarı zamanında atanmış olsaydı, İncil'de anlatıcının belirli koşullarda vurgulamak zorunda kaldığı "İki Diyar'ın tüm toprakları" ifadesi mümkün olmazdı.

ABREK

Onu kendi yardımcısının arabasına bindirdi. Yusuf'un önünde, "Yol açın!" diye bağırdılar. Böylece firavun ona bütün Mısır'ın yönetimini verdi... *Yaratılış 41:43.*

"Yol açın" İbranice *abrek* kelimesinin tercümesidir. Bu kelime Joseph Vergote'ye (*Joseph en Egypte*) göre Mısır dilinde

"itaat etmek" anlamına gelen bir emir kipinden türemiştir ve Yeni Krallık döneminde elçinin izleyicilere eğilmeleri için emir verirken kullandığı, başka dilden aktarılan bir kelime olarak Mısır diline girdiği bilinmektedir.* Bu kelime 18. Hanedanlık öncesinde Mısır sözlüğünde yoktur.

YUSUF'UN ADI

> Firavun Yusuf'un adını Safenat-Paneah koydu. On Kenti'nin kâhini Potifera'nın kızı Asenat'ı da ona karı olarak verdi... *Yaratılış 41: 45.*

Firavun doğal olarak onu vezirliğe getirdiğinde Yusuf'a bir Mısır adı vermiş olmalıydı. Mısırlılar için bir kişinin adı ayrı bir varlık ve o kişinin manevi varlığının bir parçasıydı. Firavun Yusuf'a yeni bir isim vererek ona bir Mısır kimliği de vermişti. İsmin kökeni –Mısır dilinde *s ph ntr iw-f 'nh (Sephnet-pana neh)*– yaklaşık yüz yıldır tartışma konusudur. İbrani bilim insanları bu ismin Yusuf'un İncil'deki rolünü yansıtacak bir yorum aramaktadır (*bkz.* 2. Kitap Bölüm 4).

Bu ismin temel unsurları *s ph* (zaman) ve *iw-f 'nh* (yaşayacak) eki ile *ntr* (tanrı) ifadeleridir. Bu şu anlama gelir: Tanrının zamanı, o yaşayacak. "O" kelimesi her zaman İncil'deki Yusuf'u ifade etse de, ilk defa Kenan'dan Mısır'a gelen bu adamın adını tam olarak bilmenin bir yolu yoktur. Onu Tanrı'ya bağlayan ifade, tek bir heceden oluşan Yhwa (Yahova) olabilir. O dönemde ilahi bir ismin tümünü kullanmak sadece din adamları sınıfına mahsustur. Diğerleri isimlerinde küçültme eki kullanmıştır. *The World of the Old Testament* isimli kitabında Cyrus H. Gordon, Yhwa isminin kısaltılmış Yo, Yeho, Yah ve Yahu ifadelerinin uzun hali olduğunu vurgular. Bu-

---

* *A Study of the Biblical Story of Joseph,* Donald B. Redford. Ayrıca *Egyptian Loan Words and Transcriptions,* T.O. Lambdin.

nun yanı sıra bu ilahi ismin, Yu'nun tanrı El'in (Elohim) oğlu olduğu Suriye'deki Ras Shamra'da bulunan bir taşın üzerinde yer aldığı*, ayrıca Yusuf'un babasının adının bir zamanlar Y/ olduğu ve daha sonra genişletilerek bazen Yakup bazen de İsrail (Yisra-el) olarak kullanıldığı söylenir. Bana öyle geliyor ki Yusuf'a yeni adını verirken Firavun büyük ihtimalle *Yu* hecesinin yerine Yusuf'u Tanrısı ile ilişkilendirmek amacıyla Mısır dilinde 'tanrı' anlamına gelen kelimeyi koymuştur. *El* genelde İsrail isminde olduğu gibi özel isimlerde bir son ek olarak kullanılırken, *Yhwa'daki* Y, Yakup isminde olduğu gibi bir ön ek olarak kullanılır.

"Seph" kelimesinin İbranice bir kökeni yokmuş gibi göründüğü için, bu kelimenin Mısır dillinden türemesi daha olasıdır. *Sp (Sph)* "zaman" anlamına gelen bir Mısır ismidir ve Mısır'daki Eski, Orta ve Yeni Krallıklarda hem erkekler hem de kadınlar için kullanılmıştır. Bununla ilgili örnekler şöyledir: *Sp*, *Sp-wr.t*, *Sp-m-wrdt.t*, *Sp-n.mw-t*, *Sp-nfr*, *Sp-y*, *Sp-s* (*Die Ägyptischne Personennamen*, Hermann Ranke). Bu nedenle İbranilerin atası doğduğunda büyük ihtimalle "Yusuf" adıyla tanınmıyordu, ancak hayatının sonraki aşamasında bu ismi aldı ve kutsal kitap anlatıcıları tarafından da bu isimle anıldı.

Zaphnath-pa-a-neah, Yusuf'un Mısır'daki hayatının herhangi bir dönemine vurgu yapmazken, karısının adı bir başka ipucu sunmaktadır.

Yusuf'un Karısı

Yusuf'un karısının kutsal kitapta geçen adı olan Asenat, Mısır dilinde *ns-nt* kelimesinden türemiştir. Bilim insanları bu kelimenin "tanrıça Neit'e ait" anlamına geldiğini savunur.** Bu tanrıça Neit'in adını içeren tek örnek olsa da, Eski Krallık

---

* *Les Decouvertes des Ras Shamra el l'Ancien Testament*, R.H.R. Dassaud.

** *Das Agyptische Verbum*, K. Sethe.

zamanında diğer tanrı ve tanrıçaları içeren isimler Mısır'da oldukça yaygındı ve Tuya'nın mezarında bulunan kanıtlar ışığında hiyerogliflerde sesli harf olmadığı için ns-nt ifadesi "tanrıça Nut'a ait" olarak da yorumlanabilirdi. Donald B. Redford, *A study of the Biblical Study of Joseph* isimli kitabında Sethe'in yorumunu kabul etmiştir. İsmin İbranice yazılışında, Mısır'daki yazılışından farklı olarak ilk harf *n* yerine *a* idi. Redford bu durumun ismin gelişiminde sonraki bir aşamayı temsil ettiğini düşünmektedir. Bilinen ilk örnek, 20. Hanedanlığa dayanmaktadır. Ancak Joseph Vergote, *Joseph en Egypte* isimli kitabında Sethe'nin bu düşüncesini reddeder ve W. Spiegelberg'in kutsal kitapta geçen Asenat'ın tam olarak Mısır dilindeki karşılığı olan *iw.s-n-t*'yi kullanmayı tercih eder. Aynı şekilde "Neit'e ait" anlamına gelen bu isim de, Aşağı Mısır diyalektinden ve 18. Hanedanlık zamanına dayanan, Yuya'nın torunları olan Amarna krallarının zamanında yazı dilinde kullanılmaya başlayan ve yeni Mısır dili olarak bilinen Mısır dilinin gelişimiyle türemiştir. Yukarıdaki yorumların hangisini kabul edersek edelim, Yusuf'un karısının kutsal kitaptaki adı Hiksos döneminden geliyor olamazdı.

Asenat ile Hiksos dönemi arasındaki farka dair bir diğer nokta da, onun "On kâhininin kızı" olarak tanımlanmasıdır. On (Heliopolis) Mısır'da güneş tanrısı Ra'nın tapınak merkeziydi. Hiksos döneminde ise sadece tek bir Mısır tanrısının, yani Mısırlıların iyi kalpli Osiris'in katili olduğu için nefret ettikleri ancak korktukları için ibadet ettikleri Seth'in onurlandırıldığını biliyoruz. Manetho onların nasıl diğer tanrıların tapınaklarını yerle bir ettiğini anlatmıştır. J.B. Pritchard, *Ancient Near Esatern Texts* isimli kitabında, Hiksosların Mısır'dan sürülmesinden yaklaşık yüz yıl sonra Kraliçe Hatşepsut'un Mısırlıların ibadetine yönelik düşmanlığı hâlâ hatırladığını yazar: "Yıkıntıları yeniden onardım. Paramparça olanları ayağa kaldırdım, çünkü Asyalılar kuzeyde Avaris'in ortasın-

daydı ve aralarında bir işe yaramayanlar da vardı. Yapılmış olanı yok ettiler. Ra olmadan hüküm sürdüler ve ilahi bir güç olmadan hareket ettiler."

Hiksosların Seth'e bağlılığı 19. Hanedanlık sonunda yazılmış Papyrus Sallier I'de (British Museum No. 10185) anlatılmaktadır: "Kral Apophis Seth'i onun efendisi yaptı ve Seth dışında hiçbir tanrıya hizmet etmeyecekti. O, Kral Apophis'in evinin yanında iyi ve sonsuz çalışmaya adanmış bir tapınak inşa etti ve her gün Seth için kurban törenleri düzenlendi." Burada yazanlar Apophis zamanından kalan ve üzerinde "O bunu Avaris'in efendisi olan babası için bir anıt olarak yaptı" yazan bir tabletin bulunmasıyla doğrulanmıştır. *Egypt of Pharaohs* isimli kitabında Alan Gardiner, Avaris'li Seth ile Asyalı bir tanrı arasında ilişki kurmuştur: "Avaris'de Hiksos halkı tapınakta ve diğer yerlerde garip bir hayvan-tanrı olan Seth'e tapıyordu. Ondan daha önce iyi kalpli tanrı Osiris'in düşmanı ve katili olarak bahsediliyordu, ancak Hiksoslular ilk dönemlerden beri deltanın bu uzak köşesinde yapılageldiği üzere bu üzücü durumu göz ardı etmeyi seçmişti. Onların Babil dilinde Sutekh olarak telaffuz edilen Seth'i, karakter olarak aslına göre kesinlikle çok daha Asyalıydı. Üzerindeki kıyafet ve başındaki süslemeler ile kesinlikle Sami olan Ba'al'a çok benziyordu. Peki, Seth'e tapan bir Hiksos hükümdarı, neden yeni arkadaşını ve vezirini Hiksoslar tarafından nefret edilen tanrı Ra'nın papazının kızıyla evlendirdi? Eric Peet, Yusuf'un Mısır'a Hiksos döneminde geldiğini savunmasına rağmen, *Egypt and the Old Testament* isimli kitabında bu evlilik meselesinin karmaşık ve kabul edilebilenin ötesinde olduğunu itiraf etmek zorunda kalmıştır:

Yorumcuların çoğu gibi Yusuf'un Hiksos (Sami) kralı tarafından yüceltilen bir Sami olduğunu ve zulüm döneminin, 18. Hanedanlık krallarının deltayı yeniden fethetmesiyle Hiksosların sürülmesinden sonra başladığını varsayarsak, Hik-

sos kralının sadece Heliopolis'de Ra'ya ibadete izin vermekle kalmadığını ve çok sevdiği Yusuf'u Ra'nın papazının kızıyla evlenmesi için cesaretlendirdiğini de kabul etmemiz gerekir. Mısır'ın bakış açısına göre Hiksosların Mısır'ı işgali konusunda bildiklerimiz, böyle bir şeyi kabul etmemizi zorlaştırır ve bu evliliğin, papaz ve kızının isimleri gibi Hiksos döneminden değil, bir başka hikâyeden geldiği şüphe götürmez bir gerçektir.

HAYALCİ KRAL

Yusuf'u vezir atadığına inandığım IV. Thutmose, daha önce gördüğümüz Sfenks ve kum hikâyesinden de anladığımız üzere Yusuf gibi bir hayalciydi ve bu nedenle rüyaları yorumlayan bir kişiyle duygudaşlık kurması muhtemeldi.*

---

* Yahudi hahamların yazılarının Sfenks'in ön ayakları arasındaki dikilitaşta bulunacak olan hikâye ile tam olarak örtüşen bir başka hikâye sunması ilginçtir. Haggadah'da Sefer ha-Yasher'in Mikkez bölümünde Yusuf Firavunun rüyasını yorumladığı zaman kralın ondan bu yorumun doğru olduğunu anlayabileceği bir işaret göstermesini istediği belirtilir. Yusuf ona çocuk doğurmak üzere olan kraliçenin, bir sonraki Firavun olacak bir erkek çocuk dünyaya getireceğini söyler. Benim görüşüme göre kral olan II. Amenhotep bunu duyunca şaşırır, çünkü normal durumda kendisinin yerine gelecek olan iki yaşında bir oğlu vardır. Ancak Yusuf büyük oğlunun öleceğini ve genç olanın ileride kral olacağını söyler. Olaylar onun söylediği gibi gelişir ve tahta geldikten sonra, Sfenks'te kendi görüntüsünü görmeden önce bile büyük ihtimalle Yusuf'un kehanetinden haberdar olan Thutmose onu vezir yapar.

Yusuf'un bir işaret göstermesinin gerekli olduğu bu olaylar silsilesi, Kuran'da Yusuf'un Firavun2un rüyalarını açıklaması ve hakkındaki hatalı suçlama düşene kadar bırakılmayı reddettiği için daha sonra hapishaneden salıverilmesi arasındaki zaman farkını da açıklayabilir.

Ancak bu hikâyenin anlatıldığı *The Jewish Encyclopedia*, konu kişilere geldiğinde kutsal kitaplardaki karakterlerle ilgili belirsiz bir dünyaya bizi sokar. Çeşitli kaynaklardan yapılan alıntılara göre, Yusuf'un hapishanede geçirdiği süre 1 ila 12 yıl arasında değişmektedir.

Yusuf'un kardeşlerinin mısır almak için kıtlık döneminde Mısır'a yaptıkları ziyaretler, bunların iki yüzyıldan daha erken bir zamanda değil, 18. Hanedanlık döneminde gerçekleştiğine dair başka bir kanıt daha sunar.

Casusluk Suçlaması

Kardeşleri ilk defa ortaya çıktığında ve Yusuf onları tanıdığı zaman, kimliğini gizleyerek onlarla sert bir şekilde konuştu:

> ... Siz casussunuz. Ülkenin zayıf noktalarını öğrenmeye geldiniz. *Yaradılış 42:9.*

Eski Ahit'te casuslar (*meraggelim*) için kullanılan kelimenin büyük bir askeri sefer öncesi gönderilen ve "istihbarat ajanı" olarak adlandırabilecek anlamda kullanıldığı açıktır. *Meraggelim* kelimesinin varlığı, gelecekteki bir istilanın göstergesi olarak görülüyordu. Eğer erkek kardeşler, destekçilerinin büyük bölümü Kenanlılardan oluşan Hiksos hükümdarları döneminde ortaya çıkmış olsaydı, casuslukla suçlanmaları zor olurdu.

Yusuf'un Yemini

Kardeşleri suçlamayı reddettikten sonra, Yusuf küçük kardeşi Benyamin'in Mısır'a getirilmesini istedi ve onlara iki defa yemin etti:

> ... Sizi sınayacağım. Firavunun başına ant içerim. Küçük kardeşiniz de gelmedikçe, buradan ayrılamazsınız. Aranızdan birini gönderin, kardeşinizi getirsin. Geri kalanlarınız gözaltına alınacak. Anlattıklarınız doğru mu, değil mi, sizi sınayacağız. Değilse, firavunun başına ant içerim ki casussunuz. *Yaratılış 42: 15,16.*

Böyle bir yemin 18. Hanedanlık ve Yeni Krallık öncesinde yoktu. Abdul Muhsin Bakir'in kitabı *Slavery in Pharaonic*

Egypt'a göre, 18. Hanedanlık döneminde yeminler ilk başta "Amon ve Hükümdar yaşadığı sürece" iken daha sonra bu "Amon ve Firavun yaşadığı sürece" olarak değiştirilmiştir.

Çevirmen

Hapiste kaldıkları üçüncü günde Yusuf kardeşlerini ziyaret ederek en küçük kardeşlerinin Mısır'a getirilmesi talebini yineledi. Sohbetleri şöyle ilerledi:

> Ruben "Çocuğa zarar vermeyin diye sizi uyarmadım mı?" dedi, "Ama dinlemediniz. İşte şimdi kanının hesabı soruluyor." Yusuf'un konuştuklarını anladığını fark etmediler, çünkü onunla çevirmen aracılığıyla konuşuyorlardı.

Kenan dili Hiksos hükümdarlarının diliydi. Eğer bir Hiksos veziri ile konuşuyor olsalardı bir çevirmenin hizmetine ihtiyaç duymazlardı. Ayrıca onun anlayabileceği konusunda bir şüpheleri olsaydı, bu özel konuşmayı onun yanında yapmazlardı.

Ödeme Yöntemi

Yusuf'un hikâyesinde kardeşler Mısır'da aldıkları tahılın karşılığını parayla ödüyorlar:

> Sonra torbalarına buğday doldurulmasını, paralarının torbalarına geri konulmasını, yol için kendilerine azık verilmesini buyurdu. *Yaratılış 42:25.*

Mısır'da paranın ancak 22. Hanedanlık döneminde I. Sheshonq zamanında (MÖ 950) kullanıma girdiği düşünülür. Öncesinde tahıl almak gibi ticari faaliyetler sadece eşdeğerdeki malların değişimi yoluyla gerçekleşiyordu. Burada olası bir varsayım, Yaratılış kitabını derleyenlerin kendi çağlarında gümüşle ödeme geleneğini ifade etmiş olmalarıdır. Ancak

son yapılan araştırmalar en azından II. Amenhotep döneminde sabit bir ağırlığa ve değere sahip altın, gümüş ve bakır gibi metal parçalarının değişim amacıyla kullanıldığı düşüncesini desteklemektedir.* Bakir de *Slavery in Pharaonic Egypt* isimli kitabında, 18. Hanedanlıktan kalan hukuki bir belgeye göre bir köle için "iki gümüş" verildiğini vurgular. Kutsal kitaptaki Yusuf'un hikâyesinde tahıl satın alma konusunda paranın oynadığı rol, Mısır'da Yeni Krallık döneminde var olan koşullara uygundur.

Çok Kapılı Şehir

Kuran'a göre Yakup, Yusuf'un öz kardeşi Benyamin ile beraber tahıl almak için ikinci defa Mısır'a doğru yola çıkacak oğullarından şehre tek bir kapıdan girmemelerini istedi.

> Sonra da "Ey oğullarım!
> Bir kapıdan girmeyin,
> Ayrı ayrı kapılardan girin..." dedi
> *Sure XII:67*

Bu hikâye Yahudi hadislerinde de bulunmaktadır:

> Şeytanın gözünden korkan erkek kardeşleri, şehre on farklı kapıdan girdi. *Midrash Beresjith Rabbah 89, Tanchumah, Mikkez 3, Sefer Ha-Yasar.*

Bu kardeşlerin ikinci ziyareti olduğu için, Yakup'un önceki ziyaretin ayrıntılarını duyarak şehirle ilgili bir şeyler öğrenmiş olabileceğini düşünmek mantıklı olur. Peki, kardeşler hangi şehri ziyaret etmişti? Doğu deltasındaki Hiksos

---

* "Prices and Wages in Egypy in the Ramesside Period", *Cahiers d'histoire mondial*, No.4, 1954. Ayrıca *Un Document sur la vie chere a Thebes au debut de la XVIII dynastie, Bulletin of the Societe Française d'Egypte*, No. 12, 1953, E. Drioton.

başkenti Avaris mi, yoksa 18. Hanedanlığın Yukarı Nil'deki başkenti Teb mi?

Manetho'nun hikâyesinden Avaris'in güçlü duvarlarla çevrili olduğunu ve yıllar süren bir mücadele sonucunda I. Ahmose tarafından ele geçirildiğini biliyoruz. İsmi eski Mısır'da bir kaleyi ya da büyük bir hisarı işaret eden Avaris, kardeşlerin girmek için kullanacağı on ayrı kapıya sahip olamazdı. Teb ise asla duvarlarla çevrilmemişti ve eski zamanlarda "birçok kapıya sahip şehir" olarak tanınıyordu. Yunan şair Homeros, MÖ 10. yüzyılda şehirden "yüz kapılı şehir" olarak bahsetmiştir. Burada şehrin duvarlarındaki girişlerden değil, tapınaklarındaki ve Saraylarındaki kapılardan söz edilmektedir. Yakup'un oğullarına verdiği tavsiye, ancak Avaris'e değil Teb'e dönüyorlarsa mantıklı olabilir.

ÇOBANLARA YÖNELİK NEFRET

Kutsal kitap anlatıcısı, Mısırlıların İbrani çobanlara nefretle baktığına dair iki olaydan bahseder. İlki Yusuf'un kardeşleri Benyamin'le birlikte geri döndüğünde, Yusuf'un evine yemeğe davet edildikleri zamandır:

> Yusuf'a ayrı, kardeşlerine ayrı, Yusuf'la yemek yiyen Mısırlılara ayrı hizmet edildi. Çünkü Mısırlılar İbranilerle birlikte yemek yemez, bunu iğrenç sayarlardı. Yaratılış 43:32.

İkinci olay İsrail kabilesi Mısır'a yerleşmek için geldiğinde ve Yusuf'un kardeşleri Firavun'u görmeye gittiklerinde yaşanmıştır. Yusuf onları şöyle uyarmıştır:

> Firavun sizi çağırıp da, "Ne iş yaparsınız?" diye sorarsa, "Atalarımız gibi biz de çocukluktan beri hayvancılık yapıyoruz," dersiniz. Öyle deyin ki, sizi Goşen bölgesine yerleştirsin. Çünkü Mısırlılar çobanlardan iğrenir. *Yaratılış 46:33,34.*

Kendisi de çobanların hükümdarı olan bir Hiksoslunun Yusuf'un ailesinden çoban olmaları nedeniyle nefret etmesi düşünülemez. Kanıtlara göre Hiksosların sürülmesinin ardından gelen 18. Hanedanlık döneminde Asyalı çobanlardan özel olarak hoşlanılmıyordu.

Toprak Reformları

Yaratılış Kitabı'nın 47. Bölümü, Yusuf'un gelecekteki 7 yıllık kıtlık dönemiyle ilgili hazırlıkları sonucu tüm Mısır topraklarının nasıl Firavun'un mülkü haline geldiğini anlatmaktadır. Bu dönemi Mısır tarihinin başka bir dönemine bağlamak amacıyla çeşitli başarısız girişimlerde bulunulmuştur. Ben şahsen *Joseph en Egypte* isimli kitabında Yusuf'un tarım politikasıyla ilgili tablonun İbrani anlatıcının yarattığı bir şey olduğunu ve bu durumun belirli bir Firavunun dönemine bağlamaya çalışmanın gereksiz olduğunu düşünen Joseph Vergote'nin görüşlerine katılıyorum. Her durumda Yusuf kıtlık dönemini önceden gördüyse ve bunun için hazırlık yaptıysa, bu konudan bahsedilmesini beklemesi gerekir.

Öte yandan III. Amenhotep, Yuya'nın oğlu Anen'in mezarıyla ilgili bir bölümde ortaya çıkar ve bir hasat festivalinde tahıl ambarında oturur.*

Yakup'un Mumyalanması

Yakup Mısır'da öldükten sonra Yusuf'un kişisel talimatlarıyla mumyalandı:

> Babasının cesedini mumyalamaları için özel hekimlerine buyruk verdi. Hekimler İsrail'i mumyaladılar. Bu iş kırk gün sürdü.

---

* *Topographial Bibliography of Ancient Egyptian Hieroglyphic Texts, Reliefs and Paintings*, Bertha Porter ve Rosalind Moss.

> Mumyalama için bu süre gerekliydi. Mısırlılar İsrail için yetmiş gün yas tuttu. *Yaradılış 50:2,3.*

İlk zamanlardan beri Mısırlılar hayvanların yanı sıra insanların bedenlerini de ölümden sonra korumaya çalışıyordu. Ölüm anında ruhun bedenden ayrıldığına, ancak iyi korunursa bir gün bedenine geri döneceğine inanıyorlardı. Bu inanç nedeniyle Eski Krallığın ilk günlerinden beri mumyalama teknikleri üzerine çalıştılar. Bu pahalı bir işlem olduğu için ilk zamanlarda sadece Kraliyet ailesinin mensupları mumyalanıyordu. Yeni Krallık döneminden ve 18. Hanedanlıktan itibaren asiller ve devlet görevlileri de bu işlemden faydalandı, ancak hanedanlık dönemi sona erinceye kadar sıradan insanlar ölülerini mumyalatamadı.

MÖ 5. yüzyılda Mısır'ı ziyaret eden Yunan tarihçi Herodotos, mumyalama işlemini anlatmıştır ve onun anlattıkları bu işlemin 70 gün sürdüğünü belirten kutsal kitaptaki açıklamalara da uymaktadır. Bu zamanın yaklaşık yarısı –Yaratılış'a göre 40 gün- bedenin dehidratasyonu için gerekliydi.

Mumyalama, baştan beri yeraltının hükümdarı ve ölülerin yargıcı ölü tanrı Osiris'in dirilmesiyle bağlantılı bir inanıştı. Hz. İsa'nın eski Mısır öğretisinin yerini aldığı Roma dönemine kadar Osiris dirilişin sembolü oldu. Ancak o zamanlar bile Mısırlı Kıptilerin (Monofizit Yakup mezhebinin yerli Hıristiyanları) mumyalama uygulamasını tamamen terk etmesine uzun zaman vardı.

Osiris, daha önce gördüğümüz üzere Hiksosların taptığı tek Mısır tanrısı olan erkek kardeşi Seth (Sutekh) tarafından öldürüldü. Seth'in takipçisi Osiris'in mumyalama işlemini nasıl uygulayabilir ve öbür dünyadaki yargılamayı kabul edebilirdi? Arkeolojik kanıtlara göre bir Hiksos hükümdarının ya da yetkilisinin mumyalandığı tek bir örnek olduğuna dair herhangi bir kanıt yoktur. Ayrıca Hiksos hükümdarla-

rına ait Mısır formunda hiçbir mezar ülkede bulunmamıştır. Hiksos döneminden kalma Kutsal Mısır Böcekleri ve Tel el Yahudiyah seramikleri, Tel el Yahudah'ın çatısına yerleştirilen tuğla bir mezarın içinde bulunmuştur.*Ancak bu ve benzer yapıdaki mezarlar genelde şehir içinde inşa edilmiş, birkaç tabutu kapsamış ve büyük ihtimalle aile mezarı olarak kullanılması amaçlanmıştır.

İncil'de Yakup ve ardından da Yusuf'un mumyalanması ile ilgili bölüm, ancak ilk dönemde İsraillilerin hayatına ve deneyimlerine dayalı gerçek bir hikâye olabilir. Bu sonradan eklenmiş bir bölüm olamaz, çünkü Yahudilerin sonraki inançlarına tamamen aykırıdır. Ayrıca mumyalama işleminin Hiksos döneminde uygulanmıyor olmasının yanı sıra, mumyalama işleminin 70 gün sürmesi 18. Hanedanlığa özgü bir durumdur.** Bu da Yakup ve Yusuf'un Hiksos döneminde mumyalanmadığını göstermektedir.

---

* *Hyksos and Israelite Cities,* W.M. Flinders Petrie.

** 'The Tombs of Djehuty and Antef', *Studies in Honour of F.Ll Griffith,* N de G. Davies, *idem The Tomb of Amenemhet,* Alan Gardiner.

10

KAYIP KENTLER

Bir önceki bölümde sunulan kanıtlara ek olarak Hiksos-II. Ramses teorisini destekleyenler, Yusuf'un ailesinin tam olarak nereye yerleştiği konusunda bir paradoksla karşı karşıyadır. Yaradılış kitabındaki hikâyeye göre, çoban oldukları için "mide bulandırıcı" bulunan İsrailliler kendilerini saraydan uzakta ve Mısırlı ev sahiplerine rahatsızlık vermeyecekleri Goşen bölgesinde buldu. Ancak *Mısır'dan Çıkış* kitabına geri döndüğümüzde, onların Firavunun hemen yakınında yaşadıklarını görüyoruz. Musa'nın üç aylık bebekken Firavun tüm İbrani erkek çocuklarının öldürülmesi emri verdiği için çalıların arasında gizlenmesiyle ilgili hikâyenin ardından şu satırları okuyoruz:

> O sırada firavunun kızı yıkanmak için ırmağa indi. Hizmetçileri ırmak kıyısında yürüyorlardı. Sazların arasındaki sepeti görünce, firavunun kızı onu getirmesi için hizmetçisini gönderdi. Sepeti açınca ağlayan çocuğu gördü. Ona acıyarak, "Bu bir İbrani çocuğu" dedi. *Mısır'dan Çıkış* 2: 5, 6.

Aynı yakınlık, Tevrat'ın ikinci kitabının hemen başlarında İbranilerin köleleştirilmesi ile ilgili hikâyede de geçmektedir ve Mısır'dan Çıkış'ta son bulmaktadır:

> Sonra Yusuf hakkında bilgisi olmayan yeni bir kral Mısır'da tahta çıktı. Halkına, "Bakın, İsrailliler sayıca bizden daha çok," dedi, "gelin, onlara karşı aklımızı kullanalım yoksa daha da çoğalırlar; bir savaş çıkarsa düşmanlarımıza katılıp bize karşı savaşır, ülkeyi terk ederler."
>
> Böylece Mısırlılar İsraillilerin başına onları ağır işlere koşacak angaryacılar atadılar. İsrailliler firavun için Pitom ve Ramses adında ambarlı kentler yaptılar. Ama Mısırlılar baskı yaptıkça İsrailliler daha da çoğalarak bölgeye yayıldılar. Mısırlılar korkuya kapılarak İsraillileri amansızca çalıştırdılar. Her türlü tarla işi, harç ve kerpiç yapımı gibi ağır işlerle yaşamı onlara zehir ettiler. Bütün işlerinde onları amansızca kullandılar. *Mısır'dan Çıkış* 1: 9-14.

Bu nedenle durum tahmin edilenin tam aksi yöndeydi. Kendileri de çoban olan Hiksosların köylü Kenanlıları uzak bir bölgeye gönderdikleri; Musa'nın döneminde İsraillileri düşman olarak gördükleri söylenen yöneticilerin ise onlara yürüme mesafesi kadar yakın bir yerde yaşadıkları öne sürülür.

Zulüm dönemini takip eden ve Yusuf'un önceden anlattığı Mısır'dan Çıkış'ın Ramses döneminden itibaren başladığı söylenmektedir:

> İsrailliler kadın ve çocukların dışında altı yüz bin kadar erkekle yaya olarak Ramses'ten Sukkot'a doğru yola çıktılar... *Mısır'dan Çıkış* 12.37.

Goshen'in, Hiksos başkenti Avaris'in ve servetin saklandığı depo şehirlerinin nerede olduğuna dair hiçbir tarihi kanıt bulunmasa da, kutsal kitapta Yusuf'un hikâyesi iki karşı fikri doğurmuştur. Kilise dâhil bazı kesimler bu hikâyeyi kesin olarak olayların gerçek temeli olarak görmüş, bazıları ise efsanelerden oluştuğunu söylemiştir. Buna karşın, parlak genç Fransız bilimci Jean François Champollion'un (1790-1832)

Rosetta Dikilitaşı üzerindeki hiyeroglifleri çözümlemeyi tamamlamasının ardından, geçen yüzyılın başında Mısır uzak geçmişini aydınlığa kavuşturmaya başladığı zaman bu konuya dair yeni bulgular gün yüzüne çıkmıştır. Bir tapınaktan geldiği düşünülen taş, Napoleon Bonaparte öncülüğündeki bir keşif gücü, batı deltasında Nil'in sol yakasında, kuzeyde Rasid'e giden kaleleri onarırken bulundu. Champollion'nun çalışması Avrupalılar arasında eski Mısır'a yönelik büyük ilgi yarattı ve sonunda İsraillilerin Soyu ve Mısır'dan Çıkış hikâyesinin Mısır'da da doğrulanacağına dair bir umuda yol açtı. Bu ayrıca Mısır'ın geçmişinden kalan servete dair uluslararası bir ilgiyi de beraberinde getirdi.

İlk yağmacılardan biri olan tuhaf ve gösterişli İtalyan hidrolik bilimi öğrencisi Giovanni Belzoni, 2 metre uzunluğunda, geniş omuzlu ve inanılmaz güçlü fiziğiyle adeta bir devdi. Sulama için hidrolik makine satmak amacıyla Mısır'a taşınmadan önce Londra'da Sadler Wells Tiyatrosu'nda ve sirklerde güç gerektiren işleri yapmak üzere çalışıyordu. Bu projesi başarısız olduğunda, enerjisini basitçe mezarları soyarak eski eşyaları toplamaya harcamaya başladı. 1817 yılında Mısır'daki Britanya Başkonsolosu Henry Salt, daha sonra Teb'den birçok değerli parça ile birlikte British Museum'da saklanacak olan II. Ramses'in büstünü çıkarması için Belzoni'yi işe aldı. Böylece Karnak'taki kazıya katıldı ve hatta Tutankamon'un ölümünün ardından kısa bir süre Mısır tahtında oturan Aye'nin mezarını keşfetti. Daha sonra Teb'de en ünlüsü II. Ramses 'in babası olan I. Seti'inki olmak üzere toplam 6 mezarı açtı. II. Ramses ise Yahudilere yönelik Zulüm döneminde ismi belirtilmeyen firavun olarak kutsal kitap uzmanları için büyük öneme sahipti.

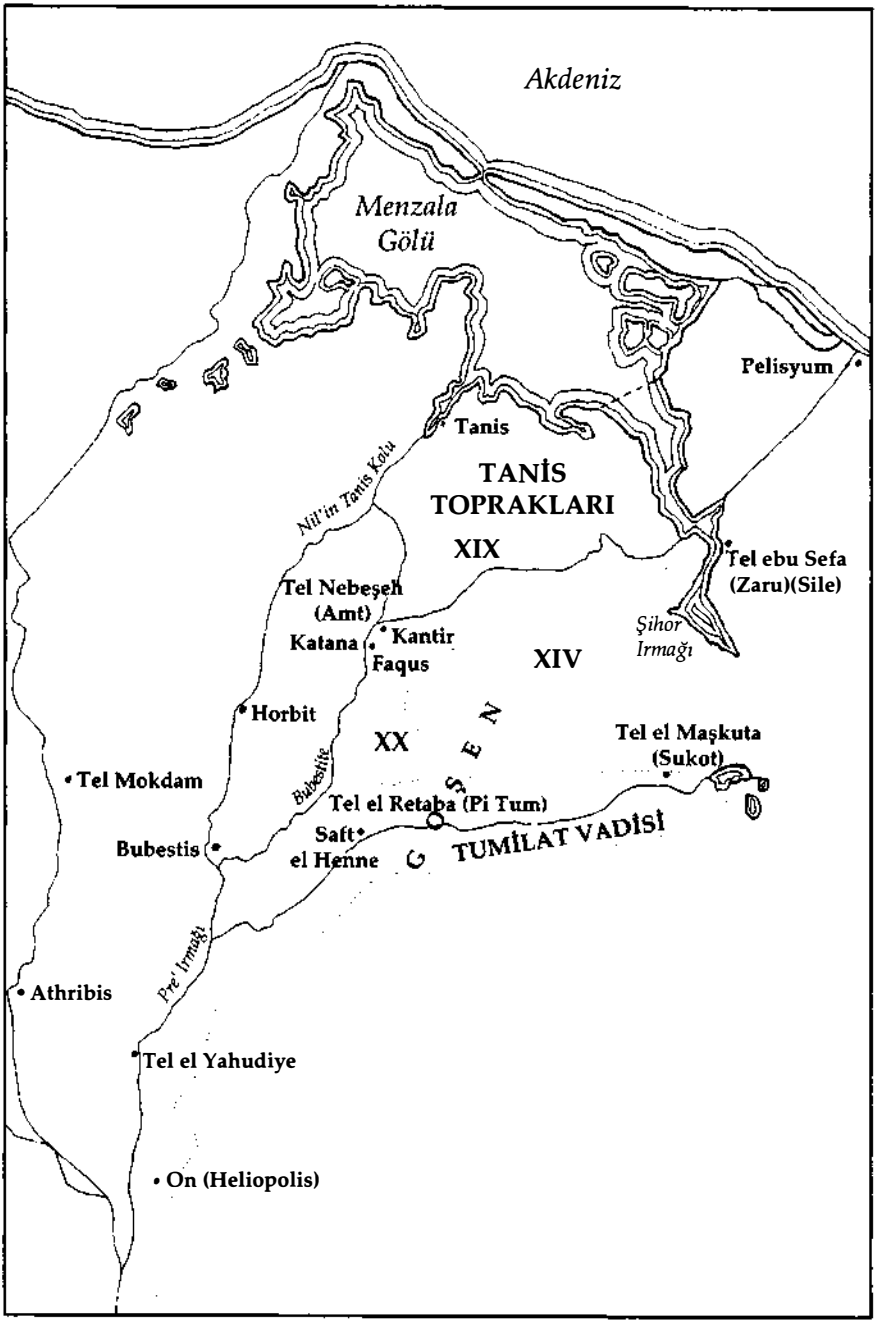
Büyük zarara yol açan beceriksiz Belzoni'yi, bu görev için çok daha iyi bir donanıma sahip olan ve bu alanda Cham-

pollion'dan sonraki en iyi isim olarak kabul edilen Alman arkeolog Karl Lepsius (1810-1884) takip etti. Kendisi 1842-1845 yılları arasında üyeleri arasında birkaç yetenekli teknik uzmanın bulunduğu ve Mısır'a gönderilen en donanımlı ekip olarak tanınan bir Prusya keşif ekibine öncülük etti. Lepsius, güneyde Sudan'daki Hartum'a ve ardından kuzeydoğuda Sina çölüne gitmeden önce Ortadoğu'daki bir Rames dönemi eseri olan Fayyum Labirenti'nde kazı düzenledi. Bu yoğun çabası, ülkesine gönderdiği 15 bin eski Mısır eseri ve alçı eserlerle ölçülebilir. Yine de Mısır bilimi öğrencilerine en değerli hizmeti, muhtemelen üretilen en büyük bilimsel Mısır kitabı olan ve Mısır metinlerini bir araya getirip tercüme ettiği derlemesi *Denkmaler* oldu. Lepsius'un ardından bu defa Fransa'dan bir başka dikkat çekici isim ortaya çıktı. Bu kişi Louvre tarafından 1850 yılında Kıpti yazılarını toplaması için Paris'ten gönderilen Boulogne asılı Françoise Mariette Paşa idi. Mariette Louvre'a asla geri dönmedi ve bunun yerine Kahire'de yeni yaratılan bir görev olan Mısır Eski Eserler Hizmetleri Başkanlığı'nı kabul etti. Mariette Mısır'da 30 yıl yaşadı ve bu sürede güneyse Asvan'dan Akdeniz'e kadar 35 bölgede kazı yaptı. Önemli keşifleri arasında doğu deltasındaki Tanis'te çıkartılan ünlü II. Ramses heykeli ve aynı kralın anıtları bulunmaktadır. Mümkün olduğunca çok anıtı ortaya çıkarma tutkusuna sahip Mariette, sonradan gelen arkeologların büyük eleştirilerine yol açan yöntemler kullandı. Sfenks'in yakınında kazı yaparken düşen kalıntıları dinamitle patlattığı bile söylenir. Kapsamlı çalışmasının sadece büyük anıtlar ve değerli parçalara yönelik araştırmasıyla ilgili küçük bir bölümü yayımlanan Mariette'in, küçük ama tarihi olarak değerli buluşları önemsememek gibi kötü bir huyu vardı. Yine de tarihi açıdan önemli bir isim olmasının dört nedeni vardır: Mısır'da ilk Ulusal Tarihi Eserler Hizmetleri'ni kurmuş olması, 1859

yılında ilk Kahire Müzesi'nin kurulması, tarihi bölgelerin yağmalanmasına son vermesi ve Mısır'daki tarihi eserlerin daha fazla ihraç edilmesine karşı çıkması.

Mısır'ın Yusuf'un hikâyesine ve İsrailliler ile Firavunların diyarı arasındaki ilişkiye dair tarihi bir kanıt sağlayacağı yönündeki umutlar şimdiye kadar gerçeğe dönüşmüş görünüyor. O döneme kadar Mısır sadece kutsal kitapta Yusuf'un hikâyesi ile Mısır'dan Çıkış'taki yerler, cümleler, ifadeler, gelenekler, unvanlar ve özel isimler gibi ayrıntıları doğrulayabilmişti. İsrail ismi sadece bir yerde, 1896'da Teb'de Flinders Petrie tarafından bulunan ve bugün Kahire Müzesi'nde olan Kral Merneptah'ın İsrail Dikilitaşında geçiyordu. Dikilitaş, tahminen kralın iktidardaki beşinci yılına aitti ve onun Libya ile Filistin'deki zaferlerini kutlayan uzun bir şiirin ardından şu sözlerle sona eriyordu: "Kenan tüm şeytanı koşullar tarafından ele geçirildi. Aşkelon esir düştü. Gezer alındı. Yenom ise yok oldu. İsrail yerle bir edildi, ama tohumu değil. Suriye Mısır'ın dul karısı haline getirildi. Tüm topraklar barış içinde."

Britanya 19. yüzyılın son çeyreğinde sonunda sahnede yerini aldı. İsveçli Mısır bilimcisi ve kutsal kitap uzmanı Henri Naville öncülüğündeki ilk Britanya arkeoloji ekibi, 1883 yılının kış mevsimi başlarken, yani Mısır Keşif Fonu (ismi daha sonra Mısır Keşif Topluluğu olarak değişti) Londra'da kurulduktan bir yıl sonra doğu deltasındaki Tel el Maşkuta'da çalışmak üzere Mısır'a ulaştı. Amaç, burada kazı yapmayan ancak gördüklerini kaydeden Lepsius'un ziyaret ettiği bölgenin depo şehirlerden Pitom olduğunu teyit etmekti. Altı ay sonra Naville, Fon'un birinci yıllık toplantısında şu açıklamayı yaptı: "Kahire'den Süveyş'e uzanan İsmailiye Kanalı'nın güneyinde, birkaç Avrupa tarzı evin yıkıntısı bulunuyor. Bu evler artık neredeyse tümüyle terk edilmiş durumda ama sadece birkaç yıl önce yeni büyüyen bir köydü. Fransızlar bura-

DOĞU DELTASI

ya Ramesses adını vermişti, ilk ismi veren kişi de Lepsius'tu. Bu isim, iki tanrının arasında oturan kralı temsil eden büyük monolitten geliyordu ve bu monolit Lepsius 1866'da bölgeyi ziyaret ettiğinde kumun üzerinde görünen tek anıttı. Figürlerden ikisini, yani tanrılar Ra ile Tum'u ilk görüşte tanıdı. Daha sonra da üçüncü figürün II. Ramses olduğunu söyledi. Monolitin bir tapınağın parçası olduğunu düşünerek bu yerin Ramses'in yaşadığı Pa şehri olduğu ve Zulüm döneminde İsrailliler tarafından inşa edilmiş olan kutsal kitaptaki depo şehirleri arasında yer aldığı sonucuna ulaştı. Böylece, lehine birçok argümanın ortaya atıldığı bu teori ... ve (bu bölge) ilk dönemde çalışmanın başlangıç noktası seçildi.

Lepsius'un ziyaretinden birkaç yıl sonra Naville, bir grup Fransız mühendisin nasıl Süveyş Kanalı'nın inşasına katıldığını ve bölgeye yerleştiğini anlatmaya devam etti. Evlerden birinin temelini kazarken ilkiyle aynı olan ve hemen karşısına yerleştirilerek girişin diğer tarafını oluşturan bir başka monolit buldular. Kazıya devam ettikçe insan başlı iki sfenks ve iki tarafı oyulmuş büyük bir granit tablet buldular. Burası bir tapınak alanına benziyordu. Naville gördüklerini şöyle anlattı:

> Öncelikle ilgimi çeken şey, tüm bu anıtların, özellikle de tanrı Harmakhis'in oldukça tanınmış bir formu olan insan başlı sfenksin bulunduğu tapınağın iç bölümünün tanrı Tum Harmakhis'e adanmış olmasıydı. Bu nedenle kazıların, II. Ramses tarafından inşa edilmiş olmasına rağmen şehrin isminin "Ramses'in evi" değil "Tum'un evi", yani Pi Tum ya da Pitom olduğunu göstermesi bekleniyordu.
>
> Burada benim için çözülmesi gereken bir soru bulunuyor: Tel el Maşkuta gerçekte Pitom muydu yoksa Ramses mi? Tum'un oturduğu yeri mi bulmalıydım, yoksa Lepsius'un teorisine göre Ramses'inkini mi? Ortaya çıkarılan bazı taşlara baktığımda, üzerinde bazı hiyerogliflerin bulunduğu bir taşa rastladım. Bu yüzeyi silikleşmiş bir tabletti. Sadece son satırları okunuyordu

ve bir heykelle ilgili kararnameye benziyordu. Dört gün sonra başka bir parça bulundu. Bu ayakta duran ve üst bölümü kırılmış bir adam heykelinin alt parçasıydı. Parçanın arka tarafında bulunan hiyeroglifte adamın unvanları yazılıydı: "Anbarın Şefi, Sukkot'tan Tum'un evinin katibi Hathor, Sukkot'un yaşayan yüce tanrısı Tum'un evinde heykelin bu isimle kalmasını onaylar." Sonrasında kırmızı granitten yapılmış küçük bir başın iki parçası daha bulundu. Kazının devamında, bu defa elleri çapraz olarak dizlerinin üzerinde oturan bir adamın heykelinin iki ayrı parçasını buldular. Bu kişi 20. Hanedanlık Kralı (Şişank'ın halefi II. Osorkon) zamanında çok üst düzey bir unvana sahipti. Unvanları arasında "Pitom'un (Pi Tum) iyi kâtibi" de bulunuyordu.

Naville anılarına şöyle devam eder:

Pitom kentinin tarihine devam etmemize izin verin. Kentin kurucusunun Zulüm döneminin kralı olan II. Ramses olduğuna dair en küçük bir şüphe yok. Anıtların üzerinde onunkinden daha eski bir isim yoktu ve önceki dönemlerde bir hükümdar olduğuna dair bir iz de bulunmuyordu. Ondan önce tanrı Tum için bir tapınak var olmuşsa da, bu duvarla çevrilmiş alanı ve ambarları yaptıran kişi oydu. Tüm bu duvarlar, Mısır'da taş duvar örme sanatının en iyi olduğu döneme aitti. Ben taşlardan birinin üzerinde kralın ismini görme şansına asla sahip olamadım, ancak taşlar Mısır'ın diğer bölgelerinde üzerinde isim yazılı taşlara çok benziyordu. Taşlardan bazılarının hala görülebilen saman ve kamış parçalarından yapıldığını, bazılarının ise saman kullanılmadan sadece Nil çamuru ile yapıldığını eklemem gerekir.

Naville burada bulduğu taşların İsraillilerin Firavun için inşa ettiği iki depo şehri kurarken kullandığı taşlarla aynı türden olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır. İlk başta saman kullandılarsa da daha sonra saman kaynakları tükenmişti.

Angaryacılarla görevliler gidip İsraillilere şöyle dediler: "Firavun diyor ki, 'Artık size saman vermeyeceğim. Gidin, nerede bulursanız oradan kendinize saman alın. Ancak işiniz hiç hafifletilmeyecek.'" *Mısır'dan Çıkış* 5: 10,11.

Naville bu konuya dair şu sonuca ulaşır:

> Bu durum Pitom'un kurucusunun II. Ramses olduğunu kanıtladığı için, görebileceğiniz üzere elimizdeki en olası neden Mısır'dan Çıkış'ın şehirlerinden birini nihayet bulmuş olmamızdır ve İsraillilerin bu kadar çok acı ve üzüntü çekmesine neden olan taşlar bunlardır.

Tell el Maşkuta, her iki tarafı da çöle sınırı bulunan ve Mısır deltasını kanal bölgesindeki Timsah Gölü'ne bağlayan 45 kilometre uzunluğundaki düz bir vadi olan Tumilat Vadisi'ndeydi. O dönemden bu yana görüşleri bazı değişikliklere uğramış olsa da, Naville'in buranın depo kentlerden biri olduğu yönündeki açıklaması İncil uzmanları arasında büyük memnuniyet yarattı. 1918 yılında Alan Gardiner, Tel el Maşkuta'nın tanrı Tum'un kenti olduğunu göstermiş olsa da, burası ana kent değildi. Gardiner, Pitom'un Tel el Maşkuta'nın batısındaki bir başka Tumilat Vadisi kenti olan Tel el Retaba olduğunu söylemiştir. Mısır yazıtlarında *tkw* olarak bilinen Tel el Maşkuta'nın depo kentlerden biri değil, İsraillilerin Mısır'dan Çıkış sırasındaki ilk durak yeri olan İncil'deki Sukkot kenti olduğunu öne süren kişi, Alman filolog Emil Brugsch olmuştur. Tevrat'ı Yunancaya tercüme edenler, Goşen'i de Timulat Vadisi ve özellikle de Tel el Maşkuta'nın eski adı olan Heroonopolis kenti ile ilişkilendirmiştir. Tevrat'ın Yunanca çevirisinde şöyle denir:

> Yakup Goşen yolunu göstermesi için Yahuda'yı önden Yusuf'a gönderdi. *Yaratılış* 46: 28, 29.

Daha yakın dönemde Henri Naville, Goşen isminin eski adının *gsm* (Mısır dilindeki s İbranicede ş olarak, m ise n olarak okunur) olduğunu söylediği Faqus isimli Mısır kentinde bulunacağını göstermiştir. Josephus'un bir zamanlar söylediği sözleri anımsatan *Gsm*, deltada Nil'in doğusundaki Bubes-

tite kolunda yer alıyordu. Burası Tumilat Vadisi bölgesinin de bulunduğu, Arap vilayeti olarak bilinen 20. vilayetin ana kentiydi.

Günümüzde uzmanlar, Goşen'in, doğu deltasında Nil'in Bubestite koluna sınırı olan, yönetim kenti Faqus'un kuzeybatısında, Tel el Retaba'nın (Pithom) güneyinde, Tel el Maşkuta'nın (Sukkot) güneydoğusunda yer aldığı bir bölge olduğu konusunda hemfikirdir. Nehrin bu kolu kuzeyden doğuya, On'dan (Heliopolis) Kantir'e ve oradan da doğuya Sile'den Pelusyum'a doğru akar. Bazı haritalar, nehrin Kantir'den sonraki bölümünün Pelusyum kolu olduğunu gösterir. Ancak İskenderiyeli Ptolemy, MS 150 yılında yazdığı Mısır coğrafyasıyla ilgili kitabında nehrin On'un güneyinden Pelusyum'a uzanan tüm bölümünün Bubestite kolu olarak kabul edildiğini yazmıştır.

Mısır'dan Çıkış'ın başladığı yer olduğuna inanılan Pi-Ramses kentinin yeri ise daha muğlaktır. Uzun yıllardır kentin Hiksos başkenti Avaris ile aynı yerde olduğu kabul edilmektedir çünkü her iki kent de komşuları ve nehirler ile vilayetler gibi coğrafi özellikleri konusunda aynı tanıma sahiptir. Birçok uzman da, Avaris'in ve Pi-Ramses'in Musa'nın Mısırlılara mucizelerini sunduğu söylenen Soan olduğunu belirtir.

> Mısır'da, Soan bölgesinde Tanrı harikalar yapmıştı atalarının önünde. Denizi yarıp geçirmişti onları, bir duvar gibi ayakta tutmuştu suları. *Mezmurlar* 78: 12, 13.

İncil'deki Soan eski Za'ne kenti olarak bilinir. Kent Yunanlar tarafından Tanis, modern dilde ise Nil deltasında Tanit kolunun sonunda yer alan Menzala Gölü'ndeki San el Hagar olarak bilinir. Avaris'in 14. Mısır vilayetinde, buranın ise 19. vilayette yer almasına karşın; Tanis'i Avaris ve Ramses'in

yeri olarak kabul eden tanınmış uzmanlardan biri de Alan Gardiner'dır. Bu coğrafi çelişki, Gardiner'ın ilk başta Tanis'i görmezden gelmesine yol açmıştır ancak sonuç olarak fikrini değiştirmiştir. Bu, kısmen Fransız arkeolog ve bilim insanı Pierre Montet'nin Pi-Ramses tanrılarının aslında Tanis'in tanrıları olduğunu keşfetmesinden kaynaklanmıştır; çünkü yazıtlar, tanrılar ile kralların heykelleri ve dikilitaşlar ile bina parçaları gibi zengin kalıntılar burada bulunmuştur. Tanis'le ilgili iddialar, İncil anlatıcısının kentin inşa edildiği zamana vurgu yapmasıyla daha da güçlenmiştir:

> Negev'den geçip... Hevron'a vardılar. (Hevron Mısır'daki Soan Kenti'nden yedi yıl önce kurulmuştu.) *Çölde Sayım* 13: 22

Ancak Ramses döneminin kalıntılarının doğu deltasının birçok bölgesinde bulunması, bilim insanlarının bazı diğer bölgeleri Pi-Ramses'in gerçek yeri olarak kabul etmesine yol açmıştır. Örneğin Naville, II. Ramses'in muhteşem çini döşemelere sahip sarayının kalıntıları, kralın dev bir heykelinin temeli ve II. Ramses'in isminin yazılı olduğu bir yazıt dâhil birçok keşfin yapıldığı, Nil'in Bubestite kolundaki Faqus'un birkaç kilometre kuzeybatısında yer alan Khata'na Kantir bölgesinin Pi-Ramses'in gerçek yeri olduğunu düşünmüştür. Tanis gibi Kantir de, Pi-Ramses gibi coğrafi zorluklara sahiptir, ancak burası 20. vilayet olan Avaris'ten farklı bir vilayettedir. Buna karşın Naville'in ulaştığı sonuçlar, Alan Gardiner'ın 1961 yılında yazdığı *Egypt of the Pharaohs* kitabında düşüncelerini kısmen değiştirmiştir ve Gardiner, Kantir'in Tanis olabileceğini öne sürmüştür: "Diğer uzmanlar arasında Labib Habachi ibrenin o yöne kaymasına yol açabilecek yazıt ve kanıtlar bulma konusunda oldukça başarılı olmuştur. Bu teoriye göre, Tanis'teki II. Ramses heykelleri, buraya kenti başkent olarak seçen 21. Hanedanlık kralları tarafından

taşınmıştır. Tartışma devam etmektedir ve sonuca bağlandığı düşünülemez."

Benim düşünceme göre ne Tanis ve Kantir ne de geçmişte öne sürülen yerler Mısır'dan Çıkış'ın kenti olan Pi Ramses'in gerçek yeridir. Avaris ve Pi-Ramses ile Yusuf'un hapsedildiği yer olduğu düşünülen Zatu Kalesi, Goşen'in kuzeydoğu sınırındaki Tel Ebu Sefa'daki 14. vilayette bulunmuştur. Burası, geçmişte ve bugün Mısır askerlerinin Sina yarımadasının kuzeyinden Filistin'e girmesi için geçmesi gereken bir köprünün bulunduğu modern Kantara kasabasına yakındır.

Bilim insanları arasında, 18. Hanedanlığın hükümdarı III. Thutmose (c. MÖ 1490-1436) döneminden 19. Hanedanlığın ikinci kralı I. Seti ile halefleri II. Ramses ve III. Ramses dönemine kadar bahsedilen Filistin ve Suriye seferlerinin başlangıç noktası olan Zaru'nun tam olarak nerede olduğu konusunda bir tartışma yoktur. Bu nedenle tek mesele, bu bölgeyi Avaris'le aynı yerde inşa edilmiş olan Pi-Ramses'e bağlayacak bir kanıt bulmaktır.

Manetho'nun Josephus tarafından aktarılan anlatılarında, Avaris'in "Sethroite vilayetinde olduğu ve Nil'in Bubestite kolunun doğusunda yer aldığı" söylenir. Kamose Yazıtları'nda, "senin asma bahçelerinden gelen şarap" ve ağaçların kesilmesi ile ilgili bölümlerle buranın verimli bir bölge olduğu ve kentte çok sayıda gemi için uygun bir liman bulunduğu ifade edilir. Bu bilgiye göre, Abana'nın oğlu Ahmose tarafından Mısırlıların su üzerinden geçerek Avaris'in güneyine ulaştığı ve suyun üzerinde savaşı sürdürdükleri, I. Ahmose'un Avaris'i kuşatmasıyla ilgili hikâyede ayrıntılı olarak anlatılır. Burada, Avaris'in Nil'in doğu koluyla bağlantılı ve gemilerin hareket edebileceği kadar geniş bir gölün ya da göletin kıyısında olduğu açıktır. Daha önce gördüğümüz üzere, burası aynı zamanda Hiksos döneminden itibaren tanrı Seth'e (Sutekh) ibadetin de ana merkeziydi.

Peki, Pi-Ramses hakkında ne biliyoruz? Bu kent ortaya çıktığında çoğunlukla II. Ramses *–pi-Ramses-myr-Amun* (Amon'un çok sevdiği Ramses'in Evi) ile ilişkilendirilir. Deltadaki ve hatta Mısır'ın tamamındaki birçok kent Ramses krallarından biriyle ilişkilendirilse de, Pi-Ramses deltada Ramses krallarının ikametgâhı olarak tanınır ve uzmanlar genelde buranın II. Ramses tarafından kurulduğunu belirtir. Ancak kanıtlar, II. Ramses iktidara geldiğinde şehrin zaten var olduğuna işaret eder. Babası I. Seti'nin Yukarı Mısır'daki Abidos'ta bulunan tapınağında duvarlara yaptırdığı yazılar, II. Ramses'in iktidarının ilk yılında Amon'un bir festivaline katılmak için Teb'e yaptığı ziyareti anlatır (Firavunlar genelde Aşağı Mısır'da bugünkü Kahire'ye yakın olan Memphis'te taç giyerdi). Festival sona erdiğinde Ramses, denize açıldığından ... ve ulu bir yere, yani Amon'un Sevgilisi ve Zaferlerin Efendisi Ramses'in evine doğru ilerlediğinden bahseder. Alan Gardiner (*The Journal of Egyptian Archaeology*, 1918) bu ifadenin o tarihte (II. Ramses döneminin birinci yılı) Pi-Ramses'in kuzeydeki başkent olduğuna dair mükemmel bir kanıt oluşturduğunu ifade eder.

Zaru kalesi ve Ramses'in Evi'nin aynı yerde olduğuna dair kanıt, *Poem of Pentaur* olarak bilinen ve Ramses'in iktidarının beşinci yılında Suriye ve Filistin'de kazandığı zaferlerle ilgili zafer şiirinde yer almaktadır. Şiir şöyle başlar: "5. yıl, yazın ikinci ayı, 9. gün. Hükümdar Zaru kalesini geçti... (sonrasında Kral tasvir edilir)... Şimdi birçok gün geçtiğinde, Hükümdar, Amon'un çok sevdiği Ramses'in kentinde..." Sonrasında Kral'ın kuzeyde Filistin'e seyahati anlatılır.

Bu şiir gerçekleri ortaya koyan tek kanıt değildir. Ramses döneminden kalan Anastasi Papirüsü'nde, Kraliyet Hizmetkârları ordusundaki iki askerin Firavun'un kaldığı yerden (büyük ihtimalle Memphis) yola çıktıklarını ve kralın (II.

Ramses) emri üzerine yanlarında üç dikilitaş getirdiklerini anlattıkları bir mektup bulunmaktadır. Askerler burada "Amon"un Çok Sevdiği Ramses'in Evi'nde gemilere yükleme yapacakları Zaru kalesini yeni geçtiklerini haber vermektedir. Bu noktadan anıtların arzu edilen dinlenme yerlerine götürülmesi gerektiğini belirterek ordudan yeni talimatlar göndermesini isterler. Bir sınır kalesi olan Zaru'nun ve Avaris ile Pi-Ramses'in coğrafi konumu, Anastasi Papirüsü'nde de şu şekilde doğrulanmaktadır: "Her yabancı toprağın ön sınırı, Mısır'ın sonu."

Anastasi Papirüsünde ayrıca Pi-Ramses de tanımlanmaktadır: "Burası uygun bir nokta, bir eşi yok. Teb'e benziyor. Kenti bizzat kuran kişi Ra idi. Yaşamak için elverişli, toprakları bir sürü iyi şeyle dolu. Her gün yeterli olanaklara sahip, arka tarafındaki sular balıklarla dolu, bahçesinde kuşlar var. Çayırlar yemyeşil, bitkiler çok büyük. İşlenmiş tarlalardaki meyveler bal gibi tatlı, tahıl ambarları... göğe kadar uzanıyor, soğanlar ve pırasalar... bahçelerde çiçekler, narlar, elmalar ve zeytinler, bağlardaki incirler, baldan daha fazla olan tatlı Kenkeme şarabı, konutun gölünde kırmızı *wd*-balığı... Horus Suları (Shi-Hur) tuz ve *phr natron* (mumyalamada kullanılan bir kimyasal) verir. Gemileri yola çıkar ve limana geri döner. Her gün fazlasıyla yiyecek bulunur, içinde gezmek bir eğlencedir, arzu edilen her şey vardır. İçindeki en küçük şey bile muhteşemdir."*

Shi Hur Suları, Zaru'nun güneyinde bulunan ve Nil'in Bubestite kolunun sonundaki Pelusyum'a bağlı Ballah Gölü gibi görünmektedir. Teb'den gelen gemiler, Filistin sınırına yakın Zaru iskelesine kadar tüm yolu dolaşıyordu ve eğer ordu birlikleri varsa seferlerine yürüyerek başlamak zorundaydı.

---

* *Zeitschriftfür Agyptische Sprache*, G. Steindorff.

Burası aynı zamanda III. Amenhotep'in beş ayrı Kutsal Mısır Böceği'nde bahsedilen keyif gölü olmalıydı: "11. yıl, birinci mevsimin üçüncü ayı, birinci gün, III. Amenhotep'in ve Yüce Kral'ın Eşi Tiye'nin hükümdarlığı altında, onun kenti Zarukha'da. Uzunluğu 3.700 kübit, genişliği 700 kübit. Hükümdar birinci mevsimin üçüncü ayında, 16. günde gölde şölen yaptı, daha sonra buradan Kraliyet filikası *Aton Gleams* ile denize açıldı." Bu ismi bir kente gönderme yapmak amacıyla sonundaki *kha* olmadan okumaya karar veren kişi, John H. Breasted'dır. Sonuç olarak ulaştığı kelime, kale ile aynı isme sahip olan Zarw (Zaru), *ṯ3r-w** kentidir. Zaru'nun hikâyesine göre burası, 12. Hanedanlıkta Horus'un Yolları ismiyle anıldığı dönemden itibaren bir Mısır sınır kalesi olmuştur. Daha sonra Hiksos kralları tarafından güçlü duvarlarla yeniden inşa edilmiş ve Avaris ismiyle anılmıştır. Hiksosların bölgeden sürülmesinin ardından burası 18'. Hanedanlık kralları tarafından bir sınır kalesi ve hapishane olarak kullanılmıştır ve bu dönemde kent Zaru ismiyle tanınmaya başlamıştır. Yusuf'un İsrailli ailesi Mısır'a geldiğinde, onların Mısır'a girmesini önlemek amacıyla II. Amenhotep, Zaru Kentini kraliçe Tiye ve onun Asyalı çoban akrabalarına vermiştir. Amarna isyanının ardından kral olan Horemheb, kenti yeniden daha sonra 19. Hanedanlığı kuracak -daha sonra I. Ramses ismiyle tanınan- Ramses'in yönetiminde hapishaneye dönüştürmüştür. Bu

* Mısır dilinde "r" sesi için kullanılan işaret, "l" için kullanılan işaretle aynıdır. Bu nedenle kentin ismini Zalw olarak da okuyabiliriz. Alman filolog C. Kuthman, buranın aynı zamanda Kantara yakınlarındaki Tel Ebu Sefa'ya tekabül eden Kıpti kenti Sele ya da Sile olduğunu doğrulamıştır. Tiye'nin kentinin ismi, Romalılar döneminde Sele ya da Zele olarak okunuyordu. III. Amenhotep'in kutsal böceğindeki ismin tamamını Kıpti dönemindeki sesli harflerle birlikte okuduğumuzda, Zelekha ismine ulaşırız. Bu isim İslam geleneklerinde ve Yahudilerin Talmud'unda da bulunmaktadır.

dönemden sonra kent yeniden kurulmuş ve kutsal kitaptaki ismi olan Pi-Ramses'i liderinin isminden almıştır. Kent daha sonra buranın ismine eklemeler yapan 19. Hanedanlığın ilk üç kralının, yani I. Ramses, I. Seti ve II. Ramses'in kuzeydeki ikametgâhı olmuştur.

Bu restorasyonun önemi, Mariette tarafından Tanis'te keşfedilen 400 yıllık bir dikilitaşla muğlak hale gelmiştir. Dikilitaş II. Ramses tarafından uzun süren iktidarının 30'lu yıllarında, tahta çıkmasından bir süre öncesine denk gelen tanrı Seth'in Avaris'deki iktidarının 400. yıldönümü şerefine yaptırılmıştır. İsraillilerin anılarında I. Ramses isminde ısrar ederken güçlü bir nedene dayandıklarına kuşku yoktur, ancak 400 yıllık dikilitaş geleneksel olandan farklı bir şekilde yorumlanmalıdır. Açık olan şudur ki, kutsal kitap anlatıcısı Ramses'ten bahsederken normal uygulamanın dışına çıkmayarak Firavun'un ismini kullanmaktadır. Anlatıcı burada Horemheb'in iktidarda olduğu, kendi ismi de Ramses olan II. Ramses'in büyükbabası ile babası Seti'nin Avaris'in valisi ve veziri olduğu dönemden bahsetmektedir.

Dikilitaşta şunlar yazılıdır: "Yaşa Horus, Güçlü Boğa, Gerçeği Seven (II. Ramses)... Hükümdar, atalarının isminin yazılı olduğu büyük bir granit dikilitaş yapılmasını emretti. Burada ataların atası (Tanrı Seth) ile Ra'nın oğlu Kral Menmaat-Ra'nın isimleri yazılıydı: Ra gibi her zaman var olan Seti Mern-Ptah. Yıl 400, üçüncü mevsimin dördüncü ayı, dördüncü gün, Yukarı ve Aşağı Mısır Kralı: Güçlü Seth, Ra'nın Oğlu. Ra-Harakhti'nin Çok Sevdiği Ombite her zaman yaşayacak. Prens, Kentin Valisi ve Veziri, Kralın Sağında Yelpazeyi Taşıyan, Ordunun Komutanı, Yabancı Ülkelerin İdarecisi, Zaru Kalesi'nin Şefi, Emniyet Müdürü, Kraliyet Kâtibi, Atların Ustası, Mendes'in Yüce Lordu Ram'in şöleninin Yöneticisi, Seth'in Başpapazı, Tüm Tanrıların Peygamberlerinin Koru-

yucusu; Zafer Sahibi Seti, Prensin oğlu (Daha sonra I. Ramses olan Ramses), Kentin Valisi ve Veziri, Ordunun Komutanı, Yabancı Ülkelerin İdarecisi, Zaru Kalesi'nin Şefi, Kraliyet Katibi ve Atların Ustası, Pa-Ramses, zafer sahibi, Evin Hanımının çocuğu..."

I. Ramses, 19. Hanedanlığın kurucusu olarak tahta çıktığında çok yaşlıydı ve yerine oğlu I. Seti geçmeden önce sadece birkaç yıl iktidarda kaldı. Bu nedenle uzun bir süre Avaris'in valiliğini yapmış olmalıdır. II. Ramses de kraliyet prensi olduğu dönemde Avaris'te vali olarak görev yapmıştır ve muhtemelen bu kentte doğmuştur. Tüm göstergelere göre İsraillileri Goşen'deki depo kentleri ve daha önce gördüğümüz üzere II. Ramses'in iktidarının ilk yılında deltadaki konutu olan ve çoktan Pi-I. Ramses ismiyle anılan Zaru'yu yeniden inşa etmeye zorlayan, Ramses'in valileriydi. Ayrıca tıpkı Roma gibi burası da bir günde kurulmuş olamazdı. Sonuç olarak burada bu bölümün en başına geri dönüyoruz...

İsraillilerin ilk başta yerleştikleri doğu deltasındaki Goşen'den başka bir yere taşındıkları yönünde herhangi bir görüş bulunmamaktadır. Varlıklarının Mısırlıları rahatsız etmemesi amacıyla uzak bir bölgeye gönderildiklerine dair tüm hikâye, ülkenin 600 kilometre uzaklıktaki daha iyi bir bölümü olan Teb'in iktidar merkezi olduğu bir ülkeye gelmeleri halinde anlamlı olabilir. Musa'nın doğduğu dönemde Kraliyet merkezine olan yakınlıkları basitçe şöyle açıklanabilir: 18. Hanedanlığın sonraki hükümdarları, başkentlerini Teb dışındaki deltaya taşımıştır. Örneğin Tutankamon hayatının büyük bölümünü Memphis'te geçirmiştir. Ve sonuç olarak daha önce yazdığımız üzere 19. Hanedanlığın ilk üç kralı olan I. Ramses, I. Seti ve III. Ramses, bugün Pi-I. Ramses ismiyle tanınan Zaru kentini kuzeydeki yerleşim yerleri haline getirmişlerdir.

Geriye kalan önemli sorulardan biri şudur: İsraillilerin Mısır'daki misafirliği ne kadar sürmüştür? 400 yıl mı, yoksa 4 nesil mi?

11

GEÇİCİ MİSAFİRLİK

Eski Ahit'te İsraillilerin Mısır'da kaldığı süreyle ilgili çelişkili bilgiler, bilim insanlarının yanlışlıkla Yusuf'un ülkeye geldiği dönemin Hiksos iktidarı zamanı olduğunu kabul etmesine yol açmıştır. Bununla ilgili metinler şöyledir:

> ... Şunu iyi bil ki, soyun yabancı bir ülkede garipler gibi yaşayacak. Dört yüz yıl kölelik edip baskı görecek... Soyunun dördüncü kuşağı buraya geri dönecek. *Yaratılış* 15:13,16.
>
> İsrailliler Mısır'da dört yüz otuz yıl yaşadı. *Mısır'dan Çıkış* 12.40.

İbraniceye geri döndüğümüzde, İbrahim torunlarının yabancı bir ülkede *arba'ʒwt shana* (dört yüzyıl) kalacağı konusunda uyarılmıştır ve Mısır'dan Çıkış bu rakamı doğrulayarak İsrail oğullarının misafirliğinin *shalsheen shana wa arb' mʒwt shana* (30 yıl ve 400 yıl) sürdüğünü belirtir. Öte yandan Yaratılış, *wa dor rabi'i yashwbw hena* (dördüncü jenerasyon buraya dönecek) demiştir. Yüzyıldan uzun süre önce kutsal kitap uzmanı M. M. Kalisch, *Historical and Critical Commentary on the Old Testament* isimli kitabında, bu kuşakların zamanının 120 yıl olarak görüldüğünü söyleyerek çelişkiyi açıklamaya çalışmıştır:

> Yakup'un Mısır'a yerleşmesinden sonraki dördüncü kuşağa, Filistin'e geri dönecekleri vaat edildi. Bu sözlerin açık bir çelişki barındırdığını varsaymazsak, "dört kuşağın" yüzyıldan uzun süren bir döneme denk gelmesi gerekir. Burada *dor* ifadesinin genel bir kural olarak tufanın ardından insanoğluna verilen yaşam süresi olarak anlaşılması dışında alternatif bir düşünce yoktur.

Daha yakın bir dönemde Liverpool Üniversitesi'nden K.A. Kitchen, İbranice *dor* kelimesine farklı bir anlam vermek amacıyla bu yüzyılın başında Suriye'nin kuzeyinde bulunan Ugarit tabletlerinde bir kanıt bulmaya çalışmıştır. Kitchen, *The Ancient Orient and the Old Testament* isimli kitabında şunları yazmıştır:

> İbrahim'e torunlarının Kenan'a "dördüncü kuşakta" tekrar gireceği söylenmiştir. En basit açıklama, dört *dor*'un bugünkü anlamıyla dört "kuşak" değil dört yüzyıl anlamına geldiğidir. Bu sadece uyum kurallarıyla açıklanan bir şey değil, Ugarit ve erken Asur kaynaklarının açıkça kanıtladığı üzere *dor* ya da *daru* kelimeleri sekiz yıl ya da daha uzun süren bir "zaman" ya da "periyot" anlamına gelebilir."*

Bu yaklaşım çeşitli nedenlerden dolayı güvenilmezdir. Örneğin İbranice metinlerde Dr. Kitchen'ın söylediği gibi İbrahim'in torunlarının Kenan'a dördüncü (dor) yeniden gireceği söylenmez. Çeviri şöyledir: "Ve dördüncü (*dor*) buraya dönecekler." Bu nedenle fiilin öznesi 'dördüncü dor'dur. Bu durumda *dor* ancak 'kuşak' anlamına gelebilir. Bu Dr. Kitchen'ın atıfta bulunduğu Ugarit metinlerinde de doğrulanmıştır.** *Dor* ifadesinin yüzyıl anlamında kullanıldığı bu metin-

---

* Kitchen'a göre Mısır'dan Çıkış'ta bahsedilen fazladan 30 yıl bu teoriye aykırı düşmez: "Dört yüzyıl yuvarlak bir rakamdır, dört yüz 30 yıl ise geçmişe bakıldığında daha kesin bir rakamdır."

** *Ugaritic Manual, III*, Cyrus H. Gordon.

lerde ya da İbrani ve Asur metinlerinde bununla ilgili tek bir örnek yoktur. Ancak Dr. Kitchen'ın da ısrar ettiği üzere *dor* ifadesi burada 80 yıllık ya da daha uzun süreli bir dönemi işaret ediyorsa, bu süre ne kadar daha uzundur? Bu süre belirsiz ve sınırsız bir uzunlukta olabilir mi? Böylece dört yüzyıl sadece tek bir zaman döngüsü sayılabilir mi? Öte yandan Dr. Kitchen'ın teorisine basit bir açıklamayla karşı çıkılmaktadır. Buna göre, *dor* kelimesi bir zaman döngüsü anlamında kullanıldığında "dönemeç" anlamı içerir. Bu durumda tek bir dönemecin uzunluğu en başta belirlenmelidir. Yaratılış'ta durum böyle değildir.

İncil'deki *dor* kelimesinin "bir kuşak" anlamına geldiğini doğrulayan şey, Tevrat'ta sadece Mısır'a Geliş ve Mısır'dan Çıkış arasındaki dört kuşaktan bahsedilmiş olmasıdır. Mısır'a giden Yakup ile torunlarının listesinde şu isimler vardır:

> Levi'nin oğulları: Gerşon, Kehat, Merari. *Yaratılış* 46:11.

Mısır'a vardığında Levi'nin bir kızı vardı:

> Amram'ın karısı Mısır'da doğan, Levi soyundan gelme Yokevet'ti... *Çölde Sayım* 26:59.

Yokevet'in Levi'nin kızı olduğu, Yaratılış Kitabı'nda da doğrulanmaktadır:

> Kehat'ın oğulları: Amram, Yishar, Hevron, Uzziel... Amram halası Yokevet'le evlendi. Yokevet ona Harun'la Musa'yı doğurdu... *Mısır'dan Çıkış* 6:18,20.

Bu soyağacı muhtemelen 430 yıla tekabül edemez. Hatta Tevrat'taki soyağacı, İsrail'in misafirliğinin 430 yıl sürdüğü görüşüyle tümüyle çelişir. Örneğin Musa'nın kuzenlerinden ikisi, Uzziel'ın oğlu Elisafan ile İzhar'ın oğlu Korah, Mısır'dan Çıkış hikâyesinde ortaya çıkar:

> Kehat boylarına bağlı ailelerin önderi Uzziel oğlu Elisafan'dı. *Çölde Sayım* 3:30.
>
> Levi oğlu Kehat oğlu Yishar oğlu Korah, ... tanınmış 250 İsrailli önderle birlikte Musa'ya başkaldırdı. *Çölde Sayım* 16: 1, 2.

Örneğin Yusuf'un Manaşşe'den olan torunu Makir'in de sadece Mısır'dan Çıkış sürecinde değil Yeşu Kenan'ı fethettiğinde de hayatta olduğu söylenir:

> Böylece Musa Gilat'ı Manaşşe oğlu Makir'in soyundan gelenlere verdi; onlar da oraya yerleştiler. *Çölde Sayım* 32:40.

Musa Yusuf'un abisi Levi'nin torunu olduğu için, Yusuf'un Musa doğduğu dönemde hayatta olma olasılığı bile vardır.

Burada skolastik tartışmalardan bağımsız olarak, Yakın Doğu ve Ortadoğu'ya aşina olan herhangi biri de İsraillilerin Mısır'daki misafirliğinin süresinin dört yüzyıl değil dört kuşak sürdüğünü düşünmeyi tercih eder. Örneğin bugün bile büyük büyük büyük babalarını anlatabilen ama kendi doğum tarihlerini bilmeyen Bedeviler bulmak mümkündür.

Cyrus H. Gordon, Ugarit metinlerini çeviren Amerikalı ve Mısırlı kutsal kitap uzmanları, H.H. Rowley ve Bowman gibi isimler, Yakup'un Mısır'a gelişi ve Musa'nın doğumu arasında geçen sürenin uzunluğunu anlamak için soyağacı kayıtlarını kullanmış ve İncil'de Mısır'daki zulüm döneminin 430 yıla ulaşacak kadar sürmediğini kaydetmiştir. Yaratılış kitabının sonunda Yusuf'un ölümünün hemen sonrasında "Yusuf'u tanımayan kralın" hikâyesinden bahsedilmektedir ve Mısır'dan Çıkış'ın başında da Musa'nın doğumu anlatılır. O halde MÖ beşinci ve üçüncü yüzyıllar arasında bir dönemde çalışan kutsal kitap editörü, nasıl 430 sayısına ulaşmıştır?

Bana öyle geliyor ki, bu durum editörün yaptığı üç ayrı matematiksel hesaplamanın bir sonucudur. İlk olarak, yar-

dım isteyeceği kimse olmadığından dört kuşağın Eski Ahit'te verilen yaşlarını toplamıştır.

Levi 137 (*Mısır'dan Çıkış* 6:16)
Kehat 133 (*Mısır'dan Çıkış* 6:18)
Amram 137 (*Mısır'dan Çıkış* 6:20)
Musa 120 (*Tesniye* 34:7)

Bu 327 rakamına ulaşmasına yol açmıştır. Daha sonra da Levi'nin Mısır'a Geliş dönemindeki yaşını (tahmini olarak 57) ve Musa'nın Mısır'dan Çıkış sonrası yaşadığı 40 yılı eklemiştir. Levi ve Musa'nın Mısır'ın dışında yaşadığı bu süre, toplam 97 yıldır. Bunu ilk rakamdan çıkardığında 430 rakamına ulaşmıştır.

Bana göre kanıtların açıkça ortaya koyduğu üzere eğer İsraillilerin Mısır'daki misafirliği sadece dört kuşak yani yaklaşık 100 yıl sürdüyse, Mısır'dan Çıkış'ın yüzyıl öncesindeki 19. Hanedanlığın başına geri döndüğümüzde (MÖ 1306), Yuya'yı vezir olarak atayan IV. Tuthmose (MÖ 1413-1405) dönemine ulaşırız. Olayların gelişimiyle ilgili olarak ne düşündüğümü özetlemek gerekirse...

Avram ve Saray, Mısır'a ilk yolculuklarına Hiksos iktidarının sona ermesinin üzerinden 100 yılı aşkın süre geçtikten sonra 18. Hanedanlığın altıncı kralı III. Tuthmose (MÖ 1490-1436) tahttayken başladı. Saray ile evlenen ve çift Kenan'a döndükten sonra doğan İshak'ın babası olan kişi de oydu. İshak'ın ikiz olan oğullarından büyük olanı Esav, doğum hakkı olan Mısır prensliği unvanını küçük kardeşi Yakup'a çok ucuza sattı. Bu unvan Yakup'tan oğlu Yusuf'a geçti. İbrahim'e torunlarıyla ilgili verilen söz esnasında bahsedilen, Mısır'a köle olarak satıldıktan ve kralın rüyalarını başarıyla yorumladıktan sonra Yusuf'u veziri yapan kişi, Teb'de yaşayan, Nil'den Fırat'a tüm o bölgeye hükmeden 18. Hanedanlığın sekizinci

kralı IV. Tuthmose'tu (MÖ 1413-1405). Kral, Yusuf'un ailesini Mısır'a davet etti ve doğu deltasında, merkezden uzakta ve Alan Gardiner'ın ortaya koyduğu üzere daha barışçıl ve verimli topraklar bulmaktan mutluluk duyan Filistinlilerin sızdığı bir sınır bölgesi olan Goşen'i onlara verdi. Yusuf ve karısı bir sonraki Firavun olan III. Amenhotep'e hizmet etmeye devam etti. III. Amenhotep, Mısır geleneklerine aykırı olarak kız kardeşiyle evli olmasına rağmen onun yerine Yusuf'un kızı Tiye ile evlenerek onu kraliçe yaptı. Ayrıca ona eskiden Hiksos kenti Avaris'in bulunduğu Zaru'daki kaleyi verdi. Bu bölgede bulunan Goşen, Tiye'nin İsrailli atalarının yaşamasına izin verilen yerdi. Tiye'nin üç torunu –IV. Amenhotep (Akhenaton), Smenkare ve Tutankamon– tahta geçtikten sonra onları Yusuf'un kendi oğlu Aye izlemiştir. Daha sonra 18. Hanedanlığın son hükümdarı olan (Yusuf'u tanımayan kral) Horemheb kral olmuştur. İsraillilere cephe alan, onları Goşen bölgesinde Ramses ve oğlu Seti'nin vali olduğu depo kentleri Pithom ve Pi-Ramses'te ağır işler yapmaya zorlayan, Zaru'yu bir kale hapishanesi olarak restore eden ve dört İsrail kuşağının son döneminde Mısır'dan Çıkış'ın önünü açan kral, Horemheb'dir. Ben, Mısır'dan Çıkış'ın tam olarak daha sonra yaşanan kısa süreli I. Ramses döneminde meydana geldiğine inanıyorum.

Benim bu kronolojiyle ilgili görüşüm, Mısır'dan Çıkış dönemindeki kralın tahtta kaldığı süre konusunda kutsal kitap ve tarihi kanıtlar arasındaki uyum tarafından da desteklenmektedir. Zalim kralın ölümü şöyle anlatılır:

> Aradan yıllar geçti, bu arada Mısır Kralı öldü. İsrailliler hâlâ kölelik altında inliyordu... *Mısır'dan Çıkış* 2:23.

> RAB Midyan'da Musa'ya, "Mısır'a dön, çünkü canını almak isteyenlerin hepsi öldü," demişti. *Mısır'dan Çıkış* 4:19.

Daha sonra Musa, İsraillileri Mısır'dan çıkarma görevini yerine getirmek için harekete geçmiştir:

> Gel, halkım İsrail'i Mısır'dan çıkarmak için seni Firavuna göndereyim. *Mısır'dan Çıkış* 3:10.

Burada bahsedilen Firavun, zalim kralın ölümünden sonra onun yerine geçen kişi olmalıdır. Horemheb'in zalim kral olduğunu kabul edersek, yeni kral ancak I. Ramses olabilir. Musa'nın tanıştığı kral odur:

> ... Musa'yla Harun Firavuna gidip şöyle dediler: "İsrail'in Tanrısı RAB diyor ki: 'Halkımı bırak gitsin, çölde bana bayram yapsın...'" *Mısır'dan Çıkış* 5:1.

İncil'e göre, "Firavunla konuştuklarında Musa seksen, Harun seksen üç yaşındaydı." (*Mısır'dan Çıkış* 7:7) Yeni kralın İsraillilerin gitmesine izin vermemesinin ardından doğanın yol açtığı bir dizi felaket dört mevsim sürmüş olmalıdır. Daha sonra Firavun gitmelerine izin vermiş, böylece I. Ramses'in memleketi olan Rameses'ten (*Mısır'dan Çıkış* 132:37) yolculuk başlamıştır. Onları takip eden Firavun, sonunda denizde boğulmuştur. (*Mısır'dan Çıkış* 14:28)

Kutsal kitaptaki hikâyenin doğruluğunu kabul edersek, kralın tahttaki ikinci yılını tamamlamadan önce ölmüş olması gerekir. Tarihsel kanıtlara göre, bunun I. Ramses için geçerli olduğunu biliyoruz.

12

TIPATIP AYNISI

Kutsal kitaptaki Yusuf ile tarihteki Yuya aynı kişiyse, onları aynı kronolojiye yerleştirmek mümkün olmalıdır. Bir önceki bölümde var olan kanıtlara göre Yuya'nın MÖ 1453/2 ile 1439/38 arasında bir zamanda doğmuş ve 1393/2 ile MÖ 1379/78 arasında bir zamanda ölmüş olması gerekiyor. Bir kural olarak kutsal kitaptaki kişileri ve yaşları doğrulayıcı bir kanıt olmadan kabul etmediğimiz için, İncil'de bahsedildiği gibi Yusuf'un 30 yaşında vezirliğe atanmış olması; Mısır'a satıldığı, Potifar için bir süre çalıştığı ve hapishanede birkaç yıl kaldığı düşünüldüğünde mantıklıdır. Bu yaşın doğru olduğunu ve IV. Tuthmose'un (MÖ 1413-1405) onu vezir olarak atayan Firavun olduğunu kabul edersek, MÖ 1443-1415 arasında bir dönemde doğduğu sonucuna ulaşırız.

Buna göre tahta geldiği dönemde çoktan evli bir yetişkin olan ve rahiplik görevi bulunan III. Tuthmose'un İshak'ın babası olduğu en erken zaman ile Yusuf'un doğumu arasında 46-54 yıllık bir dönem olmalıdır. Bu süreçte İshak'ın büyüyüp Esav ve Yakup'un babası olması, Yakup'un da Yusuf doğmadan önce üç ayrı kadından 10 oğul ve bir kız çocuğu sahibi olması için bir zaman geçmesi gerekir. Bu süre, insanların erken yaşta evlenip çocuk sahibi olduğu bir çağda mümkündür. Ör-

neğin 18. Hanedanlığın 14 Firavununda ilki olan Ahmose MÖ 1575'de tahta gelirken sonuncusu olan Horemheb MÖ 1335'te tahta oturmuştur. Aradaki süre toplamda 240 yıldır. Damadı III. Tuthmose ile aynı zamanda hükümdarlık yapan Hatşepsut ve Akhenaton ile aynı dönemde hükümdar olan Smenkare'yi saymazsak, ortaya çıkan ortalama süre sadece 20 yıldır. Ayrıca İshak'ın çok genç bir yaşta, muhtemelen 14 yaşındayken evlendiğine dair kanıtlar vardır. Tanrı'nın meleği İbrahim'in oğlunu kurban etmesini engellediğinde o daha küçük bir çocuktur ("Çocuğa dokunma" –*Yaratılış* 22:12). Sarah'ın ölümüne yol açanın, kocasının niyetiyle ilgili duyduğu korku mu, yoksa gerçeği öğrenmenin getirdiği mutluluk mu olduğu konusunda çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Ancak İshak'ın Rebeka ile evliliği konusunda şu söylenir: "İshak Rebeka'yı annesi Sara'nın yaşamış olduğu çadıra götürüp onunla evlendi. Böylece Rebeka İshak'ın karısı oldu. İshak onu sevdi. Annesinin ölümünden sonra onunla avunç buldu." (*Yaratılış* 24:67).*

Yusuf ile Yuya'nın hayatlarını aralarındaki benzerliklerin dikkat çekici sayısına şaşırmadan incelemek imkânsızdır.

İSİMLERİ

Mezarı bulunmadan önce Yuya ile ilgili bilinen tek referans, III. Amenhotep'in Yuya'nın kızı Tiye ile evliliği için yaptırdığı Kutsal Mısır Böceği'dir. Görünen o ki Kral, ülkesinin geleneklerine aykırı olarak kraliçesi yaptığı karısının ismini herkesin bilmesini istemiştir. Yabancı prenslere gönderilen metinlerde şunlar yazılıdır: "...Yüce Kral'ın Eşi Tiye, Babasının adı Yuya,

---

* Yaratılış karakteristik olarak İshak'ın evlendiği zaman 40 yaşında olduğunu söyler ancak ne onun üzüntüsü ne de annesinin çadırı mantıken 24 yıl sürmüş olabilir.

annesinin adı Tuya..." Bu şekilde Tiye'nin ailesinin kim olduğu ortaya çıkmıştır. Öncesinde onun Mitanni'den kralla evlenmek üzere Mısır'a gönderilen bir Mezopotamya prensesi olduğu düşünülmektedir.

Yuya'nın ismini mezarındaki eşyaların üzerine yazan yazıcılar ve sanatçılar tarafından sadece dört harf kullanılmıştır:

 alef fonetik olarak A

 alef ya da *yodh* fonetik olarak A ya da Y

 yodh fonetik olarak Y

 waw fonetik olarak W

Fonetik değeri olmayan ve sadece anlamı anlamamıza yardım eden belirtme sıfatı olarak bir beşinci işaret daha bulunmaktadır. Bu belirli örnekte önceki isimler bir erkeğin ismi olarak okunur. Sadece dört işaret kullanılmış olmasına karşın, sonuç Yuya'nın isminin söylenişinde belirgin farklılıklara yol açar. Sonuç olarak yedi ayrı söyleme biçimi ortaya çıkar.

1. Ya-a: Kızak şeklindeki kapağın üzerinde (Kahire Müzesi Kataloğu No. 51001), mumya şeklindeki lahit (51002), gümüş yaprakla kaplı mumya şeklindeki ahşap tabut (51003) ve altın yaprakla kaplı mumya şeklindeki ikinci tabut (51004).
2. Ya: Tabut No 51004 üzerindeki versiyon.
3. Yuya'nın mumyası etrafındaki şeritler (51010) ve üç uşabti kutu (51041, 51043 ve 51044) üzerinde.
4. Yu-Ya: Yuya'nın kanopik kutusu (51012), sekiz uşabti (51025 ve 51028-51034), bir uşabti kutu (51041), diğer iki kutu (51115 ve 51116), bir asa (51132) ve bir kamçı (51133) üzerinde.

5. Ya-Yi: Üç uşabti (51024, 51026 ve 51027) üzerinde.
6. Yu: Bir uşabti kutusu (51053) üzerinde.
7. Yu-Yu: Bir uşbati kutu (51053) ile isminin her zaman Yu-Yu olarak hecelendiği *Ölüler Kitabı*'nın yazılı olduğu papirüs üzerinde.
8. Ya-Ya. Bir tabut (51054) üzerinde.
9. Yi-Ay: İki set halindeki dörder vazo (51102 ve 51103) üzerinde.
10. Yi-a: Kireçtaşından bir insan yüzlü kuş (51176) üzerinde
11. Yu-y: Bir başka kanopik kutu (51012) üzerinde.

İsim iki durum hariç her yerde iki heceyle yazılmıştır: Bir uşabti kutusunun üzerinde Yu (içeride aynı hecenin Yu-Yu olarak tekrar edilmesine rağmen), tabutun üzerinde ise Ya olarak. Her hece "Y" harfiyle başlar ve bu ünsüz harf olarak okunmalıdır, çünkü Mısır dilinde heceler ünlü harfle başlayamaz.

Yusuf'un kutsal kitaptaki ismi ile Yuya'nın ismi arasındaki ilişkiye dair iki önemli nokta vardır. İlk olarak Yusuf'un kutsal kitaptaki ismi Yuya'nınki gibi birleşik isimdir (Yu-seph). Mısır dilindeki ve İbranicedeki "Y", İngilizcede "J" olmuştur ve her iki dilde de "o" ve "u" aynı işaretle yazılır. Onu Tanrısı *Yhwa*'ya (Yahova) bağlayan ilk hece, Yuya'nın ismindeki ilk heceyle aynıdır. İkinci olarak, hecelemedeki çeşitlilik, Yuya'nın yabancı bir isim olduğunu ve yazıcıların bu ismi hiyeroglifle yazmakta zorlandığını gösterir.

Mısır kanına sahip olmasına ve uzun yıllar Mısır'da yaşamasına rağmen Yusuf aslında bir yabancıydı. Ayrıca Amenhotep'in kayınpederi olan Yuya'nın da bir yabancı olabileceğine dair bir düşünce vardır. Yuya'nın mezarı keşfedildiğinde bu teoriyi destekleyecek bir kanıt olup olmadığı büyük merak konusu olmuştu. Kazıyı yöneten Britanyalı arkeolog James Quibell, şu görüşe sahipti: "Bunu destekleyen tek ka-

nıt ismin çok farklı şekilde yazılmış olmasıdır. Bunun nadir görülen bir isim olduğu ve hiyeroglifle yazmanın zor olduğu düşünülebilir. Bunun yabancı bir isim olması da olasıdır." Gaston Maspero da aynı konuyla ilgili şu yorumu yapmıştır: "Onun ismi çeşitli şekillerde heceleniyordu. Hepsi birbirinden farklıydı ve tümü aynı anıt üzerinde yer almıyordu. Öyle görünüyor ki her sanatçı ve yazıcı yarattıkları objeler üzerine ismin kendi kabul ettikleri halini yazıyordu."

Peki, yazıcılar aslında hangi ismi yazmaya çalışıyordu? Mısır isimleri genelde Re-mos, Ptah-hopep, Tutankh-Amun gibi ilgili kişinin bağlı olduğu tanrıları işaret ediyordu. Kanıtlara göre Mısır'da geçirdiği yıllara ve üst rütbede görev yapmasına rağmen Yusuf Mısır dininin ibadetlerinden uzaktı. Uzmanların çoğu, 18. Hanedanlık döneminde tanrı Aton'un isminin aniden ortaya çıkmış olmasının Yuya ile bağlantılı olduğunu düşünür. Ancak bu tanrıya ibadeti daha sonra tek tanrılı bir inanca dönüştüren kişi, Yuya'nın torunu Akhenaton olmuştur. 18. Hanedenlıkta Aton'dan ilk defa Yusuf'u vezirlik görevine atayan IV. Tuthmose döneminde yazılan bir Kutsal Mısır Böceği üzerinde bahsedilmiştir. Oğlu II. Amenhotep de Nubia'da Aton için bir tapınak inşa ettirmiştir. Onun Kraliçe Tiye'nin keyif havuzunda kullandığı filikanın adı da *Aton Gleams*'dir. Bu nedenle Yusuf öldüğünde Mısırlıların onun herhangi bir Mısır tanrısının korumasını kabul etmeyeceğinin farkında olması, mantıklı bir önermedir. O sadece kendi tanrısı olan Yhwh (Yehova) ya da Yhwa (sondaki h İbranicede a olarak okunur) korumasını kabul etmiştir ve yazıcıların Mısır geleneklerine göre yazmak istediği, Tanrısının isminin ilk bölümüdür. Yuya'nın mezarında görevli yazıcılar ve sanatçılarla ilgili bir diğer kafa karışıklığı da, onun atalarının isimlerinden kaynaklanmış olabilir. Yusuf'un babası Yakup'un da Mısır'da öldüğü ve burada mumyalandığı

söylenir. Bu nedenle ismi Mısırlılar arasında biliniyor olmalıdır, ancak yine ilahi isme göre bu isim de Ya olarak telaffuz edilmiştir. Kutsal bir isim olmasına dayanılarak Yi olarak okunmuştur. Bu farklılıklara göre Mısırlı yazıcılar Yhwa'nın üç halini de kullanmışlardır. Bunlardan en yaygın olanı Yuya, tam haline en yakın olanı da Yi-w'dir.

Genel olarak eski Mısır dili bu konuda Semitik dillerle aynıdır, yani sesli harfler kullanılmaz. Yazıcıya doğru sesli harfleri nasıl okuyacağı öğretilir. Yine de bazı sessiz harfler uzun ünlüler gibi kullanılır. Yuya'nın ismi için uzun sesli harfler her durumda kullanılmıştır çünkü kimsenin yabancı isimlerin doğru şekilde nasıl okunacağını bilmesi beklenmemiştir. Bugünlerde Yuya ismin doğru yazılışı olarak kabul edilir, ancak uzun sesli harfler nedeniyle yanılgıya düşen Gaston Maspero ve onu izleyen erken dönem Mısır bilimcileri, bu ismi Iouiya olarak okumuştur. Bu durum ile MS 150 ve 450 yılları arasındaki erken dönem Hıristiyan yazarların ilahi ismi Yaouai olarak yazmış olması ve Hellenistik formda ismin Yunan harfleriyle Ieoa olarak yazılması arasındaki benzerlik ilginçtir.*

YUYA'NIN KÖKENİ

Yuya'nın mumyasını 1905'te inceleyen Britanyalı anatomi uzmanı Grafton Elliot Smith, raporunun** bir bölümünü onun yabancı olma olasılığına ayırmıştır. Yuya'yı mumyalayan kişinin kullandığı yöntemi anlattıktan sonra şunları yazmıştır:

> Onun (Yuya'nın) yüzü oldukça kısa ve elips şeklindedir. Yüzünün toplam uzunluğu sadece 110 mm, bizigomatik genişliği ise (kafatasının iki yanındaki iki kemikli kemer arasındaki mesafe)

---

* *New English Bible*'ın girişi.

** James E. Quibell'in *Catalogue general des antiquites egyptiennes du Musee du Caire, Tomb of Yuaa and Thuiu* isimli eserinde yayımlanmıştır.

125 mm'dir. Burnu çıkıntılı ve kemerlidir. Yüzünün yanlarındaki kakırdaklı bölüm ise geniştir (muhtemelen kumaşla kaplama sırasında burun deliklerinin kapatılması sonucu sağ olduğu dönemden daha geniştir). Burun kemeri, göz kapaklarının birleştiği göz çukurlarına 2 cm mesafededir. Dudaklar oldukça dolgun görünmektedir. Çenesi kare şeklindedir. Bıyıklar ölümden önce iki ya da üç gün boyunca tıraş edilmemiştir. Üst dudak, çene ve çene altı bölgede 2-3 mm uzunluğunda sık beyaz tüyler vardır. Kaşlar ve kirpikler iyi korunmuştur, ancak diğer tüylere göre koyu kahverengidir. Yeni Krallık'taki Kraliyet mumyalarının çoğunun aksine Yuya'nın kulakları delinmemiştir.

Smith daha sonra onun kökeni ile ilgili şunları yazmıştır:

Yuya'nın bedeninin ırksal özelliklerine baktığımızda, kökenleri ve akrabalık ilişkileri ile ilgili net bir belirtiye ulaşmak için çok az veri vardır. Kafatası kemiği belirgin şekilde ovaldir. Kafatasının şekli saf Mısırlılar arasında kesinlikli yaygın olmamasına rağmen, onun Mısırlı olmadığını kesin olarak söylememize izin verecek kadar geniş değildir. Alın alçaktır ve saçlar seyrekleşmeye başlamıştır. Kafatası kemikleri genel olarak basıktır ancak kafanın arka kısmı biraz çıkıntılıdır. Yüz şekli (özellikle de burun) Mısır'dan çok Avrupa'da gördüklerimize benzemektedir.

Yuya'nın olası milliyeti konusunda Smith, mumyanın oldukça farklı bir görüntüsü olmasına rağmen kesin olarak Mısırlı olmadığı sonucuna ulaşılamayacağını söylemiştir. Yüzündeki ölçüler Mısırlı olduğu düşünülen birçok kişide de vardır. Ayrıca bu noktaya kadar kabul edebileceğimiz üzere (ben bunu yapmaya hazır değilim), yüzü ve kafatası yabancı (Mısırlı olmayan) bir ırksal türe uygun olsa bile, Mısır'ın tarihi dönemlerinde her zaman üst sınıfların komşu ülkelerden yabancılarla karışmış olduğu, bu nedenle özellikle de delta bölgesinde yabancı türlerin kuşaklar boyunca buraya yerleşmiş insanlar arasında bulunabileceği unutulmamalıdır. Smith'in ulaştığı sonuç şudur: "Bu çıkarımlara göre Yuya'nın milliyeti konusunda nihai bir fikir önermenin mümkün olmadığı açıktır."

Uzmanlar Yuya'nın yabancı olup olmadığı konusunda bölünmüştür. Gaston Maspero *The Struggle of the Nations* kitabında onun ve Tuya'nın Mısırlı olduğuna inandığını belirtir. Henri Naville ise kanıtların bu düşünceye aykırı olduğunu gösterecek kadar güçlü olduğunu ifade eder:

> Maspero onun ve karısının yerli olduğunu düşünür. Bana göre yüz tipine bakıldığında karısının yerli olduğu kesindir. Eğer onlardan birinin yabancı olduğuna dair düşünce doğruysa, bu kişi tipi karısından farklı olan Iouiya olmalıdır. Oldukça çıkıntılı olan yüzü Semitik özelliklerde olabilir. Ayrıca birçok yazılı belgeye göre adı Mısırlılara göre yabancıdır ve bu nedenle adını yazılarda duydukları haliyle yeniden yaratmışlardır. Bu durum bugün iki Mısırlının bir Alman,.Fransız ya da İngiliz ismini aynı şekilde söylememesine benzer.*

Yusuf'un isminin Yuya'ya dönüşmüş olabileceği gibi, karısı Asenath'ın isminin Tuya'ya, oğlu Efrayim'in isminin de Aye'ye dönüşmesi de bir varsayım olabilir. Mısırlılar arasında o dönemde birkaç isim kullanılması ve bazılarının da gizli olması sık görülen bir durumdur. Örneğin Tutankamon, genelde bilinen isminin yanı sıra Ka-Nekhet, Tutmes (Horus ismi), Nefer-Hebo Gereh Tawi (Nebti), Re-neb Ka-w Sehetep Neteru (Altın Horus) ve Neb Kheparu-Re (Nesubet) olmak üzere beş ayrı isme sahipti. Takma isim, uzun isimlerin kısaltılmış hali ve daha karmaşık isimler kullanmak da bir gelenekti. Ayrıca yaşanan olaylar ve İncil'de yazılanlar arasında birkaç yüzyıl geçtiğini göz önünde bulundurmak gerekir. Basit bir analoji olarak, Tudor dönemi Mısır'ındaki gibi daha uzak bir zamanda yaşanmış olsaydı ve bununla ilgili çok sayıda belge yok olsaydı, Kraliçe Elizabeth ile Kraliçe Bess'in aynı kişi olduğuna herkesi inandırmak zor olurdu.

---

* *Funerary Papyrus of Iouiya.*

Asenath ve Tuya ile ilgili olarak ise çok çarpıcı bir kanıt bulunmaktadır. Uzmanlar onun isminin Mısır dilindeki ns-nt isminden türediğini açıklamıştır. Bu isim, "tanrıça Neit'e ait" anlamına gelir. Daha önce belirttiğim gibi bu durum, rastgele bir yorumdur. Mısır dilinde sesli harf yoktur. Yani ns-nt, "tanrıça Nut'a ait" olarak tercüme edilebilir. Tuya, dışarıdaki tabutunda *wrt ȝḫt* ismiyle anılır. Bu isim, Nazizmin swastika ile anılması gibi, metinlerde tanrıça Nut'a dair bir yakıştırma olarak kullanılır.

İKİ VEZİR

"Seph"in ismi Yuya'nın mezarındaki metinlerin hiç birinde yer almasa da, Josephus *Conra Apionem* kitabında, Manetho'nun eski Mısır geleneklerinden bahsederken 18. Hanedanlık listesindeki 8. kral olan Amenophis (III. Amenhotep) döneninde Mısır'daki Yahudilerin liderinin Osarseph olduğunu belirttiğini aktarmıştır. Bu ismin ilk parçası ola Osar, Mısır dilindeki *wsr* isminin (Manetho'nun kullandığı Yunancada "W" harfi yoktur) transliterasyonudur.

Bu, eski Mısır dilinde yer altı kralı Osiris'in ismidir ve daha sonra wasir (unvanın Türkçe kullanımı İngilizceye de geçmiştir) olarak unvan için kullanılmıştır. Bu nedenle her ikisi de III. Amenhotep zamanında hayatta olan Yu ve Seph isimli vezirlerle ilgili kayıtlar bulunmaktadır.*

---

* Hikâyeler sözlü olarak aktarıldığında kaçınılmaz olarak çarpıtmaları içeren uzun süreli sözlü geleneğe dayanarak çalışmalarını ortaya koyan Manetho, hatalı bir şekilde "vezir Seph"i Mısır'dan Çıkış'ın lideri olarak tanımlamıştır. Ayrıca yine hatalı bir şekilde o dönemde III. Amenhotep'in iktidarda olduğunu belirtmiştir. Ancak Mısır geleneklerinde Mısır'daki 18. Hanedanlık döneminde bu belirli noktanın İsraillilerle ilişkilerde özel bir öneme sahip olduğunun belirtilmesi ilginçtir.

POZİSYONLAR

Yusuf'un hayatındaki dönüm noktası, Firavun'un veziri olarak atanmasıydı. Sahip olduğu görevler ve ayrıcalıklar, kralın sözüyle ona verildi.

> Sarayımın yönetimini sana vereceğim. Bütün halkım buyruklarına uyacak. Tahttan ötürü yalnız ben senin üzerinde olacağım. *Yaratılış* 41:40.

Yahuda, Yusuf'un pozisyonlarını anlatmak için Yahudi anlatıcının kullandığı dille ilgili olarak *The Language of the Pentateuch in its Relation to Egyptian* isimli kitabında şu yorumu yapar:

> Yaratılış'ta bu görev için verilen isim ... *mshma* idir. Bu ifade ikizi olmak, tekrar etmek anlamına gelen *sh-n-a* ifadesinden oluşturulmuştur. Yani Yusuf kralla ilişkisinde onun "ikizini" temsil eder ve vekili olarak kralın sahip olduğu tüm haklara ve imtiyazlara sahip olan kişidir. Aynı şekilde Mısır dilindeki *sn-nw*, yani "vekil" kelimesi, "iki" anlamına gelen *sn*'den oluşmuştur. Bu Yuya'nın mezarında onun aynı unvana, yani "kralın ikizi yaptığı" unvanına sahip olduğuna dair bulunan kanıtlara tam olarak uymaktadır.

John H. Breasted, *Ancient Records of Egypt* isimli kitabında, yaklaşık olarak Yuya'nın doğduğu, III. Tuthmose'un iktidarda olduğu ve Mısır'ın en güçlü olduğu dönemde bu görevi yürüten Rakhmira'nın mezarında, vezirin görevleriyle ilgili bilgilere yer vermiştir. Anlattığı görevler, atlı arabalardan bahsedilmemesi dışında, İncil'de Yusuf'un sahip olduğu söylenen görevlere benzemektedir:

> Görüldüğü üzere vezir tüm Mısır'ın baş idarecisiydi ve devletin tüm faaliyetleri onun kontrolündeydi. Hazinenin genel durumunu bilirdi ve baş hazineci ona rapor sunardı. Baş yargıç ya da yargının başıydı. Hem kentte hem de krallıkta güvenlik güçle-

rinin şefi, hem orduda hem de donanmada savaş bakanı, içişleri ve tarım bakanıydı. Ayrıca devletin belirtilmeyen tüm yöneticilik faaliyetleri ona aitti. Hatta onun otoritesinden geçmeyen herhangi bir devlet fonksiyonu yoktu. O gerçekten de Yusuf'tu ve Yusuf'un hikâyesinde İbrani yazarın aklındaki görev bu olmalıydı.

Kral'ın Yüzüğü

Kral Yusuf'u vezirlik görevine atadığında, ona görevinin bir nişanesi olarak üç şey vermiştir:

> Sonra mührünü parmağından çıkarıp Yusuf'un parmağına taktı. Ona ince ketenden giysi giydirdi. Boynuna altın zincir taktı. *Yaratılış* 41:42.

Yuya'nın mezarındaki küçük eşyaları çalmak için iki girişim olmuştur. Bunlardan ilki eski zamanlarda, ölümünün hemen ardında; diğeri ise mezarı 1905 yılında açıldıktan sonra yaşanmıştır. Quibell çalınan eşyalardan bazılarını Luksor pazarında yeniden satın almayı başarmıştır. Yüzük bu hırsızlıklardan biri sırasında kaybolmuş olabilir, ancak mezarda var olduğuna dair yazılı kanıta sahibiz. Diğer vezirler gibi Yuya da "Aşağı Mısır kralının mührünün taşıyıcısı" olmanın yanı sıra "Aşağı Mısır kralının yüzüğü"nün de taşıyıcısıydı ve bu görev Naville tarafından "başbakan" olarak tercüme edilmiştir.

Altın Zincir

Yusuf'a altın zincirle bahşedilen onur, Yeni Krallık öncesi metinlerde geçmektedir. Ancak Yusuf'u vezir olarak atayan IV. Tuthmose zamanında altın zincirin verilmesi sanatçılar açısından dikkate değer bir konu olmuştur. Buna dair en iyi örnekler Yuya'nın torunları olan Amarna krallarına aittir.

Altın vermek o dönemin en önemli farklılıklarından biri olarak kabul edilmektedir. Daha önce gördüğümüz üzere Yuya'nın tabutunun içine düşen bir altın zinciri vardır ve bu zincir hırsızlar mezara girdiğinde boynunun altında saklı kalmıştır.

At Arabası

Firavun Yusuf'u "ikinci at arabasının başına" geçirerek onun atlı birliklerin başı unvanına işaret ediyordu. Bu sorumluluk Yuya'nın mezarında bulunan iki unvanla, yani Atların Ustası ve Atlı Birliklerde Majestelerinin Yardımcısı unvanlarıyla doğrulanmıştır. Haggadah'a göre (Safar ha-Yasar, bölüm Mikkez) Yusuf, Tarşişlilere karşı İsmailiyelilere yardım etmek amacıyla büyük bir ordu kurarak sefere çıkmıştır.

Ölen kişinin yaşadığı süre içinde özel bir öneme sahip olan eşyalarını mezarına yerleştirmek, eski Mısır'da bir gelenekti. Yuya'nın mezarında bulunan at arabası, onun konumuyla ilgili bir başka göstergedir. At arabası kendisine ait olmak için fazla küçük, ancak bir model olmak için de fazla büyüktür. Bu at arabasının aslında küçük bir çocukken Yusuf'u vezirliğe atayan IV. Tuthmose'a ait olması ve bir prensken bu arabayı kullanması mümkündür. Altın süslemelere sahip olmasına rağmen üzerinde herhangi bir yazı bulunmamasının nedeni bu olabilir.

Kral'ın Sürüsü

Kardeşleri Mısır'a yerleşmeye geldiğinde Yusuf beş kardeşini Kral'ın huzuruna çıkardı. Kral şöyle konuştu:

> Mısır ülkesi senin sayılır. Onları ülkenin en iyi yerine yerleştir. Goşen bölgesine yerleşsinler. Sence aralarında becerikli olanlar varsa, davarlarıma bakmakla görevlendir. *Yaratılış* 47:6.

Yuya'nın mezarında bulunan unvanlardan ikisi, Min'deki Sürünün Bekçisi Akmin Lordu ve Amon'un Sürüsünün Bekçisi'dir.

Yusuf'un Karısı

Vezirliğe atanmasının yanı sıra Firavun Yusuf'a Mısırlı bir eş olarak "On papazının kızını" vermiştir. Tuya'nın mezarında babasının kimliğiyle ilgili bir işaret bulunmamaktadır. Ancak hem Teb'deki Amon tapınağında hem de Akhmin'deki Min tapınağında Harem'in Hanımı olması, onun papazlığa bağlı bir aileden geldiğini gösteriyordu.

Bununla ilgili daha önemli bir nokta ise, dışarıdaki tabutunun üzerinde ismi yazılı olan oğlu Anen'in (oğlu, Amon'un ikinci peygamberi, iyi tanrı Anen'in övgüsüne sahip) dini görevidir. Bugün Torino'da bulunan Anen'in isminin yazılı olduğu heykel, onun da On (Heliopolis) papazı olduğunu göstermektedir. Eğer bu görev Memphis papazlarında olduğu gibi kalıtsal olarak geçiyorsa, Anen'in On papazlığı görevini anne tarafından büyükbabası olan Tuya'nın babasından almış olması mümkündür.*

İki Firavun

Yuya iki firavuna, IV. Tuthmose ve oğlu III. Amenhotep'e hizmet etmiştir. Benzer olarak Talmud'a göre Yusuf'u vezirliğe atayan Firavun da ondan önce ölmüş ve Yusuf ondan sonra kral olan oğluna da hizmet etmiştir: "Ve bir zaman sonra Yusuf'un dostu Firavun öldü... Ölümünden önce yerine geçen

---

* 11. Hanedanlıktan 12. Hanedanlıkta Shoshenk dönemine kadar krala hizmet eden ve tümü tek bir aileye bağlı olduğunu savunan Memphis papazlarının isimlerinin bulunduğu bir liste, Alan Gardiner'ın *Egypt of the Pharaohs* kitabında vardır.

Firavun oğluna her konuda Yusuf'a itaat etmesi talimatı verdi. Ayrıca bu talimatları yazılı olarak da bıraktı. Bu durum, Yusuf'u çok seven ve ona güvenen Mısır halkını da memnun etti. Böylece Firavun, Mısır'ı Yusuf'un tavsiyeleri ve danışmanlığı ışığında yönetti.*

ÇOCUKLAR

İncil'de Yusuf'un Mısırlı eşinden Manaşşe ve Efrayim isimli iki oğlu olduğu söylenir. Bir kızı olduğundan bahsedilmez. Ancak bu şaşırtıcı değildir, zira İncil'de genelde hikâye ile ilgili değilse kız çocuklarından bahsedilmez. Bu nedenle bir kız çocuğundan bahsedilmemiş olması Yusuf'un bir kızı olmadığının kanıtı olarak görülemez. Aksi takdirde adı geçen az sayıda kadın dışında İbranilerin sadece erkek çocukları olduğu sonucuna ulaşmamız gerekirdi.

İncil'de Yusuf'un bir kızı olduğuna dair bir işaret bulunmaktadır. Yakup öldüğünde ve Yusuf onu Kenan'a gömmek istediğinde ilk olarak kralın iznini almıştı. Ancak vezir olmasına ve Firavun2un en yakın görevlisi olmasına rağmen Yusuf krala doğrudan sormak yerine bir aracının hizmetinden faydalanmıştır. Normalde aracı her iki tarafa da ikisinin birbirine olduğundan daha yakın kişiydi. Peki, Yusuf kimi seçti?

> Yas günleri geçince, Yusuf Firavunun ev halkına, "Eğer benden hoşnut kaldınızsa, lütfen Firavunla konuşun," dedi. *Yaratılış* 50:4.

"Firavun'un ev halkı" ifadesi eski Mısır'da onun elini, yani kraliçeyi ifade eder. Bu ifade bugün de kullanılmaktadır.

---

* *Selections from the Talmud*, aslından çeviren H. Polano. Yusuf'un İsrailli-lerin gelişinden 32 yıl sonraki ölümü ve o dönemde 71 yaşında olduğu bilgisi eksiktir. Ancak Talmud Eski Ahit'e göre tarihler, yaşlar ve kişiler konusunda daha da şüpheli bir içeriğe sahiptir.

Bir kişinin karısından doğrudan bahsetmek ya da onun ismini söylemek kibar bir tavır olarak görülmezdi ve çocuğu olmasa bile bir erkeğin eşi kocasının "ev halkıydı." Buna dair bir örneği, Abana'nın oğlu Ahmose'un mezarının duvarlarına yazılmış biyografisinde görmekteyiz: "Gençliğimde İki Diyarın Efendisi yüce Nebpehti-re (Ahmose I) zamanında, onun emrinde bir asker olarak *The Wild Bull* gemisinde görev yaptım. O zamanlar evli değildim ve geceleri bir hamakta geçirdim. Şimdi bir ev kurduğum (evlendiğim) zaman *Nothern* gemisine alındım, çünkü cesurdum..."

Aynı ifade, Yusuf'un kardeşlerinin tahıl almak için Mısır'a yaptığı ikinci ziyaret sırasında onlara asıl kimliğini açıkladığı hikâyenin başında da geçmektedir:

> O kadar yüksek sesle ağladı ki, Mısırlılar ağlayışını işitti. Bu haber Firavunun ev halkına da ulaştı. *Yaratılış* 54:2.

Bu ikinci örnek, Yusuf'un evinin Firavun'unkine çok yakın olduğu ve kraliçenin onun ağlamasını duyduğu şeklinde ya da Yusuf'un kardeşleriyle ilgili haberlerle ilgileneceği düşüncesiyle kraliçeye gönderilmiş olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ancak ilk durumda kraliçenin krala vezirinden daha yakın olmasını anlayabilsek de hangi koşullarda Yusuf'a Firavun'dan daha yakın olabilirdi? Bu durumu açıklamak için Kraliçe Tiye'nin hem Yuya'nın hem de Yusuf'un kızı olduğu dışında tatmin edici bir açıklama bulunmamaktadır.

Bu bağlamda Mısır'a gelen İsraillilerin sayısıyla ilgili olarak Yaratılış kitabında eksik biri olması ilginç bir durumdur. Yakup'un hanesinden Mısır'a gelen tüm ruhların sayısının, Yusuf ve oğulları dâhil 70'i bulduğu söylenir (*Yaratılış* 46:27). Buna karşın Yakup'un Lea'dan olan torunlarının sayısı 33'tür. Mısır'a gelmeden önce ikisi Kenan'da ölmüş ve 31 kişi kalmıştır (*Yaratılış* 46:15). Yakup'un Zilpah'dan olan torunlarının

sayısı 16 (*Yaratılış* 46:18), Rachel'den olan torunlarının sayısı, Yusuf ve iki oğlu dâhil 14 (*Yaratılış* 46:22), Bilbah'dan olan torunlarının sayısı 7'dir (*Yaratılış* 46:25). Yakup'un kendisini de listeye eklediğimizde yine 70 değil 69 sayısına ulaşırız. Benzer şekilde Yakup'un Mısır'a giden çocukları ve torunlarının sayısının 66 olduğuna dair bir referans bulunmaktadır (*Yaratılış* 46:46). Buna göre Yakup'un çocuklarından ve torunlarından dördü Mısır'dadır. Ancak bunlardan üçünün isminden bahsedilir. Kutsal kitaptaki isimlere ve özellikle de ikinci referansa göre, 70'inci kişinin, yani Yusuf'un kızının Mısır'da olması mantıklı bir varsayımdır. Eğer o kız, bir zamanlar dost olan ve daha sonra bir zalime dönüşen Mısır Kraliyet ailesinden biriyle evlenmişse, İncil'deki hikâyeyi düzenlerken onun ismini bilinçli olarak çıkarmış olmaları olasıdır.

İki oğul ile ilgili olarak, Yuya'nın lahdinden onun Amon'un ikinci peygamberi Anen adında bir bebeği olduğunu biliyoruz. Diğer oğluyla ilgili bir bilgi yoktur ancak o kişinin Aye olduğu yönünde güçlü bir düşünce bulunmaktadır. Alan Gardiner, *Egypt of the Pharaohs* kitabında şöyle yazmıştır: "Yuya Teb'deki mezarında Atların Bakıcısı unvanını alırken, Aye el Amarna'da Majestelerinin tüm Atlarının Bakıcısı unvanına sahiptir. Daha dikkat çekici olan nokta, her ikisinin de Akhmin kenti ile olan bağlantısıdır. Burada Yuya, Min'de bir peygamber ve tanrının sürüsünün koruyucusudur. Kral Aye de kentte bir tapınak yaptırmış ve uzun bir yazıt bırakmıştır. Yuya'nın karısı Tuya'nın Kraliçe Tiye'nin annesi olması gibi, Kral Aye'nin eşi de daha önce Kraliçe Nefertiti'nin sütannesiydi. Bu gerçeklere dayanan Percy E. Newberry, Yuya ile Aye'nin ve eşleri Tuya ile Tey'in aynı kişiler olduğunu iddia etmiştir. İsimlerinin de farklı şekillerde bu teoriye aykırı olmadığı anlaşılmalıdır. O dönemde hiyerogliflerde Yuya olarak yazılan ismin Aye olarak okunmadığından emin olmak mümkün değildir. Aynı şey eşleri için de geçerlidir. Ancak

kronolojik olarak Newberry'nin kendisinin de asla yayınlamadığı görüşü kesinlikle imkânsızdır. Çünkü açık bir şekilde oldukça yaşlı olan Yuya ve Tuya'nın mumyaları Teb'deki mezarlıkta bulunmuştur. Hangi ismi tercih edersek edelim, Yuya ya da Aye ölümünden önce krallık unvanından vazgeçmek ve sıradan bir kişi olmak zorunda kalmış olmalıdır. Cyril Aldred, gelecekteki hükümdar Aye'nin Yuya'nın oğlu olduğuna dair akla yatkın bir önermede bulunmuştur. Bu önerme ikisi arasında unvanlarıyla ilgili benzerliği ve Akhmin'le olan yakın bağlarını da kesinlikle açıklayabilir. Yazar ayrıca Yuya'nın mumyası ile Aye'nin kral olduğu dönemde Nil Kralı olarak tasvir edildiği ve bugün Boston'daki Güzel Sanatlar Müzesi'nde bulunan heykelin tabanında olan bir portresi arasındaki benzerliğe de dikkat çeker.

Eğer günümüzde yaygın olarak inanıldığı gibi Yuya'nın tıpkı Yusuf gibi iki oğlu varsa ve küçük olanı Mısır Kralı olarak en yüksek mertebeye ulaştıysa, İncil'in kendisinin açıklama getirmediği bu durum, Yakup'un Yusuf'un küçük oğlunu kutsamasını anlatan İncil'deki hikâyeye açıklık kazandırır.

AKIL ÇAĞI

Yaratılış Kitabı Yusuf'un "yüz on yaşında" öldüğünü söyler (*Yaratılış* 50:26). Eski Mısırlılar ilerlemiş yaşın bilgeliği işaret ettiğine inanırlardı ve uzun yaşayan insanlar kutsal kişiler olarak görülürlerdi. Bizim hikâyemizde, hem Yusuf hem de Yakup Firavun tarafından bilge olarak görülmekteydi. Firavun Yusuf için "... senden daha akıllısı, daha bilgilisi yoktur," demiştir (*Yaratılış* 41:39). Yuya da aynı şekilde cenazesindeki papirüs yaprağında "Tanrısını seven tek bilge" olarak tasvir edilmiştir.* Öldüklerinde gerçekte kaç yaşında olduklarına

* *The Funerary Papyrus of Iouiya*, Henri Naville.

bakılmaksızın bilge olarak yaşamış Mısırlıların yüz on yaşında öldükleri söylenirdi. Yuya'nın döneminde yaşayan Mısırlı bir büyücü olan Habu'nun oğlu Amenhotep'in yüz on yaşına kadar yaşadığı söylenmektedir, ancak kendisi son olarak seksen yaşında kayıtlara geçmiştir. Charles W. Goodwin'in İncil'de belirtilen Yusuf'un öldüğü yaşın, bir Mısır geleneği olduğunu belirttiği 1865 senesinden beri bu düşünce eski Mısır bilimcileri tarafından daha fazla kabul görmüştür. Gustav Lefebvre ve Josef M. Janssen, Mısır kaynaklarında yüz on yaşına dek yaşamış en az yirmi yedi karakter gösterdikten sonra bu düşünce daha da güçlenmiştir.

Grafton Ellioy Smith'in hazırladığı tıbbi kayıtlardan öğrendiğimiz kadarıyla Yuya öldüğünde altmış yaşından fazla değildi. Smith, sadece yüzündeki ifadeye bakarak tam yaşına karar verememiştir. Ancak Yuya'nın "Ölüler Kitabı" eserinin kopyasını çeviren Henri Naville, bir sonraki yorumunda bu konu hakkında şöyle yazmıştır: "Her iki durumda da sanatçı açıkça Iouiya'nın öldüğünde çok yaşlı bir adam olduğunu belirtmek istemiş ve bu yüzden de onu bembeyaz saçlarla tasvir etmiştir ..."

Bu yüzden hem Yusuf hem de Yuya geç yaşta, Mısırlılar için bilgelik yaşı olan yüz on yaşında vefat etmiştir.

Yusuf'un Defni

Yaratılış Kitabı'nın son ayetinde Yusuf'un son yolculuğu anlatılmaktadır:

> Ve Yusuf yüz on yaşında öldü. Onu mumyaladılar ve Mısır'da bir tabuta koydular. *Yaratılış* 50:26.

Ancak önceki iki ayette Yusuf'un hikâyesi burada sonlanmıyor:

> Yusuf yakınlarına dedi ki, ben ölüyorum. Ama Tanrı kesinlikle size yardım edecek; sizi bu topraklardan İbrahim'e, İshak'a, Yakup'a söz verdiği topraklara götürecek. Ve Yusuf İsrail'in oğulları üzerine yemin ederek Tanrı kesinlikle size yardım edecek dedi, O zaman kemiklerimi buradan götürürsünüz. *Yaratılış* 50:24, 25.

Bu Yusuf'un Mısır'da yaşamaya ilişkin bakışında önemli bir değişimdi. İncil'e göre ülkeye on yedi yaşında gelmiş ve otuz yaşına bastığında Firavu'ndan sonra en önemli mertebe olan vezirliğe atanmıştı. Ailesiyle görüşmek için hiçbir teşebbüste bulunmamıştı. Ancak erkek kardeşleri Mısır'a tahıl almak için geldiklerinde onlarla bir araya gelmişti. Ayrıca kendine eş olarak bir Mısırlı kadın seçmesiyle çocuklarının bir Mısırlı gibi yetişeceğinin farkındaydı. Çünkü çocukların babayı değil de anneyi takip etmeleri bir Yahudi geleneğiydi. Babaları Yakup öldüğünde bile bütün erkek kardeşleriyle beraber Kenan'a gidip sonrasında bütün Yahudilerin yaptığı gibi yeni yuvaları Mısır'a dönmüştü. O halde neden tam öleceği vakitte fikrini birden değiştirmişti? Ya da değiştirmiş miydi? Yakup öleceğini anladığında oğlu Yusuf'a "Beni atalarımın yanına gömün," demişti ve bu isteği yerine getirildi. Kenan'da gömülmek istiyorsa Yusuf neden aynısını yapmamıştı? Dahası Mısır'da kalırlarsa Yahudilerin çekeceği sıkıntıları öngördüyse neden onlara derhal orayı terk etmelerini söylemedi ve sadece kendi bedenini vatanına götürmelerini istedi? Aksi durumda peygamberliğinin ne değeri vardı? Açlıkla mücadele etmek için Firavun'un rüyalarına dair kehanetlerle önemli adımlar atmıştı. Neden bu durumda da aynısını yapmadı?

Üstelik Mısırlılar mezarlarına değerli eşyalarını koyarken mezarın nerede olduğunu sır olarak saklayarak önlem alırlardı. Hatta söylenenlere göre kimi durumlarda krallar bütün ihtimalleri ortadan kaldırmak için mezarı tasarlayan mimarı

da mezarın içine gömerlerdi. Bu geleneklerin yaşandığı bir yerde nasıl oluyor da dördüncü nesil Yahudiler Yusuf'un mezarını nerede bulacaklarını biliyordu?

Donald B. Redford, Yusuf'un ölümünü anlatan hikâyelerin orijinalinde yer almadığına ve sonradan editör tarafından eklendiğine inanmaktadır. Peki, bu nasıl oldu? Redford *A Study of Biblical Story of Joseph* kitabında bunu şöyle açıklamaktadır: "Yakup'un ölümü ve gömülmesi konusunda Yaratılış kitabının editörü, ailenin Yusuf'u toprağa vermek için ikinci kez Filistin'e gitmesiyle ilgili bölümü yaratmış olabilirdi. Bu akla en yatkın fikir olurdu. Ancak o böyle kestirme bir yol izlememişti. Bunun yerine en sıra dışı yolu seçerek, Yusuf'un bedeninin 500 yıldan uzun süre, İsrailliilerin Mısır'dan Çıkışı ve Fetih sonrası dönemde Şekem'de gömülene dek bir tabutta saklandığını yazmıştır. Peki neden? Çünkü Yaratılış kitabının yazarının aksini yapmak için kaynaklarından aldığı bir yetki yoktu... Yusuf'un hikâyesi, Filistin'e sadece bir kez Yakup'u toprağa vermek için yolculuk yapıldığını anlatmaktadır. İkinci bir kaynak ise, Mısır'dan Çıkış'ta, ikinci bir yolculuktan olan Mısır'dan Çıkış'tan bahseder. Mısır'dan iki çıkış arasındaki bu döneme dair Yaratılış kitabının yazarının bir başka yolculuğa dair kanıtı yoktu ve böyle bir hikâyeyi kendisi yaratamazdı.

Yukarıdaki iki ayette bulunan çıkarımları güçlendirmek için İncil editörü, ilki Mısır'dan Çıkış'ta ikincisi ise Yeşu kitabında yer alan iki ayetten daha bahsetmiştir:

> Ve Musa Yusuf'un kemiklerini yanına almıştı. Çünkü Yusuf İsrail'in oğullarına, "Tanrı kesinlikle size yardım edecek, kemiklerimi buradan götüreceksiniz," diye sıkı sıkı ant içirmişti. *Mısır'dan Çıkış*, 13:19.

> Ve İsrailliler Mısır'dan çıkarken Yusuf'un kemiklerini de yanlarında getirmişlerdi. Bunları Yakup'un Şekem'deki tarlasına

gömdüler. Yakup bu tarlayı Şekem'in babası Hamor'un oğullarından satın almıştı. *Yeşu*, 24:32

Yusuf'un kemiklerinin alınmasını anlatan İbranice metinleri incelemeden önce iki noktanın aydınlatılması gerekmektedir. Bunlardan ilki Yusuf'un mumyası için kullanılan "kemikler" kelimesinin kullanımıdır. Açıkça ortadadır ki hikâyeyi düzenleyen kişinin mumyalanmış bir bedenin nasıl görüneceğine ilişkin hiçbir fikri yoktur: Yuya ölümünden üç yüz otuz yıl sonra sanki birkaç gün önce ölmüş gibi görünüyordu. İkinci önemli nokta ise Yeşu kitabına sonradan eklenen ayetin yeri ile ilgilidir. Bu ayet Yahudiler Kenan'a vardıktan hemen sonra değil, sonlara doğru (*Yeşu* 24:32), Yeşu'nun ölümünden üç ayet sonra yer almaktadır (*Yeşu* 24:29). Bu, ayetin orijinal hikâyenin bir parçası olmadığı sonucunu akla getirtmektedir ve orijinal İbranice metin de bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Kutsal isim, Yeşu'da Yusuf'un kemiklerinden bahsederken hiç geçmemektedir. Buna karşın Mısır'dan Çıkış'ta 13. Bölüm'de 19 kez yer almaktadır. 15 yerde Yehova olarak, Mısır'dan Çıkış'ı ve Yusuf'un kemiklerinin alınmasını anlatan dört yerde de Elohim ismiyle bahsedilmektedir. Bu da sonradan bir ekleme yapıldığına işaret etmektedir.

Öyle görünüyor ki sonraki editörler; Mısır'dan Çıkış, Yahudilerin yeni dininde önemli bir köşe taşı olmuşken Yahudilerin atasının hala zalim topraklarında yatıyor olduğu düşüncesinden pek hoşlanmamışlardı. Yusuf'un kemiklerini Sina'ya dek yanında taşıdığı söylenen en büyük İsrailli lider olan Musa'nın, öldüğünde belirsiz bir yere gömüldüğünü anlamak başka nasıl mümkün olabilirdi?

Böylece Tanrı'nın sözü uyarınca Tanrı'nın kulu Musa orada, Moav ülkesinde öldü. Tanrı onu Moav ülkesinde, Beth-pe-or karşısındaki vadide gömdü. Bugün de mezarının nerede olduğunu kimse bilmiyor. *Tesniye* 34:5, 6.

13

TANRILARIN ÖLÜMÜ

Yuya'nın soyundan gelenlerin iktidarı -Amarna kralları, IV. Amenhotep (Akhenaton), Smenkare, Tutankamon ve son olarak Yuya'nın kendi oğlu olduğu kabul edilen Aye- Mısır tarihindeki en sıra dışı olaylardan birine şahitlik etmiştir ve Amarna Devri sona erince buna bir yenisi daha eklenmiştir. İlk olarak IV. Amenhotep tapınakları kapatıp Mısır'daki bütün geleneksel Tanrıları ortadan kaldırmış, yerlerine tek tanrı olan Aton'u getirip kendi ismini de IV. Amenhotep'ten Akhenaton'a değiştirmeye kalkmıştır. Daha sonra 18. Hanedanlığın son kralı Horemheb Amarna krallarının yerini aldıktan sonra, onların isimlerini sanki hiç var olmamışlar gibi Mısır tarihinden silip atmak için önemli bir hamle gerçekleşmiştir.

Mısır tanrıları çok sayıda ve farklı çeşitlerdeydi. Bazısı sadece yerel öneme sahipken, Seth, Ra ve Osiris gibi diğerleri ülke çapında kabul görmekteydi. Daha önceden karşımıza çıktığı üzere Aton sahneye yeni çıkmamıştı. Ancak isminden 18. Hanedanlığa ait birkaç metinde bahsedilmesine karşın ilk kez IV. Tuthmose'un döneminden itibaren ismi Kutsal Mısır böceği üzerinde sık sık yer almıştır. IV. Tuthmose'un oğlu III. Amenhotep daha sonra Nubia'da Aton adına bir tapınak yaptırmış, Kraliçe Tiye için yaptırdığı gölde keyifle yelken açtığı Aton

Gleams isimli bir filika almıştı. Akhenaton bu tanrıyı diğerlerinden ayrı tutuyordu. Diğerleri gibi antropomorfik bir simgesi veya resmi yoktu. Günümüzde Hristiyanlığın Haç ile simgelenmesi gibi sadece bir güneş halkası ile temsil ediliyordu.

Bu büyük değişim Akhenaton'un hükümdarlığının dördüncü senesinde Karnak'ta Amon adına yapılan devasa tapınağın doğusuna büyük bir Aton tapınağı inşa edildiği zaman başladı. Amon Karnak'ta karanlık bir mabette saklı kalmıştı. Aton'a çatısı olmayan bir ibadethanede tapılıyordu. Tapınağın duvarları parlak renklerle boyanmış, kralın Aton ile birlikte kutladığı şenliği resmeden çizimlerle doluydu. Aton'un itibarı isminin krallarda olduğu gibi kabartma ile yazılmış olmasıyla vurgulanmıştı. Yeni tek tanrılı dinine uyum sağlamak için ismini değiştirdi dönemde Akhenaton başkenti, Teb şehrinden Memphis ve Teb'e eşit mesafede Orta Mısır'da yer alan Tel el-Amarna'da inşa ettiği yeni şehre –ufuk şehri Akhetaten– taşımıştır. Yeni şehir Aton tapınakları, resmi binalar, saray mensupları için köşkler ve işçiler için meskenler, yüksek rütbeliler için mezarlık ve Kraliyet kaya mezarları ile en ince ayrıntısına dek planlanmıştır. Son üç senesini Smenkare ile beraber yürüttüğü on yedi yıllık hükümdarlığının ardından gizemli bir şekilde ortadan kaybolana dek, Akhenaton'un tek Tanrı ısrarı yıllar içinde daha da pekişti. Smenkare de aynı ölçüde garip bir şekilde ortadan kayboldu. Bazı bilginlerin III. Amenhotep'in üçüncü oğlu olduğunu iddia etmesine karşın Akhenaton'un Kraliçe Nefertiti'den olduğuna inanılan oğlu Tutankamon başa geçti. Tutankamon eski tanrılar ve Aton arasında ara bulmak istedi. Amarna'yı terk etti ve Teb'e dönerek kapatılan tapınakları tekrar kullanıma açtı. Ancak Aton'a ufuk şehrinde tapılmasına müsaade etti.

Dini kargaşaların yaşandığı olaylarla dolu bu yıllar, Tutankhamon'un tahta geçtikten sonra yaptırdığı Restorasyon

Diklitaş'ında tasvir edilmektedir: "... Asvan'dan Delta bataklıklarına dek tanrı ve tanrıçaların tapınakları bin parçaya ayrılmış, mabetler terk edilmiş, yabani otlarla bürünmüştü... ve tanrılar bu topraklara sırtını döndü". Dikilitaş, ayrıca genç kralın Amon rahiplerinin dostluğunu geri kazanmak için hesapsızca dağıttığı hediyeleri de anlatmaktadır: " ... mülklerini altın, gümüş, bronz ve bakırla sınırsızca donatmış, çalıştıkları yerleri kadın ve erkek kölelerle doldurmuştur... Tapınakların bütün varlığı altın, gümüş, gök cevher ve firuze ile ikiye, üçe, dörde katlanmıştır... Güzel olan hiçbir şeyden kaçınmadan." Bu cömertlik kısmen bir başarıya yol açmıştır çünkü dokuz yılın ardından Tutankamon devri bir saldırıyla sona erdi ve yerine vezir olarak Akhenaton, Smenkare ve Tutankamon'a hizmet etmiş Yuya'nın küçük oğlu Aye geçer. Kendisinin taht için hiçbir meşrutiyeti yok gibi görünmektedir. Tutankhamon'un dul eşi Ankhsenpaaton ile evlenerek konumunu da güçlendirir. Ancak böyle yaparak o da sadece kısa bir süre devam edebilmiştir -dört yıl- ve ardında iz bırakmadan ortadan kayboldu.

Ardından tahta bir Mısır ordusu generali olan ve kendi döneminde "bir tür General Franco" olarak tanımlanan Horemheb geçti ve tahtını Kraliçe Nefertiti'nin kız kardeşi Mutnezmat ile evlenerek sağlama aldı. Horemheb yargı sistemini yeniden düzenleyerek ve hafif suçlara ağır cezalar koyarak istikrarı yeniden sağlamaya yöneldi. Akhenaton'un yaptırdığı çok sayıda anıtı ortadan kaldırdı ve Tutankamon'un kabartma resimlerini kendisininkilerle değiştirdi. Otuz yılın daha iyi dönemlerinde ülkeyi yöneten Horemheb'in hiç oğlu olmadı. Bu yüzden de kendisinden sonra Zaru başkanı ve kralın veziri Ramses'in tahta geçmesini sağladı.

Aye'nin ölümünün ardından dört Amarna kralının ve ailelerinin kaderi üstüne bir perde çekildi. "Akhetaton'un

(Amarna) kötü adamı' olarak anılan Akhenaton isminin Mısır'ın İki Diyarı'nda anılması yasaklandı. Amarna krallarının tahtı gasp ettiği söylendi ve isimleri, örneğin Abydos ve Sakarra'daki I. Seti krallar listesinde olduğu gibi silindi. Bütün Mısır kayıtları Horemheb'in Amenhotep'ten sonra tahtı devraldığını yazarak Akhenaton, Smenkare, Tutankamon ve Aye'yi tümüyle yok saydılar. Bu sessizlik geçen yüzyılın başlarında Eski Mısır Bilimcileri Amarna'daki kaya mezarlarında Akhenaton'un değişik bir resmine denk gelene dek üç bin yıldan uzun sürdü. Daha sonraları 1883 ve 1893 yılları arasında Fransız ekibi, şehri çevreleyen sınır dikilitaşları ile birlikte duvarlardaki metin ve kabartmaların kopyalarını almak ve mezarları temizlemek üzere bölgeye geldi. 1887'de Amarna Tabletleri bulunana kadar burası pek de ilgi çekmedi. Babil çivi yazısı ile yazılmış mektupların kopyaları ve orijinalleri olan bu tabletlerin bir yüzünde III. Amenhotep ve oğlu Akhenaton arasında, diğer yüzünde Batı Asya kralları ile arasındaki yazışmalar bulunuyordu. Yahudilerin Mısır'dan Kenan'a dönmesinden önceki zamanlara ilişkin olan ve Suriye-Filistin hakkında çok önemli felsefi ve coğrafi bilgiler içeren bu mektuplarla beraber, Batı Asya kralları ve derebeyi köleleri ile Mısır hükümdarlığı arasındaki samimi ilişkilerden de haberdar olduk.

Mısır'daki dini düşüncelerin karmaşıklığını ve ne kadar uzun zamanda şekillendiğini düşündüğümüzde, Akhenaton döneminde hiç resmi olmayan tek bir tanrıya inanmak gibi büyük bir değişimin nedeni ne olabilir? Genel kanı bunun Yuya ile başladığıdır. Eğer kendisi tek tanrılı dinin inananı Yusuf değilse, Mısır'ın yüzyıllık eski dini inançlarında yer almayan bu devrim niteliğindeki düşüncelere nereden kapıldı?

Sonunda 1984'te Kahire'ye uçup mumyayı kendi gözlerimle gördüğümde, araştırmalarım beni tarihteki Yuya ile İn-

cil'deki Yusuf'un büsbütün aynı kişi olduklarına inanmama yol açtı.

Kahire Müzesi'nin ilk katına, kocası III. Amenhotep'in yanında oturan Yuya'nın kızı Kraliçe Tiye'nin heykelinin bulunduğu, yedi metre yüksekliğinde ve beş metre genişliğinde bir yapıt hâkimdir. Kraliçe eski Mısır tarihinde ilk kez kralla aynı boyutta gösterilmekteydi. Bundan dört yıl önce Başkan Enver Sedat, müzedeki mumya salonunun kapanmasını emretmişti. Çünkü başıboş ziyaretçilerin ölülere bakmasının uygun olmadığını düşünüyordu. Neyse ki Yuya Kraliyet ailesinin bir ferdi olarak düşünülmediğinden, ondan kalanlar mumya salonunda değil, ilk kattaydı. Ancak mumyasının gözlerden uzak, kapalı bir tabutun içine saklandığını öğrendiğimde büyük hayal kırıklığına uğradım.

Müze müdürü Dr. Muhammed Salih'in ofisine giderek Yuya'nın mezarını da içeren birtakım çalışmalarda bulunduğumu ve birkaç fotoğraf çekmek istediğimi söyledim. Dr. Salih yardımcı olmaya çalışarak kendisine ödeme yaptığım takdirde müze fotoğrafçısına istediğim çekimleri yapmasını söyleyebileceğini, ancak tabutun açılmasına izin veremeyeceğini belirtti. Dediğine göre bunun için nedenlerimi sunarak genel direktöre başvuru yapmam gerekmekteydi. Bütün bunların günlerce sürecek bir gecikmeye yol açacağını ve mumyayı görmek istememin nedenlerinin yetkilileri ikna etmeyebileceğinin farkına vardım. Bu yüzden bana izin verilen şeyi yapmak çok mantıklı göründü. Bir fotoğrafçı, ışık operatörleri, gardiyanlar ve müze yetkililerinden birinin içinde bulunduğu apar topar göreve çağırılan bir ekiple beraber halka açık olmayan Yuya'nın bulunduğu yerin yolunu tuttuk. Burada fotoğrafçı, değişik açılardan tabutun ve mezar mobilyalarının çok sayıda fotoğrafını çekti. Çalışma devam ederken müze yetkilisini kenara çekip kendisine tabutun içerisinde mum-

yayı kısaca görebilirsem çok minnettar kalacağımı söyledim. Kuralların buna izin vermediğini söyledi. Ancak, çok sayıda anahtarın bulunduğu anahtarlığından sessizce bir anahtar çıkarıp tabutun içinde bulunduğu cam kafesi açtı. Tabutun kapağı kaldırıldı ve içeriye baktım.

Neredeyse canlı, sakin ve kendine güvenen bir ifadeye sahip uzun, ince ve asil bir yüz gördüm. Kim görse sadece bir iki gün önce öldüğünü düşünürdü. En çok ilgimi çeken şey mumyanın ellerinin duruşuydu. Mumyalarda normalde kollar, Osiryan pozisyonunda göğüste çapraz hale getirilir. Burada hayatımda ilk kez gördüğüm üzere, elleri tanrılara değil de kendine olan saygısını gösterircesine avuç içleri içeri bakacak şekilde çenesinin altında göğüs kısmına konulmuştu. Yirmi yıllık araştırmanın ardından İncil ve Kuran'daki saygıdeğer Yusuf'a baktığımı ve onu tanıdığımı hissettim.

Daha sonra Kahire'de *October* Dergisi benimle röportaj yaptı. Bu vesileyle ilk kez Yuya olarak bilinen mumyanın aslında Yusuf olduğu görüşümü dile getirdim. Dr. Salih bu düşünceme tamamıyla karşı çıktı ve sonrasında bu konuyu o zaman İngiliz Müzesi'nde Mısır Eski Eserler sorumlusu, ben bu satırları yazarken ise Londra Mısır Araştırma Topluluğu başkanı olarak görev yapan Thomas James ile görüştü. James, Dr. Salih ile aynı fikirdeydi. Bu görüşmeden haberdar olduğumda Londra'ya dönüş yapmıştım. Kendisinden randevu talep ettiğimde Bay James kibar bir şekilde görüşme isteğimi olumlu yanıtladı. Kendisine Yuya'nın "Firavun'un Babası" unvanını taşıyıp taşımadığını sordum. James de Dr. Salih gibi, Yuya'nın unvanının yalnızca eski Mısır'da çok yaygın olan "Tanrı'nın Babası" anlamına gelen yarı-papazlara ait bir ifadeden ibaret olduğu görüşündeydi. Kendisine 1907'de Theodore M. Davis tarafından yazılan bir kitapta geçen Yuya'nın unvanlarının listesinin bir fotokopisini gösterdim. Bunlar arasında sadece

yaygın olarak kullanılan Tanrının Babası anlamındaki yarı papaz *it nṯr* ifadesinin değil, İki Diyar'ın kutsal babası anlamına gelen *it nṯr n nb tawi* ifadesinin de olduğunu belirttim. Bay James ofisinden ayrılıp beş dakika sonra Davis'in kitabıyla geri dönerek Yuya'nın unvanlarının olduğu sayfayı açtı. Bir yandan bu kayıtları incelerken "Bu konunun daha ayrıntılı düşünülmesi gerekir. Bunun yeni bir konu olduğunu kabul ediyorum. Gerçeğe daha çok yaklaşmak istiyorsak konuyu yeniden incelememiz için bu iyi bir sebep," dedi.

Ben bu satırları yazarken bunu yapmaya çalıştım. Bunun modern bilimsel yöntemlerle Yuya'nın mumyasının tekrar incelenmesini sağlayacağını umuyorum. Ve eğer incelemeler sonucunda tezim doğrulanırsa bunun en önemli sonucu Başkan Sedat'ın eski hayalinin gerçekleşmesi olacaktır ve bir gün Sina Dağı'nın kutsal topraklarında Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanların barış içinde beraberce dua edebildikleri bir türbe inşa edilecektir. Hiç kimsenin böyle bir türbenin en önemli parçası olmaya, her üç din tarafından da saygı gören Yusuf'tan daha fazla hakkı yoktur.

Bizler çocukluk deneyimlerimizin yarattığı varlıklarız. Aynı şekilde düşüncelerin de geçmişin kurbanı olabileceğine inanıyorum. Mısır'dan Çıkış, hem Yahudileri hem de Mısırlıları derinden etkileyen kötü bir olaydır. Her iki tarafın da birbirini affedemeyeceği anlaşılmaz bir husumete yol açmıştır. Hakaretler ve zulümler her zaman hatırlanırken, iki ulus arasındaki bütün kan bağları ortadan kaldırılmıştır. Mısır'da Yahudi kanı taşıyan dört kralın ismi yasaklanmıştır. Kutsal kitap editörleri de, Mısır'dan Çıkış'ı mutlak bir bölünme haline getirmek amacıyla bu tür bir bağlantıya ilişkin her türü anıyı yok etmeye çalışmış, hatta Yusuf'un kemiklerinin Kenan'da yeniden toprağa verilmek üzere o vakitte çoktan çıkarılmış olduğunu iddia etmiştir.

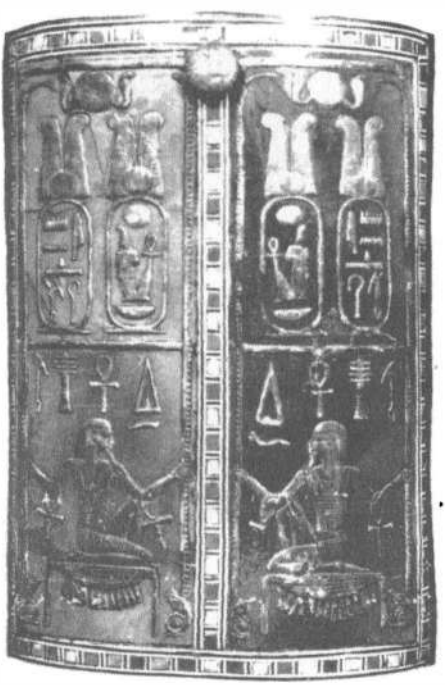
Amarna din devrimi ve Yahudilerin Mısır'dan Çıkışı sonrasında Mısır bir daha asla eski tanrılara tapmadı. Bunun yerine 19'uncu Hükümdarlıktan itibaren kardeşi Seth tarafından suikasta kurban giden Osiris'e ibadet etmenin yeni bir şekli ortaya çıktı ve Mısır'da popüler bir din haline geldi. Bu durum Hıristiyanlığın egemen olmasına zemin hazırladı ve böylelikle Mısır MS ilk yüzyılda dünyadaki ilk Hıristiyan ülke oldu. MS yedinci yüzyılda İslam'ın gelişiyle beraber Musa'nın Tanrısı mutlak olarak kabul edildi.

Amarna çağının ve Mısır'dan Çıkış'ın travmalarının siyasi etkileri de oldu. Yahudilerin ayrılmasından kısa bir süre sonra Mısır yabancı bir hükümdarlığın buyruğu altına girdi ve bu hâkimiyet MÖ 11. yüzyıldan 1952'ye dek, Mısırlı yetkililer Arnavut asıllı Kral Faruk'tan yönetimi devralana kadar bir şekilde devam etti.

Yahudiler ise yüzyıllar boyunca dünyayı dolaştılar. Ancak nereye giderlerse gitsinler, kendilerini manevi kaynakları olan Siyon ile yeniden bir bağlantı kuramadan ruhları huzura kavuşamayan yabancılar olarak hissettiler. Eğer bir Yahudi Siyon'a ait olabilirse tamamlanmış olur. 1948'te İsrail devletinin kurulmasıyla yeni bir Mesih çağı başladı. Bugün bütün Filistin toprakları İsrail'in kontrolü altında bulunmaktadır. Haritaya baktığımızda üstünde İsa'nın annesi Meryem Ana kilisesinin yapıldığı Siyon Dağı'nı görüyoruz. Ancak Yahudi rüyasının ve ibadetinin temel taşı Siyon şehri şuana dek hiç gösterilmedi. Peki, nerede bu şehir?

Ancak bu ve Musa'nın gerçek kimliği başka bir hikâyedir.

Yuya'nın mezarından çıkan sandık, onun III. Amenhotep zamanında yaşadığına ve öldüğüne dair bir kanıt niteliğindedir. Sandığın kapağında Amenhotep ve Tiye'nin isimleri yazılıdır. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

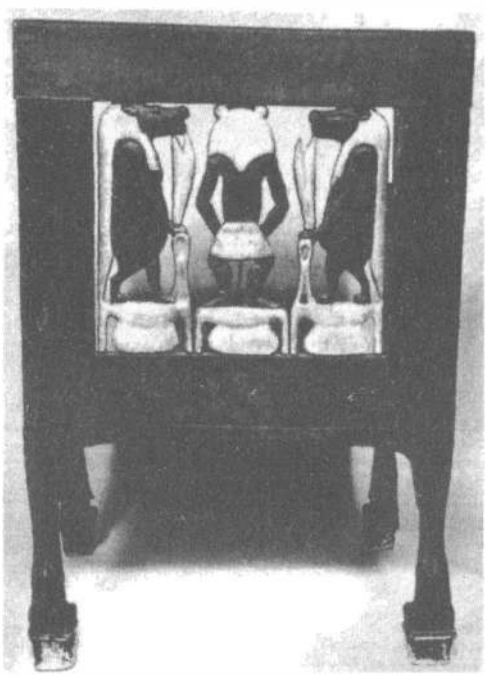
Yuya'nın mezarından çıkan ve üzerinde III. Amenhotep ile Kraliçe Tiye isimlerinin bulunduğu su mermeri vazo.
Fotoğraf: Kahire Müzesi

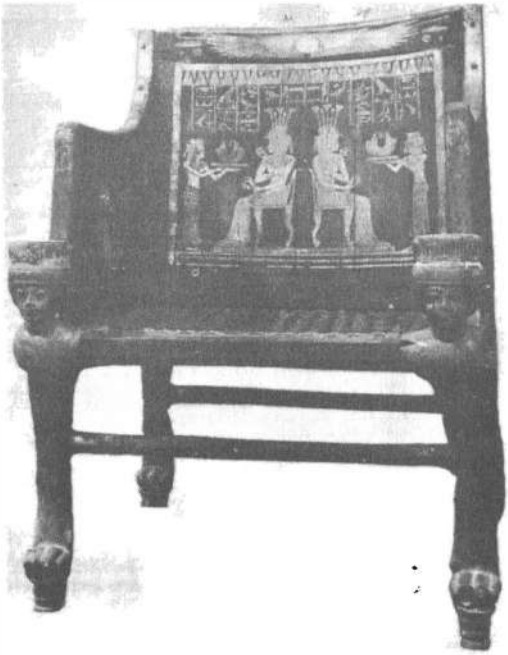
Yuya'nın mezarında bulunan üç sandalyeden biri, çocukluğunun çeşitli aşamalarında Prenses Sitamun'a aitti. En küçüğü olan fotoğraftaki sandalye 595 mm yüksekliğinde, 400 mm genişliğinde ve 370 mm derinliğindeydi. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

Sitamun'un ikinci sandalyesi, 615 mm yüksekliğinde, 380 mm genişliğinde ve 410 mm derinliğindeydi. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

En küçük sandalyenin arkadan görüntüsü. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

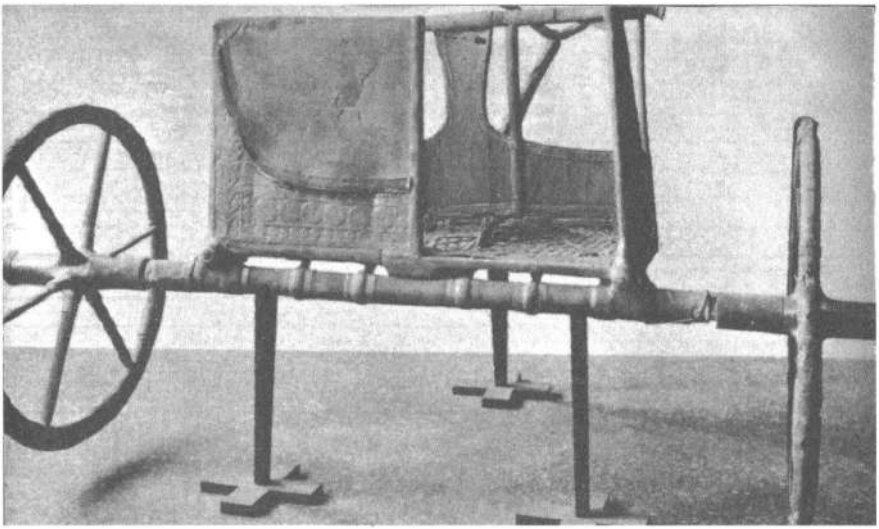
720 mm yüksekliğindeki, 520 mm genişliğindeki ve 549 mm derinliğindeki en büyük sandalyenin önden ve yandan görüntüleri. Bu ve ikinci sandalye Sitamun'u gösteren şekillerle ve ismiyle süslenmiştir. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

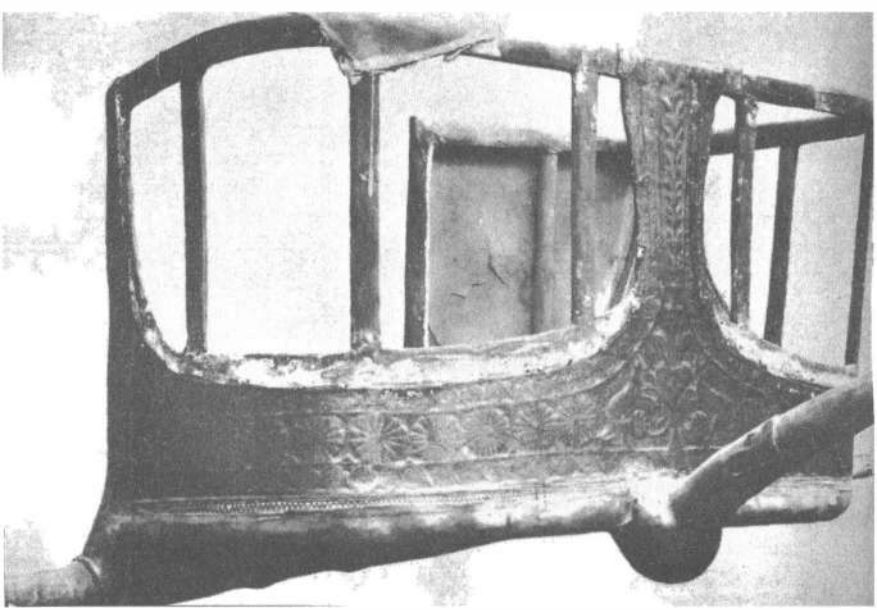
Sitamun'un Tev'deki sarayından kalma açık mavi mineli bir sürme. III. Amenhotep ile "kralın kızı" ve "kralın karısı" olarak tanımlanan Sitamun isimleri. *Bütün hakları saklıdır. Metropolitan Sanat Müzesi, New York.*

Üzerinde Kraliçe Sitamun'un oyma resminin olduğu kabartma kumtaşı. Elinde kraliyet "asasını" taşımaktadır ve kısmen kırılmış olan isminin bulunduğu bölüm başının üzerinde bir kabartma içinde yazılıdır. Başındaki akbaba şeklindeki başlık kraliyetin kadın mirasçısı olan Tanrı Amun'un Karısına aittir ve 18. Hanedanlık döneminde Amarna öncesindeki kraliçeler tarafından da kullanılmıştır. Bu taş II. Amenhotep Tapınağı'nda Petrie tarafından bulunmuştur. *Fotoğraf: Petrie Müzesi, University College, Londra.*

Yuya'nın mezarında bulunan sandalye. Küçük boyutu, normal kullanım için tasarlanmadığını göstermektedir. Yuya Mısır tarihinde Atlı Birliklerin Ustası ve Hükümdarının Atlı Birliklerdeki Yardımcısı unvanlarına sahip ilk kişidir. Bu unvanlar İncil'de Yusuf'a atfedilmiştir.
Fotoğraf: Kahire Müzesi

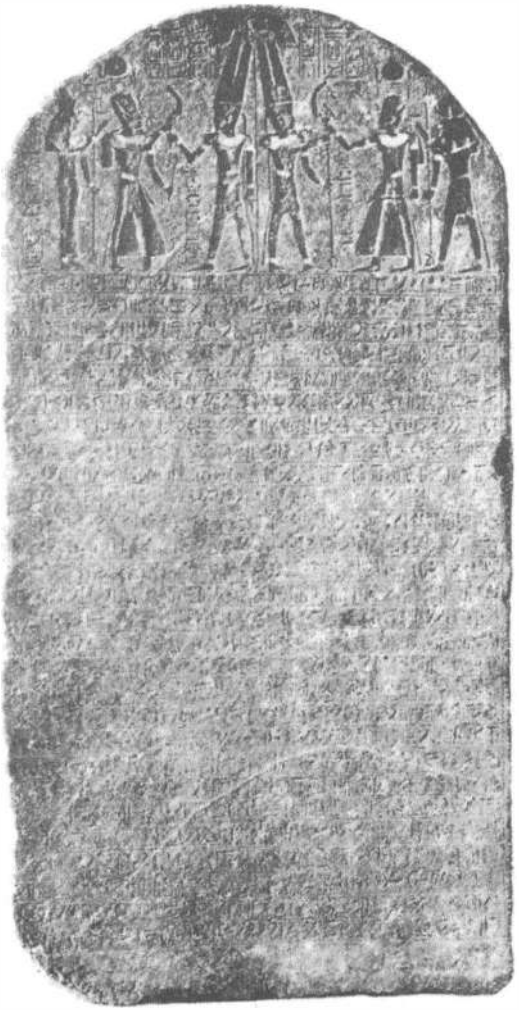

Teb'de bulunan II. Ramses, Belzoni tarafından Britanya Baş Konsolosluğu adına çıkartılmıştır. *Fotoğraf: Britanya Müzesi.*

II. Ramses'in Tanis'te Mariette tarafından çıkarılan dev heykeli. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

1896 yılında Teb'de Petrie tarafından keşfedilen Merneptah Steli. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

İsrail'in adının yazılı olduğu İsrail Dikilitaşı. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

İKİNCİ KİTAP

Notlar ve Kaynaklar

1

İBRAHİM'İN KURBANI

Kutsal kitaptaki anlatılarda bulunan kanıtlara göre İbrahim ve İshak arasındaki ilişkiyle ilgili ulaştığım sonuç, bir Müslüman olarak inandığımdan tümüyle farklıdır. İncil'de bahsedilenin aksine bize, İbrahim'in kurban etmek istediği oğlunun İshak değil, Hagar'dan olan oğlu İsmail olduğu öğretilmiştir. Bu nedenle İshak'ın kurban edilmesi ile ilgili benim yorumuma göre, İbrahim'in Firavun ve Saray arasındaki günah evliliğinin meyvesini yok etmesi, kurban gerçekte İsmail olsaydı mümkün olmazdı.

İshak'ın kurban olduğunu kabul ederek günümüzdeki Müslüman uzmanların görüşlerine tümüyle aykırı davranmış olduğumu fark ettim. Ancak Kuran'daki kurban etme hikâyesini yeniden incelediğimizde, İbrahim'in kurban etmek istediği kişinin ismi asla doğrudan söylenmez. Kuran'da 37. Sure'nin 101-113 arasındaki bölümlerinde (İncil'de yoktur ancak Talmud'da bulunabilir), İbrahim ile putlara tapan babası arasındaki bir çatışmadan bahsedilmiştir. Sonuç olarak İbrahim yanan ateşe atılır ama Tanrı onu kurtarır ve İbrahim babasının evini ve topraklarını terk etmeye karar verir. Kuran'daki hikâye şöyle devam eder:

(101) İşte o zaman
Biz onu
Uslu bir oğul ile
Müjdeledik.

(102) Babasıyla beraber
Yürüyüp gezecek
Çağa erişince: Yavrucuğum!
Rüyada seni
Boğazladığımı görüyorum;
Bir düşün, ne dersin? dedi.
O da cevaben: Babacığım!
Emrolunduğun şeyi yap.
İnşallah beni
Sabredenlerden bulursun, dedi.

(103) Her ikisi de
Teslim olup,
Onu alnı üzerine yatırınca:

(104) Biz ona: "Ey İbrahim!"
Diye seslendik.

(105) Rüyayı gerçekleştirdin.
Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız.

(106) Bu, gerçekten,
Çok açık bir imtihandır.

(107) Biz, oğluna bedel
Ona büyük bir
Kurban verdik.

(108) Geriden gelecekler arasında
Ona (iyi bir nam) bıraktık:

(109) İbrahim'e selam! dedik.

(110) Biz iyileri böyle
Mükâfatlandırırız.

(111) Çünkü o, bizim
Mümin kullarımızdandır.

(112) Sâlihlerden
Bir peygamber olarak
O'na (İbrahim'e)
İshak'ı müjdeledik.

(113) Kendisini ve İshak'ı
Mübarek eyledik.
Lâkin her ikisinin neslinden
İyi kimseler olacağı gibi,
Kendine açıktan açığa
Kötülük edenler de olacak.

Kuran'da bir isim olmamasına karşın bu bölüm, İslam âlimlerini kurban edilecek olan kişinin İsmail olduğuna ikna etmiştir. İlk olarak İbrahim'in babasıyla tartıştıktan sonra evden ayrılma kararı aldığından haberdar oluyoruz, daha sonra da oğlunun doğduğunu öğreniyoruz ancak çocuğun isminden bahsedilmiyor. Buna karşın İbrahim'in ilk oğlunun İsmail olduğunu biliyoruz (a. 101). Daha sonra kurban etme niyetinden (a. 103), ardından da İshak'tan (a. 112) bahsediliyor.

Müslüman din âlimlerinin görüşü mantıklı görünse de, Kuran'ın kendisi aynı mantıki görüşü takip ediyormuş gibi görünmemektedir. 37. Sure'de İbrahim'in babasıyla yaşadığı tartışmadan ve ayrılmalarından bahsedilir. Kuran'ın diğer dört bölümünde de Tanrı'nın ona bir oğul vereceğini söylediği kısımlar yer alır. Yukarıdaki hikâye anlatıldıktan sonra, "6. Sure'de şu ifadeler yer alır:

(84) Biz O'na İshak
Ve Yakub'u da armağan ettik;
Hepsini de doğru yola ilettik.
Daha önce de Nuh'u
Ve O'nun soyundan

Davud'u, Süleyman'ı, Eyyub'u,
Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u
Doğru yola iletmiştik;
Biz iyi davrananları
İşte böyle mükâfatlandırırız.

Birkaç bölüm sonra İbrahim'in torunlarından biri olarak ismi geçse de (v.86) burada İsmail'den bahsedilmez. Daha sonra 19'uncu Sure'de şu bölüm yer alır:

(49) Nihayet İbrahim
Onlardan ve Allah'tan
Başka taptıkları şeylerden uzaklaşıp
Bir tarafa çekildiği zaman
Biz ona İshak ve Yâkub'u bağışladık
Ve her birini peygamber yaptık.

Bu bölümde de İsmail'in ismi yer almamıştır. Aynı durum 21. Sure'de de geçerlidir:

(72) Ona İshak'ı ve
Fazladan bir bağış olmak üzere
Yakub'u lütfettik;
Her birini sâlih insanlar yaptık.

29'uncu Sure'de de şu bölüm bulunmaktadır:

(27) Ona İshak ve Yakub'u bağışladık.
Peygamberliği ve kitapları,
Onun soyundan gelenlere verdik.
Ona dünyada mükâfatını verdik.
Şüphesiz o, ahirette de
Sâlihler zümresindendir.

Müslüman din bilginlerinin bizi ilk oğlu İsmail'in adının, İbrahim'in babasının evinden ve topraklarından ayrılmasının ardından gelmesi gerektiğini düşünmemize yol açtığı tüm bu durumlarda, bu isimden pek de bahsedilmez. Bunun yerine

bahsedilen isim İshak olmuştur ve onu ikinci oğlu olan Yakup takip etmiştir. İshak'ın ikiz oğullarından ilki olan Esav'ın isminin geçmediği Kuran'da, Yakup'un babasının asıl mirasçısı olduğu şüphe götürmez bir durumdur. O zaman neden 27. Sure'de ismi yer almamasına rağmen kurban edilecek kişinin İsmail olduğunu düşünmemiz beklenebiliyor?

37. Sure' de (a. 101) bahsedilen kişinin İshak'tan başkası olamayacağına dair bir başka kanıt daha vardır. Sure'nin Arapça ismi "ilgili olmak ya da iyi haber vermek" anlamına gelen *bash-shara* fiilinden gelmektedir ve genelde bir çocuğun doğumuyla ilişkilidir. Ancak Kuran'da bu fiilin üç erkek çocuğun, Yahya Peygamber, İsa ve İshak'ın doğumuna işaret etmek için kullanıldığını görüyoruz. 3. Sure'de görülen ve 19. Sure'de tekrarlanan bu durum, Zekeriya'ya yapılan "açıklama" ile ilgilidir.

(38) Orada Zekeriya
Rabbine dua etti:
"Rabbim! Bana katından temiz
Bir nesil bahşet.
Şüphesiz sen duayı
Hakkıyla işitensin" dedi.

(39) Zekeriya mabette namaz kılarken
Melekler ona, "Allah sana,
Kendisinden gelen bir kelimeyi (İsa'yı)
Doğrulayıcı, efendi, nefsine hâkim
Ve salihlerden bir peygamber olarak
Yahya'yı müjdeler" diye seslendiler.

(40) Zekeriya, "Ey Rabbim!
Bana ihtiyarlık gelip çatmış iken
Ve karım da kısır iken
Benim nasıl çocuğum olabilir?" dedi.
Allah, "Öyledir, ama Allah dilediğini yapar" dedi.

İkinci olay, 3. Sure'de birkaç ayet sonra İsa'nın annesi Meryem'e yapılan açıklamada ortaya çıkar:

(45) Hani melekler şöyle demişti:
"Ey Meryem!
Allah seni kendi tarafından bir kelime ile müjdeliyor ki,
Adı Meryemoğlu İsa Mesih'dir.
Dünyada da, ahirette de
İtibarlı ve Allah'a çok yakın olanlardandır."

(46) "O, beşikte de,
Yetişkin çağında da
İnsanlarla konuşacak,
Salihlerden olacaktır."

(47) (Meryem), "Ey Rabbim!
Bana bir beşer dokunmamışken
Benim nasıl çocuğum olur?" dedi.
Allah, "Öyle ama Allah dilediğini yaratır.
O bir şeyin olmasını dilediğinde
Ona sadece 'ol' der,
O da hemen oluverir" dedi.

Üçüncü olay da, 11. Sure'de İbrahim'e yapılan ziyaretlerde ona Sarah'dan bir erkek evladı olacağı vaadiyle ilgili İncil'deki bölümlerle neredeyse aynı olan ayetlerde anlatılır:

(69) Ant olsun, elçilerimiz (melekler),
İbrahim'e müjde getirip
"Selâm sana!" dediler.
O, "Size de selâm," dedi ve
Kızartılmış bir buzağı getirmekte gecikmedi.

(70) Ellerini yemeğe uzatmadıklarını görünce,
Onları yadırgadı ve onlardan dolayı
İçinde bir korku duydu.
Dediler ki: "Korkma,
Çünkü biz Lût kavmine gönderildik."

(71) İbrahim'in karısı ayakta idi.
(Bu sözleri duyunca) güldü.
Ona da İshak'ı müjdeledik;
İshak'ın arkasından da Yakûb'u.

(72) Karısı, "Vay başıma gelenler!
Ben bir kocakarı
Ve bu kocam da bir ihtiyar iken
Çocuk mu doğuracağım?
Gerçekten bu çok şaşılacak bir şey!" dedi.

(73) Melekler, "Allah'ın emrine mi şaşıyorsun?
Allah'ın rahmeti ve bereketi size olsun
Ey (peygamber ocağının) ev halkı!
Şüphesiz O övülmeye layıktır,
Şanı yücedir" dediler.

Aynı hikâye ile ilgili başka referanslar da vardır. Daha az ayrıntının bulunduğu 15. Sure'de, İshak'ın isminden bahsedilmez ancak 'erkek çocuk' olarak belirtilir (a. 53). Hikâyenin özetinin bulunduğu 29. Sure'de (a. 31) ve hikâyenin tamamının anlatıldığı ancak sadece bir "erkek çocuktan" bahsedilen 51. Sure de bunlar arasındadır. Her birinde İshak'ın isminden zel olarak bahsedilmese de onun bahsedilen kişi olduğu tartışma götürmez bir gerçektir.

Gördüğümüz üzere Kuran'da Tanrı'nın anne-babasına oğullarının doğumunu haber verdiği sadece üç durumda mucizevi bir unsur bulunmaktadır: Meryem bir bakireydi, Zekeriya ve İbrahim ise ileri yaştaydı ve karıları da kısırdı. Buna göre 37. Sure'de Tanrı İbrahim'e bir oğlu olacağını açıkladığında bu kişi ancak o yaşlıyken ve muhtemelen kısır eşinden doğan İshak olabilir. Bu vaadin kurban etme girişiminden sonra da tekrarlanması, oğul İshak'ın deneyim kazanarak bir Peygamber olduğunu doğrulama amacı taşımaktadır. 37. Sure'de kurban etme girişiminin (a.113) İbrahim ve İshak'ın kut-

sanmasıyla sona ermesi de bu düşünceyi doğrulamaktadır. İsmail'in isminin burada geçmiyor olması, eğer kurbanın asıl öznesi o olsaydı açıklanamaz bir durum olurdu.

Kuran'ın ilk defa dünyaya açıklandığı dönemde, İshak'ın kurbanı ile ilgili İncil'de geçen hikâye, buraya yerleşmiş Yahudi kabileleri tarafından zaten biliniyordu. Kuran İncil'deki hikâyeyle çelişen bir şey ortaya koymak isteseydi bu hikâyede İsmail'in adını açıkça belirtirdi. Amcası El Abbas üzerinden Muhammed'in ağzından kurban edilecek kişinin İshak olduğunu doğrulayan çok sayıda söz bulunmaktadır. Günümüzdeki İslam âlimlerinin düşündüğünün aksine ilk dönem İslam âlimlerinden El Talabani de, Ali, Ömer ve onların halefleri gibi Peygamber'in (Muhammed) Yakınlarının bu hikâyenin İncil'deki versiyonuna inandığını açıkça belirtmiştir. El Talabani, Talmud'daki kurban etme girişimine benzer bir hikâye anlatmıştır: "Bir bıçak ve bir ip alıp dağa çıktılar. İshak dedi ki, 'Baba gömleğimi üzerimden çıkar ki annem kanlı gömleğimi görüp benim için ağlamasın. Beni sıkı sıkı bağla, böylece kurban edilirken hareket etmeyeyim ve başka yere bakmayayım ki sen de cesaretini kaybetme.'" Bir başka erken dönem İslam âlimi olan El Kisai, Talmud'da daha önce gördüğümüz bir hikâyede geçen bir söylentiye değinmektedir: İshak'ın İbrahim tarafından evlat edinildiğine dair söylenti ortaya çıktığında, Tanrı baba ile oğluna aynı görüntüyü vermiştir, böylece ikisi birbirine çok benzemiştir. Ancak İbrahim'in saçları griydi."

Günümüzde Müslüman âlimlerin tüm bu görüşlere karşı çıkarak kurban edilecek erkek çocuğunun İsmail olduğu konusunda ısrar etmesinin nedeni, kurbanı onurlandırmak istemeleri ve Yahudilerin atalarına ona ait olan bir onurdan mahrum etmeye çalıştığını düşünmeleridir. Ancak kendi oğlunu Tanrı için kurban etmek, Arabistan'da Mezapotamya'da

ve hatta Kenan'da o dönemde uygulanan bir şey değildi. İbrahim'in eylemi ancak, kendisine bile benzemeyen, Talmud'a göre "tüm dünyanın onun oğlu olmadığından şüphelendiği" ve aynı zamanda hem kendisinin hem de Mısır Firavunu'nun mirasçısı olan oğlunu yok etmeye çalışmasıyla açıklanabilir.

2

İNCİL KAYNAKLARI

Eski Ahit'le ilgili standart çevirimiz en fazla MS 9. ya da 10. yüzyıla kadar giden Masoretik İbranice metne dayanır. Ancak bu çevirinin, Hıristiyan döneminin ikinci yüzyılında, Kudüs Tapınağı'nın Titus'un askerleri tarafından MS 70 yılında yıkılmasının ardından Haham Johanan ben Zakai'nin yaşamasına izin verilen Ceffe yakınlarındaki küçük Jamnia kasabasında toplanan bir konseyin akabinde yapıldığı söylenir. Yahudi yetkililer, özellikle farklı bölgelere yayılmalarının ardından Yahudilerin birliği için yazılı kanunun tek araç olduğu dönemde, Yahudilerin İncil'in çeşitli versiyonlarını kullanmasından endişeliydi. Jamnia'da Eski Ahit'in şekli ve içeriği konusunda nihayet bir anlaşma sağlandı ancak konsey metinde bir değişiklik yapmadı ve sadece Kanun'a eklenecek kitapları seçti.

Hiyerogliflerin yanı sıra İbranicede de diğer Semitik dillerde olduğu gibi yazılı dilde sesli harf yoktur. Sadece 'W' (*waw*) ve 'Y' (*yodh*) harfleri 'U' ve 'I' olarak kullanılır. Ayrıca 'H' (*he*) harfi de, kelimenin sonunda yer aldığı zaman bazen sesli harf olarak (*A*) okunabilir. Doğru telaffuz sorunu ve buna bağlı olarak kutsal metnin yorumlanması, bu nedenle hâlâ çözülememiştir. Bu konu MS 7. yüzyıl ile bir grup Yahudi uzmanın standart bir telaffuz formüle etmek için Masorrah'ı (gelenek

ya da ölçü) sistematize etme görevini üstlendiği MS 10. yüzyıl arasında çözüme kavuşturulmuştur. Bu çalışmalar sessiz harflerde herhangi bir değişikliği kapsamamaktadır, 10. yüzyılın başlangıcından kısa bir süre sonra kabul edilen sesli harflerde, seslilerin sessiz harflerin üzerinde ve arasında kullanıldığı Babil ve Filistin sistemleri benimsenmiştir.

Ancak Eski Ahit için elimizde bulunan tek Kanun, İbranice Masoretik metin değildir. Bundan daha eski olan metin İskenderiye'deki Yunan metnidir. Bu versiyonun daha sonra MÖ 100 civarında ismi bilinmeyen bir yazar tarafından yazıldığı belirtilir. Mısır Kralı II. Ptolemy (MÖ 285-247), İncil'in Yunanca bir çevirisi olması gerektiği konusunda İskenderiyeli kütüphaneci tarafından ikna edilmiştir. Kralın başvurduğu Kudüs Başpapazı, 12 İsrail kabilesinden 6'şar kişi olmak üzere İskenderiye'ye 72 âlim göndermiştir. Âlimler beraberlerinde altın harflerle yazılmış Eski Ahit'in ilk beş kitabının resmi kopyasını da götürmüştür. Âlimler, 72 gün çalışarak Eski Ahit'in ilk beş kitabının Yunanca versiyonunu nihayete erdirmiş ve krala sunmuşlardır. Daha sonra Eski Ahit'in diğer kitapları da başka âlimler tarafından Yunancaya çevrilmiş ve bu çalışmanın tamamı "Yetmiş" anlamına gelen "Septuagint" ismiyle tanınmıştır. Yunanca metin Yunanca konuşan Yahudilerin İncil'i olmuş, Akdeniz çapında geniş bir bölgeye yayılmış ve sonraki dönemde İbranice Masoretik metnin yaygınlaşmasıyla terk edilinceye kadar ilk dönemlerde Kilise'nin İncil'i olarak kabul edilmiştir. Ancak bugün Septuagint Yunan Ortodoks Kilisesi'nin resmi İncil'i olarak hala kullanılmaktadır.

Papazlıktan gelen ve Caligua'nın Roma'ya katıldığı MS 37 yılında doğan Yahudi tarihçi Flavius Josephus, halkının tarihini ve savaşlarını Yunanlılara ve Romalılara anlatan, MS 1. yüzyıl sonunda Eski Ahit kitaplarını "kutsal kitaplar" olarak ilk ortaya koyan kişidir. Ona göre kutsal kitaptaki anlatıların temel özelliği, peygamberler döneminde ortaya çıkan ve bu

nedenle kutsal olan sorgulanamaz bir otoritenin açıklanmasıdır. Peki, ama Tanrı'dan vahiy gelen sözler ilk defa ne zaman yazılmıştır?

Eski geleneğe göre Tevrat'ın ilk beş kitabını yazan kişi, İncil'de ilk defa Mısır'dan Çıkış Kitabı'nda bahsedilen kutsal aracı Musa idi: "Rab Musa'ya, 'Bunu anı olarak kayda geç,' dedi, 'Yeşu'ya da söyle....' Daha sonra ise "Musa Rab'bin söylediği her şeyi yazdı," açıklamasının ardından, Musa'ya Sina Dağı'nın tepesinde Kanun'un verildiği bölümde kutsal kitabın yazımıyla ilgili üçüncü bir referans karşımıza çıkmaktadır: "Rab Musa'ya, 'Dağa, yanıma gel,' dedi, 'Burada bekle, halkın öğrenmesi için üzerine yasalarla buyrukları yazdığım taş levhaları sana vereceğim.'"

Bu olayda sözleri taşa yazanın Musa değil Tanrı olduğu düşünülse de, Musa'nın İncil'deki sözleri yazabileceğine hiçbir şüphe yoktur. İbranicede ya da Aramicede yazamazdı çünkü bu diller MÖ 9. ya da 10. yüzyılda yoktu ancak Musa Firavun'un kızı tarafından sarayda bir Mısır prensi yapıldıysa ki öyleydi, kuşkusuz Mısır dilinde okuma yazma öğrenmişti.* Toronto Üniversitesi Eski Ahit Çalışmaları Profesörü R.K.

---

* İbrani dili ve kutsal kitap uzmanı A.S. Yahuda, *The Language of the Pentateuch in its Rleation to Egyptian* kitabında şu noktaya dikkat çeker: "Yusuf'la ilgili hikâyede ve Yaratılış kitabında pek de nadir olmayan ve kulağa yabancı gelen öyle ifadeler ve konuşmalar vardır ki, böyle durumlarda anlamları ancak bağlamından anlaşılabilir ya da daha modern yorumcular tarafından çarpıklık ya da bozukluk olarak kabul edilir." Yahuda ayrıca İbrani anlatıcının *Yaratılış* kitabındaki Yusuf'un hikâyesinde Mısırca kelimeleri ve ifadeleri kelimesi kelimesine uyarladığını belirtir: "Yusuf, Mısırlıların 'barbarlar' olarak gördüğü çobanlar ve Asyalılar olan erkek kardeşleriyle konuştuğunda bile, sözleri daha üstün bir ırk olan Mısırlıların yukarıdan bakan tonuyla verilmişti. Anlatıcı, Yusuf'un gerçek kimliğini erkek kardeşlerine açıklamadan önce gerçek bir Mısırlı rolünü oynama yeteneğini zekice bir dille tasvir etmişti."

Harrison'ın *Introduction to the Old Testament* kitabında belirttiği üzere, Musa dönemin diplomatik dili olan Akad dilinde de okuma-yazma öğrenmişti. Bir Mısır prensi neden diplomatik dili öğrenmişti? Yusuf'un hikâyesinde gördüğümüz üzere bu, yabancılarla iletişim kuran çevirmenlerin ve yazmanların alanıydı. Ayrıca Musa'nın Mısır'daki taşa yazma geleneğini kullandığını, Akad çivi yazısının ise kile yazıldığını belirtmek önemlidir. Tesniye Kitabı'nda ayrıca Mısır'dan Çıkış döneminde Musa'nın takipçilerine Mısır tarzında bir dikilitaş dikmelerini (genelde üzerinde yazı ve heykel bulunan dik bir levha ya da sütun) söylediği aktarılır: "Musa ile İsrail ileri gelenleri halka şöyle dediler: 'Bugün size ilettiğim bütün buyruklara uyun. Şeria Irmağı'ndan Tanrınız Rab'bin size vereceği ülkeye geçince, büyük taşlar dikip kireçleyeceksiniz... Bu yasanın bütün sözlerini taşlara yazacaksınız.'"

Bu, Musa tarafından yazılan orijinal kutsal metnin Mısır dilinde olması gerektiği anlamına gelir. Bu metin daha sonra sözlü olarak aktarılan metinlerle beraber MÖ 9. ve 8. yüzyıllarda ilk yazılı İbranice metinleri oluşturmuştur. Bu arka plana rağmen baştan beri Eski Ahit'in ilk beş kitabının tarihsel değerini sorgulayanlar olmuştur. Bu eleştirmenler, aynı hikâyenin birçok çelişkili versiyonu bulunduğuna, tarihi karakterlerin ve yerlerin tanımlanması ile ilgili hatalara ve olayların Eski Ahit'teki versiyonunun büyük bölümünün gerçek olduğunu kabul etmeyi zorlaştıran daha geniş çaplı dini ve mitolojik yorumlara vurgu yapmıştır. Hıristiyan döneminin ilk yüzyılı kadar erken bir dönemde, bu durum açıkça sorgulanmıştır. *Contra Apionem* isimli bilimsel çalışmasında Flavius Josephus, ilk dönem çalışması olan ve "içeriğine bir eklemede bulunmadan ya da bir bölüm çıkarmadan" eski Yahudi kayıtlarını anlattığı *The Antiquities of the Jews* isimli eserine bazı Yunan tarihçilerin itirazda bulunduğunu belirtir. Josep-

hus ayrıca, daha önce üçüncü yüzyıl Mısır tarihçisi Manetho tarafından kaydedilen Yaratılış Kitabı'nda da bazı çelişkiler olduğunu ifade eder.

Önceden Yunan kültürünün ve felsefesinin merkezi olan İskenderiye'de, MS 2. yüzyılda önde gelen Gnostik liderlerden Valentinus, Tevrat'ın ilk beş kitabı ile Peygamberler kitaplarındaki bazı bölümlerin orijinal olmadığını öne sürerek Eski Ahit metnine yönelik saldırıların önünü açmıştır. İtalyan asıllı astrolog ve coğrafyacı büyük Ptolemy de, Tevrat'ın ilk beş kitabının kaynağına dair çok temel bir soru ortaya atmıştır. Daha sonra Yunan yazar Epiphanius'un belgeleri arasında bulunan ve bu görüşlerinin yer aldığı mektubunda Ptolemy, Musa'ya atfedilen Tevrat'taki beş kitabın tek bir yazar tarafından kaleme alınmasının mümkün olmadığı ve Musa tarafından, üç kaynağa göre, yani Tanrı, Musa'nın kendisi ve Âlimlerin kayıtlarına göre derlenmiş olması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Ancak MS 313 yılında Büyük Konstantin'in Hristiyanlığı kabul ederek onu Roma İmparatorluğu'nun resmi dini haline getirmesiyle ve Loadicia Hristiyan Konseyi'nin 363 yılında Eski Ahit kitaplarını (Yunanca metin) Hristiyan Kanunu'na dâhil etme kararıyla beraber, kutsal vahye ve Kutsal Kitap'ın kaynağına olan inanç, nihai olarak İncil'i ortaçağın sonuna doğru tek kabul edilebilir tarihi kaynak haline getirmiştir.

İnsanın keşfettiği bilimsel kurallar ışığında daha önce kabul edilen inançları yeniden ele almaya karar verdiği Rönesans'la beraber, Musa'nın Tevrat'ın ilk beş kitabındaki mevcut metnin tamamını yazdığı inancına karşı yeni ve güçlü sesler yükselmiştir. Alman bilim insanı Andreas Rudolf Bodestein (1480-1541), Musa'nın Tevrat'ın yazarı olduğu düşüncesine saldırmış, bu düşüncesini Musa'nın Tesniye Kitabı'nın sonundan önce gerçekleşen kendi ölümünü yazmış olamaya-

cağı gerçeğine dayandırmıştır: "Böylece Rab'bin sözü uyarınca Rab'bin kulu Musa orada, Moav ülkesinde öldü." İngiliz filozof Thomas Hobbes (1588-1679) eleştiri yönelten isimlerden bir diğeriydi ve Tevrat'ın Musa'nın ölümünden uzun süre sonra yazıldığı görüşünü savunuyordu. Hobbes'un takipçilerinden olan Yahudi filozof Benedict Spinoza da (1632-1677), *Tractaus Theologica –Politicus* kitabında Musa'nın Tevrat'ın yazarı olduğunu tümüyle reddetmiş ve *Yaratılış*'tan *Krallar II*'ye kadar tüm kitapların MÖ 5. yüzyılda yaşayan yazar ve İbrani bilim insanı Ezra'nın çalışması olduğu konusunda ısrarcı olmuştur. Spinoza'nın ölümünden bir yıl sonra Fransız papaz ve kutsal kitap eleştirmeni Richard Simon da, *Historie critique du Vieux Testament* kitabında Tevrat'ın bir "devlet yazmanları" birliği tarafından, kayıtların uzun bir süreçte derlenmesi ve redaksiyonuyla ortaya çıkarıldığını öne sürmüştür. Bu kitabın yayımlanmasından birkaç ay sonra Fransız Jansenistler kitabın yok edilmesini emretmiştir. Ancak sonraki yıllarda çalışma, İncil'i bir edebi ürün olarak görme yönündeki ilk girişim olarak kabul edilmiştir.

Daha sonra Jean Astruc'un fikirleri ve bu fikirlerin 19. yüzyılın ilk yarısında özellikle Almanya'dan Eski Ahit uzmanları tarafından geliştirilmesi, kutsal kitap eleştirisi alanında bir dönüm noktası olmuştur. Bunu Tevrat'ın çeşitli kaynakların birleşiminden oluştuğunu düşünen Graf ve Wellhausen'ın çalışması izlemiştir. Bu kaynaklar şöyledir:

1. MÖ 9. yüzyıla dayanan Yehovist bir kaynak (J).
2. MÖ 8. yüzyıla dayanan Elohist bir kaynak (E).
3. MÖ 7. yüzyıla dayanan ve farklı bir kaynak olarak görülen Tesniye (Deuteronomy) (D).
4. MÖ 5. yüzyıla dayanan bir Papaza ait kaynak (P).
5. MÖ 2. yüzyıl civarında tüm koleksiyonu gözden geçiren ve düzenleyen bir editörün çalışması.

Bu kaynak analizini Yusuf'un hikâyesine uyguladığımızda karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

İlahi İsim

Yusuf'un hikâyesinde kaynak analizi için ilahi isimleri kriter olarak kullanan belge teorisyenlerini izlediğimizde, Elohim'in hikâye boyunca 8 bölümde özellikle karakterlerin sözlerinde kullanıldığını, Yahweh isminin ise sadece bir bölümde (39) geçtiğini görürüz. Bu nedenle ilahi isimler, Yusuf'un hikâyesini (J) ve (E) kaynaklarına göre ayırma konusunda bize yeterli yardımı sunmamaktadır.

Yusuf'un Babasının Adı

Yusuf'un hikâyesinde babası genelde erkek kardeşlerden bahsedildiğinde "babaları" olarak, Yusuf'la ilgili bölümlerde ise "babası" olarak geçmektedir. Diğer durumlarda ismi kullanılmaktadır. Hikâye boyunca yer değiştirilerek kullanılan orijinal ismi Yakup ve Tanrı'nın ona verdiği İsrail'in her biri, 15 ayette bulunmaktadır.* Babasının isimlerinin sürekli olarak değişmesi nedeniyle, Yusuf'un hikâyesinin arkasında birbirine paralel iki kaynak belge olduğu kabul edilmektedir.

İyi Erkek Kardeşin İsmi

Diğer kardeşlere Yusuf'u öldürmemelerini söyleyerek onu koruyan iyi erkek kardeş için Yuda ve Ruben isimleri, sürekli yer değiştirmektedir. İyi kalpli erkek kardeşin ismindeki bu

---

* Yakup ismi şu bölümlerde geçmektedir: b. 37, a. 1, 2, 34; b. 42, a. 1, 4, 29, 36; b. 43, v. 2; b. 45, a. 25, 27; b.. 47, a. 7, 8, 9, 28. İsrail'in ismi ise şu bölümlerde yer almaktadır: b. 37, a. 3, 13,14; b. 42 a. 5; b. 43, a. 6, 8, 11; b. 45, a.21, 28; b. 46, a. 29, 30, b. 47, a. 27, 29, 31; b. 50,a.2.

sürekli değişim, kaynak analizi açısından geçerli bir kriter olarak kabul edilir. Bu kriteri Yusuf'un hikâyesine uyguladığımızda şu sonuçlara ulaşırız:*

B. 37: Yusuf'un hikâyesinde tuzağın anlatıldığı bu bölüm, Yuda- İsrail (J) ile Ruben-Yakup versiyonunun (E) bir bileşimidir.

B. 38, Yusuf'un hikâyesine ara verilerek Kenan'da Yuda ile gelini Tamar arasındaki olayların anlatıldığı bölüm (J)'ye aittir.

B. 39, Yusuf'un Potifar'ın evinde geçirdiği zaman ve ustasının karısıyla ilişkisine dair bölümün neredeyse tamamı (J)'ye aittir.

B.40: Yusuf'un hapishanede aşçıbaşı ve baş sakinin rüyalarını yorumlamasıyla ilgili hikâyede a. 1, 15b (J)'den, a. 16-23 (E)'den gelmektedir.

B. 41: Yusuf'un Firavunla sohbeti, vezir olarak atanması, Mısır ismi alması, Mısırlı bir karısı olması ve iki oğlunun doğumu ile ilgili bölüm, Yusuf'un o dönemde 30 yaşında olduğu belirtilen a. 46 dışında (E)'ye aittir.

B. 42: Yusuf'un Bünyamin haricindeki oğullarını Mısır'a gönderdiği a. I-4 (E), Yusuf'un erkek kardeşleriyle buluştuğu a. 5-7 (J), casusluk suçlaması ve erkek kardeşlerin Simon'la ayrılmasına izin verildiği a. 8-37 (E) ve babalarının Ruben'in Bünyamin'in erkek kardeşleriyle Mısır'a gitmesi yönündeki isteğini reddettiği bölümün sonundaki a. 38, (J)'ye aittir.

B. 43. Erkek kardeşlerin Mısır'a yaptığı ikinci ziyaret ile Yusuf'un evinde öğle yemeği yemeleri ile ilgili bölüm, a 14a (P) ve v 14b, c dışında (E)'ye aittir.

B. 44: Onu Mısır'da tutmak için Bünyamin'in Yusuf'un kadehini çalmakla suçlandığı bölüm (J)'de bulunmaktadır.

---

* *Introduction á l'ancien Testament*, L. Gautier ve *Joseph en Egypte*, Joseph Vergote.

B. 45: Burada Yusuf erkek kardeşlerine kimliğini açıklayarak babalarını ve ailelerini Mısır'da yaşamaya çağırmalarını istemiştir; a. 1-15 (J)'de, a. 16-28 (E)'de yer almaktadır.

B. 46: İsraillilerin Mısır'a geldiği a. 1a, 28, 34 (J)'de, a. 1b, 5 (E)'de, a. 6-8a ve Mısır'a giden İsrailli ailelerin sayısının yer aldığı a. 26 27 (P)'de yer almaktadır.

B. 47: Moşen'e yerleşilmesini ve toprak reformlarını anlatan bu bölümün büyük kısmı, Yakup'un Firavunla sohbeti (a. 5- 11) dışında (J)'de yer almaktadır, İsrail'in Mısır'da kaldığı sürenin uzunluğu ise (a. 27-28) (P)'de bulunmaktadır.

B. 48: Yakup'un hastalığı (a. 1-3a) (E)'de, Tanrı'nın Yakup'a vaadi (a. 3b-4) ve Rachel'in Beytüllahim'de gömülmesi (a. 7) (P)'de yer almaktadır. İsrail'in Yusuf'un oğulları Manaşşe ve Efrayim'i kutsaması (J)'de yer almaktadır.

B.49: Yakup'un kutsanması ve Yakup'un İsrail'in 12 oğluna vaadi ile ilgili bölüm, hem (J)'den hem de (E)'den bölümler içermektedir ve editörün çalışması olduğu düşünülmektedir. Yakup'un Kenan'da gömülme isteği ve ölümü ile ilgili bölümün geri kalanı, papazın (P) bir diğer eklemesidir.

B. 50: Yakup'un mumyalanması ve gömülmek üzere Kenan'a seyahatinin kaynağı (J)'dir: Oğullarının babalarını İbrahim'in mağarasına gömmesiyle ilgili bölüm a. 1 2-13 (P)'de, Yusuf'un ölümüyle ilgili bölümün geri kalanı ise (E)'de bulunmaktadır.*

---

* Joseph Vergote, *Joseph en Egypt* kitabında bu bölümün (J)'ye ait olduğunu belirtir.

3

TUYA KİMDİ?

Potifar'ın karısının isminin Zaleka olduğuna dair daha sonra İslam geleneklerinde de yer alan ve buradan Yahudi edebiyatına geçen* bir Mısır geleneği vardır. Bu isim İncil'de ve Kuran'daki anlatılarda yer almamaktadır, ancak Mısır geleneğine göre Yusuf'a evlilik yoluyla verilen kişi odur.

Alan Gardiner** ve T. G. H. James'e*** göre Tuya'nın unvanlarından biri olan *kheret nesw*, "kralın süsü" anlamına gelmektedir. Arthur Wigall, onun Kraliyet ailesinin bir üyesi olabileceğini belirtir. *The Life and Times of Akhenaton* kitabında şöyle yazmıştır: "O... örneğin yüzünün andırdığı III. Tuthmose'un torunu olabilir. Kraliçe Tiye genelde 'Kraliyet Kızı' ya da 'Kraliyet Eşi' olarak anılmaktadır ve bu sıfatların tam olarak aynı anlamda olduğunu kabul etmek mümkündür." Wigall'a göre, kızının III. Amenhotep ile evlenmesinin ardından Tuya'nın unvanları arasına "Kraliyet Hizmetkârı" (kraliçe ne-

---

* Sefer ha-Yashar, *The Haggedah*

** *Egyptian Grammar.*

*** *Corpus of Hieroglyphic Inscriptions in the Brooklyn Museum.*

dimesi), "Hathor'un gözdesi", "kralın en sevdiği"* unvanları da eklenmiştir ve sonuncusu, onun Kraliyet soyundan geldiğini gösteriyor olabilir. Wigall ayrıca, ona ve Yuya'ya Krallar Vadisi'nde büyük bir mezar verilmiş olmasının bu ihtimali daha da güçlendirdiğini düşünmektedir.

* Yuya'nın mezarında bu unvan üç farklı şekilde bulunmuştur: a)*ḥsyt nt ntr nfr* - yani iyi tanrının (kral) en sevdiği; b) *ḥsyt nt Ḥr m pr-f* – Horus'un evindeki (saraydaki kral) gözdesi; *ḥsyt nṯ Ḥr nb t3 pn* – Bu toprakların Lideri Horus'un (kral) en sevdiği.

4

YUSUF'UN ADI

Alman bilim insanı Georg Steindorff*, Firavunun Yusuf'u vezirliğe atarken ona verdiği İbranice Zaphnath-pa-a-neah isminin Mısır dilindeki orijinalini ilk defa tanımlayan kişi olmuştur. Hem İbranice hem de eski Mısır dilinde yazılı kısa sesli harf olmadığı için sessiz harfleri şu şekilde açıklamıştır:

Z	*ph*	*nth*	*ph*	*'nh*
ḏd	*p3*	*nṯr*	*iw-f*	*'nḫ*
söyler	o	tanrı	onun	yaşadığını

"Tanrı der ki: 'O yaşıyor'" ya da "Tanrı onun yaşayacağını söyledi."

Fonetik açıdan bu okumanın olası olduğu düşünülür ve bu tür isimlere Mısırlılar arasında sık rastlanmaktadır. Ancak Abraham S. Yahuda**, bu düşünceye karşı iki ayrı görüş bulunduğunu ortaya koymuştur. İlk olarak, bu tür isimler 21. Hanedanlık öncesinde (MÖ 1087'den MÖ ilk bin yıl sonunda-

---

* *Der Name Josephs Saphenal-Pa 'neach', Zeitschrift für Agyptische Sprache*, cilt 27, 1889.

** *The Language of the Pentateuch in its Relation to Egyptian.*

ki yüzyıllara dek) yoktu ve isimler her zaman Steindorff'un "Tanrı" olarak okuduğu Amon, Horus, Isis, Min gibi kutsal isimlere de sahiptir. Yahuda ayrıca, Firavunun Yusuf'a hikâyede anlamlı, onun toprakların kurtarıcısı rolüne uygun bir isim vermesi gerekiğini de öne sürmüştür. Yusuf'un Mısır'a gelişinin 20. Hanedanlık öncesinde bir zamanda gerçekleşmiş olduğuna inanan Yahuda, bu nedenle alternatif bir okuma ortaya koyar:

Z-ph	*n*	*th*	*ph*	*'nh*
ḏf3	*n*	*t3*	*p3*	*'nḫ*

yiyecek (gıda) bu topraklarda hayat

Bunu şöyle çevirmiştir: "Yiyecek, toprakların gıdası, hayattır." Bu yorum Yusuf'u sadece kutsal kitaptaki asıl rolüyle ilişkilendirmekle kalmaz: Yahuda *ḏf3* (yiyecek) kelimesinin Orta Krallık'tan itibaren, yani Steindorff'un yorumundan neredeyse bin yıl önce ve Hiksos işgali öncesinde isimlerde kullanıldığını birçok örnekte gösterebilmiştir. Öte yandan Joseph Vergote de daha sonra *Joseph en Egypte* kitabında Yahuda'nın yorumunun da imkânsız olduğunu ortaya koymuştur.

İsmin Flavius Josephus'un metnindeki Yunanca versiyonunu kullanan Vergote'nin kendi yorumu şöyledir:

p3	*s*	*nty*	*'m-f*	*n3*	*iḫ(t)*

"Bilen kişi" anlamına gelen bu ifade, büyücülerin unvanı olan ve tam olarak "o bilir" anlamına gelen *Kharṯumim (rḫ-iḫ-t)* kelimesinden türemiştir. Bu isim o dönemde sözlü dilde eski unvanın eşanlamlısıdır. Son dönem Mısırcası olarak adlandırılan bu dil, 18. Hanedanlığın ilk dönemlerinde edebi olmayan belgelerde de kullanılmıştır. Yuya'nın torunu Akhenaton'un iktidarda olduğu bu dönemde, bu isim ek olarak edebi eserlerde kullanılmıştır. Vergote, bu ismi Yusuf'a vererek Firavun'un

rüyalarını yorumlamayı başaramayan kendini beğenmiş insanlara yanıt vermeyi amaçladığını öne sürmektedir.

Birçok başka uzman, kutsal kitaptaki isimle ilgili farklı okumalar yapmaya ve orijinal Mısır ismini bulmaya çalışmıştır ancak henüz hiçbiri genel kabul gören bir form üretememiştir. Bana göre bu durum, kutsal ismin ilk parçasının ve Mısır dilindeki muadilinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Steindorff'un okumasına geri dönersek, baştaki Z harfini transliterasyon yoluyla Mısır dilindeki *ḏd*'ye dönüştürüldüğünü görürüz. Bu okumanın diğer uzmanlar tarafından da kabul edilmesi, sonraki yanlış yorumlara yol açmıştır.

Mısır dilindeki *ḏ* harfinin (İngilizce "dump" kelimesindeki gibi okunan *ḍaḍ* harfi), transliterasyon yoluyla İbraniceye Z olarak (İbranice *şadhe* harfi, İngilizce "sun" kelimesindeki 's' gibi telaffuz edilir) tercüme edilmiştir, çünkü İbranicede benzer bir harf yoktur. Bu işlem aksi şekilde gerçekleşemez, çünkü Mısır dili Z ve *Ḍ* için farklı seslere sahiptir. Daha önce verdiğimiz bir örneği tekrarlarsak, B ve V İspanyolcada aynı, İngilizcede ise farklı seslere sahiptir.

İbranicede S sesine sahip dört harf bulunmaktadır: zayin *(Z), "samekh (S), ṣadhe (Ṣ) ve śin (Ś)*. Dört İbranice harfle üretilen tüm seslerin eski Mısır dilinde var olmasına rağmen, orijinal olarak sesler S harfiyle yazılır. Birden fazla işaretle temsil edilen bu harf, İbranicedeki *sámehk*'in muadilidir. Bu bilgiler ışığında Yusuf'un ismini okuduğumuzda, şu sonuca ulaşırız:

Z	*ph*	*nth*	*ph*	*'nh*
S	*ph*	*nṯr*	*iw-f*	*'nh*

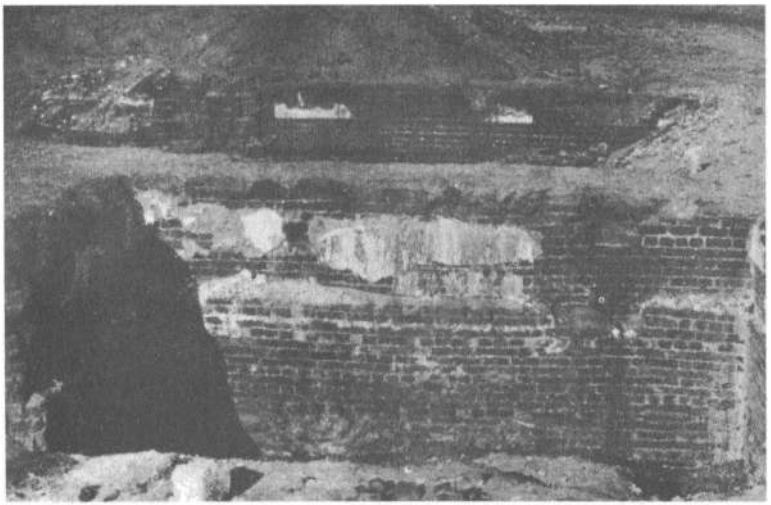
Aslında ilk iki unsur *(S-ph)* ya da Seph, Yusuf'un ismindeki ikinci bölümü oluşturmakta ve Eski, Orta ve Yeni Krallıklarda hem kadınlar hem erkekler için Mısır dilindeki kişi isimlerinde yaygın olan Mısırca *Sp* ifadesini ortaya çıkarmak-

tadır. Buna göre aşağıdaki örneklere ulaşıyoruz:

*Sp, Sp-wr.t, Sp-n, Sp-n-wrdt.t, Sp-n.mw-t, Sp-nfr, Sp-y, Sp-s.**

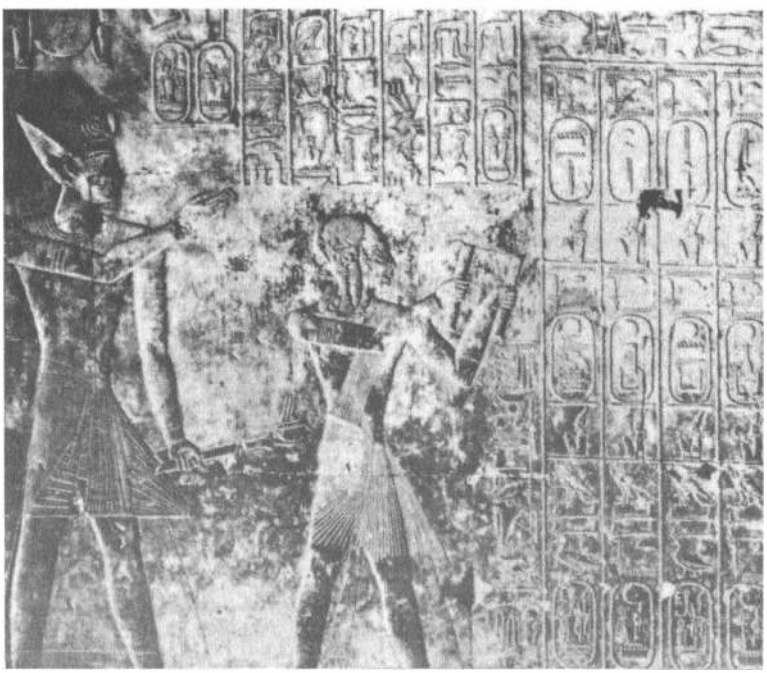
Sp ya da Seph, Mısır dilinde zaman, mesele (olay, durum), iş (eylem, buluş), kötü hareket (hata), fırsat (şans), cesaret, başarı, şart, ilaç (doz), yiyecek porsiyonu gibi birçok anlama sahiptir. Bu nedenle Yusuf'un ismi için çok çeşitli yorumlar bulunmaktadır: "Tanrı'nın yarattığı, çok yaşasın", "Tanrının başarısı", "Tanrı'nın İlacı". Bu isim, onu Mısır tarihinin belirli bir dönemiyle ilişkilendirmeye yardım etmese de bu kutsal adın, kutsal kitap anlatıcısının sonradan eklediği bir şey değil, tarihle ve İncil'le ilişkisi olan özgün bir Mısır adı olduğunu doğrulamaktadır.

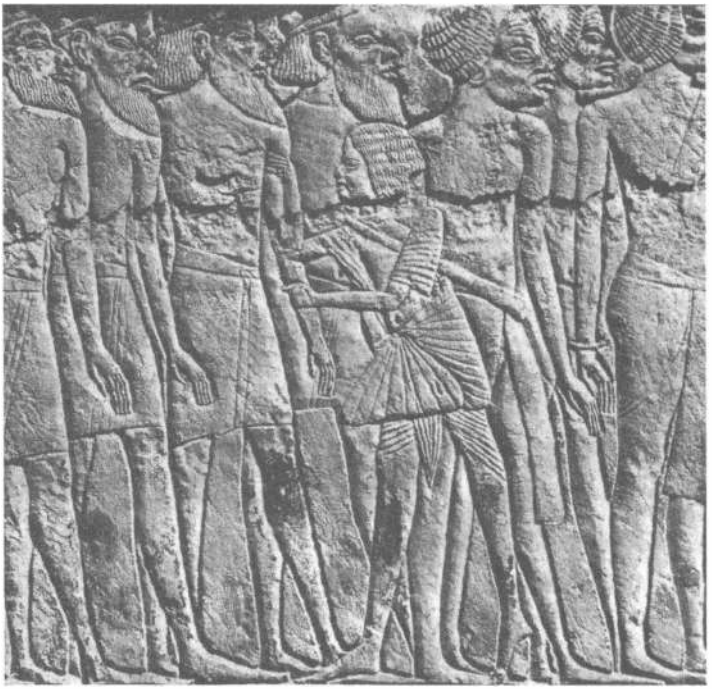
* *Die Ägyptische Personennamen*, Hermann Ranke.

Henri Naville tarafından Tel el Maşkuta'da bulunan taştan "depo odalar", Naville'in Mısır'dan Çıkış hikâyesinde bahsi geçen kutsal kitaptaki depo kentlerden birini bulduğunu düşünmesine yol açmıştır.
Fotoğraf: Kahire Müzesi

I. Seti, oğlu Prens I. Ramses'le birlikte kraliyet ailesinin kabartma resimleri önünde sunum yapıyor. Abydos Tapınağı'ndan. *Foto: Kahire Müzesi*

Horemheb'in mezarından Asyalı ve siyah esirler, Mısır Kralı olmadan önce başkomutan ve Tutankamon'un vekili olarak yaptığı görevleri gösteriyor. Sakkara'dan. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

Horemheb tahta oturmadan önce kâtipken. Soldaki heykel Memphis'te, sağdaki ise Karnak'ta bulunmuştur. *Fotoğraflar, solda Tüm Hakları Saklıdır, Metropolitan Sanat Müzesi, New York, sağda, Kahire Müzesi.*

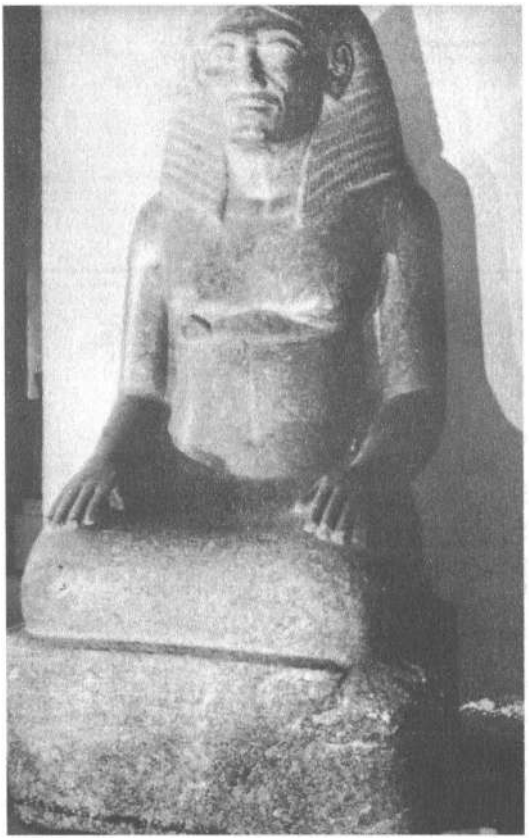
Yuya'nın oğlu olduğu
düşünülen Aye ve karısı Tey,
Aknaton'dan ödül alırken.
Amarna'da bulunmuştur.
Fotoğraf: Kahire Müzesi

Kraliçe Tiye'nin erkek kardeşi ve
Yuya'nın büyük oğlu Anen, On
(Heliopolis) Papazı ve Amon'un
ikinci peygamberiydi.

Arkasında karısının ayakta durduğu Yuya Osiris'e bakıyor. Beyaz değneği onun yaşlı bir adam olduğunu gösteriyor. Metinde şöyle yazıyor: "Osiris'e tapıyorum, Unefris'in önünde yeri öpüyorum. Bu sözler İki Diyar'ın Kralının kutsal babası ve iyi kralın çok sevdiği Yuya'ya ait..." Yuya'nın mezarında bulunan Ölüler Kitabı'nda. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

Habu'nun oğlu, Yuya dönemimin sihirbazı Amonhotep'in 110 yıl yaşadığı söylenir. Karnak'ta bulunan bu koyu granit heykel onun 80 yaşındaki halini göstermektedir. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

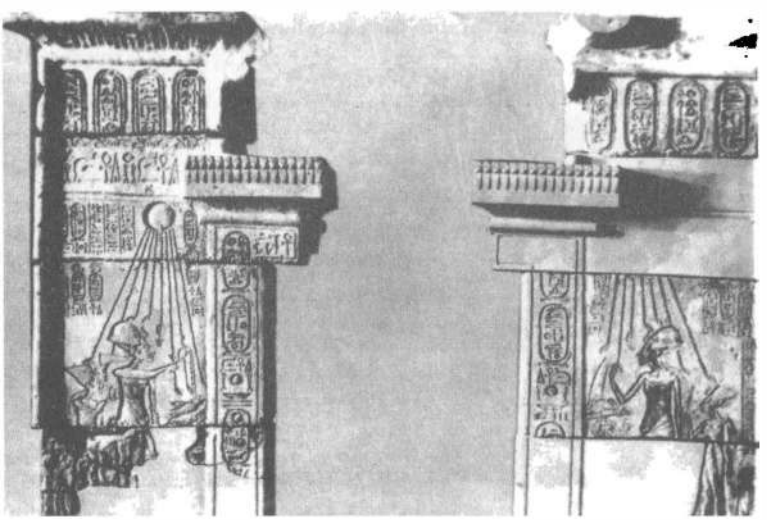

Karnak'taki Aten Tapınağı'nda bulunan IV. Amonhotep'in (Akhenaton) kumtaşından yapılma Osirian sütunu. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

Akhenaton'u, karısı Nefertiti'yi ve üç kızlarını temsil eden dikilitaş. Akhenaton büyük kızı Nerytaton'a bir küpe veriyor, Meketaton annesinin sandalyesinin yanında duruyor, sonradan Tutankhamon ile evlenecek olan Ankhsenpaaton ise annesinin kucağında oturuyor. Bu kireçtaşı Tell el Amarna'da özel bir konuttaki tapınakta bulundu. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

Bir mihrabın giriş yapısı şeklindeki üst bölümü, Aknaton, Nefertiti ve kızları Merytaton'u Aton'un önünde eğilirken gösteren kabartmalarla süslenmiştir. Kireçtaşı, Tell el Amarna'daki özel bir konutta bulunmuştur. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

a. Tanrı Amon'un Tutankhamon'un başlığına elini koyduğu taç giyme töreninde Tutankhamnon'un başı. *Fotoğraf: Tüm hakları saklı, Metropolitan Sanat Müzesi, New York.* b. Tanrı Amon ve tanrıça Nut arasında Tutankamon. *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

Alçıdan ve boyalı ahşaptan yapılma Tutankamon heykeli *Fotoğraf: Kahire Müzesi*

KAYNAKÇA

ALBRIGHT, WILLIAM, *The Archaeology of Palestine*, Londra, 1963:

BAKIR, ABD EL MOHSEN, *Slavery in Pharaonic Egypt. Annales du Service des Antiquities de l'Egypte* isimli kitabe ek, Kahire, cilt. 18, 1952.

BREASTED, JOHN H., *A History of Egypt*, Chicago, 1921.

--- *Ancient Records of Egypt*, cilt. 2, Chicago, 1906

BROWN. F DRIVER. S. R BRIDGES. C. A., *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*, Oxford, 1907.

CONDER, C. R., *The Tell Amarna Tablets*, Londra, 1893

DASSAUD, R. H. R., Les Decouvertes des Ras Shamra et l'ancien Testament, 1941

DAVIES, N. DE G., *The Tombs of Djehuty and Antef in Studies in Honour of F. LI Griffith*, Londra 1932

DAVIS, THEODORE M., *The Tomb of louiya and Touiyou*, Londra, I907

DESROCHES-NoOBLECoURT CHRISTINE, *Tutankhamen*, Londra, 1963.

DRIOTON, ETIENNE, *Un Document sur la vie chere a Thebes au debut de la XVIII dynastie in the Bulletin of the Societe Francaise d Egypte*, Kahire.

FAULKNER R. O. D. A., *Concise Dictionary of Middle Egyptian*, Oxford, 1964

GARDINER, ALAN, Egypt of the Pharaohs, Oxford, 1961

--- *A New Rendering of Egyptian Texts in The Journal of Egyptian Archaeology*, Londra, cilt. 5 1918.

--- *Egyptian Grammar*, Oxford, 1950.

--- *The Tomb of Amenemhet*, Londra, 1915

GAUTIER, LUCIEN, *Introduction à l'ancien Testament*, Paris, 1916.

GORDON, CYRUS H., *The World of the Old Testament*, 1960.

--- Ugaritic Manual, Ill, 1955

GUNN. B. ve GARDINER, ALAN, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Londra, cilt 5,1918.

HABACH, LABI, *Annales du Service des Antiquites de l'Egypte*, Kahire, cilt. 53, 1956

HARRISON, R. K., *Introduction to the Old Testament*, London, 1970.

JAMES, T. G. H., *Corpus of Hieroglyphic Inscriptions in the Brooklyn Museum*

JOSEPHUS, FLAVIUS, Contra Apionem, Çev. H. St. J Thackeray, Londra ve New York, 1926

KALISCH, M. M., *A Historical and Critical Commentary on the Old Testament*, Londra, 1858

KITCHEN, K. A., *Ancient Orient and the Old Testament*, Illinois, 1966

LAMBDIN. T. O., Egyptian Loan Words and Transcriptions in the Ancient Semitic Languages, Baltimore, 1952

MASPERO, GASTON, *The Struggle the Nations*, Londra, 1896

NAVILLE, H. E, *Funerary Papyrus of louiya*, Londra, 1908

PEET, T. E, *Egypt and the Old Testament*, Londra, 1922

PETRIE, W. M. FLINDERS, Hyksos and Israelite Cities, Londra, 1906

--- *A History of Egypt*, II, Londra, 1894

POLANO, H., *Selections from the Talmud*, Londra, 1894

PORTER, BERTHA ve MOSS, ROSALIND, *Topographical Bibliography of Ancient Hieroglyphic Texts, Reliefs and Paintings*, Oxford 1964

PRITCHARD, J. B., *Ancient Near Eastern Texts*, Princeton, 1955

QUIBELL, JAMES E., *Catalogue general des antiquites egyptiennes du Musée du Caire, Tomb of Yuaa and Thiui*, Kahire, 1908

RANKE, HERMANN, *Die Agyptischen Personennamen*, Münih, 1902

REDFORD, DONALD B, *A Study the Biblical Story of Joseph*, Leiden, I970.

ROWLEY, H. H., *From Joseph to Joshua*, Londra, 1950.

SCHULMAN. A. R., *in Journal of the American Research Centre in Egypt*, Kahire, cilt 1963

SEETHE, KURT, *Das Agyptische Verbum*, Leipzig, 1899-1902

SIMON, RICHARD, *Histoire critique du Vieux Testament*, 1678

SPINOZA, BENEDICT, *Tractatus Theologica-Politicus*.

STEINDORFF, G., "Der Name Josephs Saphenal-Pa neach", *Zeitschrift fir Agyptische Sprache*, Leipzig, cilt. 27, 1889.

VAN SETTERS, JOHN, *The Hyksos New Haven and London*, 1966.

VERGOTE, JOSEPH, *Joseph en Egypte*, Louvain, 1959.

WEIGAL, ARTHUR, *The Life and Times of Akhnaten*, Londra, 1910 ve 1923.

WILSON, J. A., *The Oath in Ancient Egypt in Journal Near Eastern Studies*, cilt. 7, 1948

YAHUDA, A. S., *The Language of the Pentateuch in its Relation to Egyptian*, Oxford, 1933

"Prices and Wages in Egypt in the Ramesside Period in Cahiers d'histoire mondiale", Bölüm I, cilt. 4, 1954

Zeitschrift für Agyptische Sprache, cilt. 1, 1887

--- cilt. 39, 1901.

Antik Mısır'ın uzun tarihçesi boyunca sadece bir kişi "Firavun'un Babası" olarak anılmıştır; o da 18. Hanedanlık kralı IV. Tuthmose'un vezir olarak atadığı Yuya'dır.

Yuya'nın gizemi, uzun zaman boyunca Mısır bilimcilerin dikkatini çekmiştir. Her ne kadar Kraliyet ailesinin bir mensubu olmasa da bedeni Krallar Vadisi'ne gömülmüş ve mezarı 1905 yılında bulunmuştur. Şu anda Kahire Müzesi'nde bulunan mumyasını inceleyen araştırmacılar yüz şeklinin Mısır'dan ziyade Avrupa'da görülenlere benzediğini, kulaklarının da dönemin geleneklerine aykırı olarak delinmediğini öne sürerek Yuya'nın milliyeti konusunda kesin bir bilgi verememişlerdir.

Ahmed Osman'ın detaylı araştırmaları sonucunda sunduğu iddiaya göre Yuya ve Yusuf aynı kişidir ve eğer gerçekten öyleyse bu, Kraliçe Tiye ve oğlu Akhenaton'un döneminde tektanrıcılık inancının ani yükselişine ışık tutmuştur.

İncil, Kuran ve Mısır kaynaklarından elde ettiği kanıtlarla Ahmed Osman, Mısır'dan Çıkış'ın 19. Hanedanlığın ilk hükümdarı I. Ramses'in kısa süreli iktidarı sırasında yaşandığını, Musa'nın, Yusuf'un kemiklerini Filistin'e gömmek üzere Mısır'dan getirmediğini, onların aslında Yuya'nın kemikleri olduğunu öne sürmüştür.

internet satış:
saykitap.com
17,50 TL
ISBN 978-605-02-0561-9
9 786050 205619
OMEGA

facebook.com/omegayayincilik
twitter.com/omegayayincilik
instagram.com/omegayayincilik